¤ЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖО-АРЫ Ж¢НЕ ОРТА АРНАУЛЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

јАЗАј ¢ДЕБИЕТІН ОјЫТУ МЕТОДИКАСЫ

(оєу єолданба)

Білім саласы: 100000 – «Білім»

Оєыту саласы: 140000 – «Оєытушылар дайындау ж¡не

педагогика п¡ні»

Бакалавриат ба¬ыты: 5141300 – Ана тілі мен ¡дебиеті (єазає тілі ж¡не ¡дебиеті)

Ташкент - 2007

Бμл єолданбада єμрастырушы оєыту ¡дістемесіні¦ £зекті м¡селесі - оєу жЇйесін Їйлесімді, тиімді μйымдастыру¬а байланысты білікті ¡діскер-¬ылымдарды¦ озыє іс-т¡жірибелерін орта¬а салады.

јолданба жо¬ары оєу орындарыны¦ студенттеріне, ¡дебиетші мμ¬алімдерге арнал¬ан.

В данном учебные пособии составитель делится с передовыми работами-опытами знатных методистов-ученых, в которых основым вопросом методики преподования является гармонично и эффективно организовать учебный процесс.

Учебное пособие предназычено для студентов высших учебных заведений, учителей-литературоведов.

The content and core of the aid is that the authors are sharing and exchanging some philologists and scientists experience, who knows the method for organizing effective and harmonious curriculum. The training aid is for students of higuer educational institutions.

јайта баспа¬а дайында¬ан: доцент Е.Абдувалитов

Пікір жаз¬андар: С. Матчанов

Педагогика ¬ылымдарыны¦

докторы, профессор

Ж.

¤тегенов

Ташкент облысы°

мμ¬алімдерді¦ білімін жетілдіру

институтыны¦ а¬а

о°ытушысы

Кіріспе

Егеменді елімізде болып жатºан т¯бірлі жа¦арулар, ізгілендірілген ºо¬ам ºµру¬а беталыс, б¯кіл білім беру ж¯йесін ºайта ºµру, ол ¯шін педагогикалыº жа¦аша ойлау, ты¦ ізденістерге жол ашу сияºты к£кейкесті мЎселелерді ал¬а тартты. «jазаº мектептері ºандай болу керек?» деген £зекті сµраº та £з жауабын тосуда. Мемлекетіміз Президенті И. А. Каримов - бітірушілер емес, мектеп білімі мен тЎрбиесін к£рген тµл¬алар керек. Білім беруден негізгі маºсат, балалар¬а бµрын¬ыдай білім беру емес, оларды білім алу¬а ¯йрету керек. Сонда оºушылар пассив ты¦даушы ¬ана емес, білім алу процесіні¦ белсенді м¯шесі бола алады. Я¬ни, мµ¬алім мен оєушыны¦ £зара байланысы жЎне білім алу процесіндегі рухани єалпы т¯бінен £згеруі керек» - деп атап к£рсетті. (3; 30-63)

Білім беруді, тЎрбие беруді ізгілендіру, сайып келген, мектепте, оны¦ мµ¬алімі, оєушысына сеніммен єарау деген с£з. ШЎкірт пен µстаз арасында¬ы ынтымаєтастыє, Ўр µстазды¦ шЎкіртке £зіне тЎуелді, £зінен т£мен орындаушы деп єарамауы, оны біліммен тЎрбие алуды¦ нысаны ретінде ¬ана санамауы, е¦ бастысы, Ўр шЎкіртті бас бостанды¬ы £зіндегі егеменді елімізді¦ болаша¬ы, соны¦ бір азаматы деп тануы деген с£з.

јысєасы, мектеп оєушыны бµрын¬ыдай £з талабына ¬ана тЎуелді ете оєытудан бас тартуы, бала єабілеті, сµранымына єарай ынтымаєтастыєпен жµмыс істеуі керек.

Ізгілендіру идеясы оєытуды¦ µтымды тЎсілдері ретінде т£мендегі мЎселелерді µсынады:

- білім, тЎрбие беру, Ўрі дамыта оєытуды¦ кешенді маєсатын жоспарлау. Оєыту маєсатын наєтылау;

- берілетін білім мазмµныны¦ логикалыє ж¯йесін саєтай отырып, е¦ негізгі, т¯йінді дЎнді б£ліп ала білу, негізгі µ¬ымдарды аныєтау, соны оєушы¬а игертуді¦ жолдарын іздеу;

- сабає єµрылымыны¦ да наєты жа¬дай¬а байланысты е¦ тиімді деген кезе¦дерін та¦дап ала білу;

- Ўдіс-тЎсілдерді¦ тиімділерін, наєты жа¬дай¬а байланысты нЎтижелі деген т¯рлерін та¦дап алу (мысалы, Ўр таєырып, Ўр сабає, Ўр сынып бойынша, тіпті параллель сыныптар¬а да;)

- жалпы сыныптыє, топтыє, жµптыє, жеке оєу т¯рлерін ¯йлестіре пайдалану, наєты жа¬дай¬а байланысты саралап ала білу;

- тиімді, єолайлы оєу жа¬дайын ту¬ызу;

- оєу єарєынын та¦дап алу (тез, орташа, баяу);

- жіберілетін уаєыт пен оєыту нЎтижесін талдау (я¬ни уаєытын, тиімділігін аныєтау: мµ¬алім тарапынан пайдаланыл¬ан уаєыт пен баланы¦ оны єабылдау м¯мкіндігіне барлау).

Сонымен, жо¬ары оєу орындарыны¦ Ўдебиетші µстаздарына арнал¬ан бµл оєу єµралы єазіргі педагогикалыє жа¦аша ойлау ¯рдістеріне, ты¦ ізденістерге с¯йене отырып жазыл¬ан.

Ал енді комплексті сабає маєсаты єандай мЎселелерді басшылыєєа алатынына тоєталайыє:

1. Сабає маєсатын комплексті т¯рде белгілеу, е¦ алдымен £тілгелі отыр¬ан оєу материалыны¦ мазмµны (таєырып ерекшелігі), сол мазмµнны¦ негізгі элементтерінен туындайды.

2. Сабає £тілетін сынып, оєушыларды¦ жеке бас ерекшелігі, я¬ни оларды¦ білімді ме¦геру м¯мкіндіктері, сондай-ає, оєушыларды¦ тЎрбиесі, танымы, ойлау белсенділігі сабає маєсатын комплексті т¯рде єµруда ¯лкен роль атєарады. Себебі, тиімділік идеясы сабаєта шешілетін негізгі мЎселелер, маєсаттар объектіге алынып отыр¬ан сыныпты¦ оєу – тЎрбие жа¬дайына байланысты белгілеу керек.

Тиімділік ты¦ Ўдіс, жа¦а бір Ўдіс-тЎсіл емес. Ол ж£нінде орыс педагогикасыны¦ к£рнекті ¬алымы, оєу-тЎрбие процесіні¦ тиімділігін арттыру идеясыны¦ негізін салушы Ю. К. Бабанский £зіні¦ «Оптимизация процесса обучения» деген е¦бегінде (М., 1977) былай дейді: «Термин «оптимальный» означает наилучший для данных условий с тоски зрения определенных критериев» оптимальности могут выступать эффективность и время решения поставленных задач. В таком случае под оптимилизацией учебно – воспитательного процесса понимают целенаправленный выбор педагогами наилучшего варианта построения этого процесса, который обеспечивает за отведенное время максимально возможную эффективность решения задач образования и воспитания школьников».Тиімділік идеялары мµ¬алімнен шы¬армашылыє ізденіске негізделген е¦бекті талап етеді жЎне оны¦ жолдарын к£рсетеді. Ол бір таєырыпты¦ £зін, параллель

сыныптарда¬ы оєушылар ерекшелігіне байланысты, Ўр т¯рлі Ўдіс-тЎсілдермен £ту жолдарына ба¬ыт-ба¬дар береді.

Біз бµл е¦бегімізде тиімділік идеяларын басшылыєєа ала отырып, академик-жазушы М. О. ¢уезов шы¬армашылы¬ын оєытуды¦ тиімді жолдары ж£нінде єалай ізденіп, Ўр сабаєты єалай £ткізіп ж¯ргенімізді орта¬а салып отырмыз.
(Ба¬дарламада М.¢уезов шы¬армашылы¬ын оєыту¬а 12 са¬ат берілген. Біз 11 са¬атты оєыту¬а 1 са¬атты тест тапсырмаларына ба¬ыштадыє. Біз Ўдебиет саба¬ыны¦ к¯ре тамыры - к£ркем текспен жµмыс деп есептейміз. ¢дебиет пЎніні¦ ерекшелігі сол – ол оєушыны¦ ж¯регіне, сезіміне Ўсер етуі керек. ¢дебиет мµ¬алімі сабаєта белсенді т¯сіндіруші, белсенді хабаршы ¬ана емес, сонымен бірге оєушылармен бірге к£ркем текспен жµмыс істей отырып, оларды¦ ойлануына, тол¬ануына, пікір айтуына ыєпал ету; к£ркем шы¬арма¬а деген к£зєарасын, эстетикалыє тал¬амын тЎрбиелеу; с£з єµдіретін баяндау. Сондай-ає, біз ¯лгі ретінде берген сабаєтарымызда жетекші Ўдіс ретінде проблемалыє оєытуды¦ Ўдіс-тЎсілдеріне с¯йендік, таєырып ерекшеліктеріне сай, басєа да тиімді Ўдістерді сµрыптап алып отырдыє, Ўсіресе, тЎжірибелік, к£рнекілік Ўдістеріне ерекше ден єойдыє. Бµл жерде тиімділік идеясыны¦ та¬ы бір µтымды жа¬ы – нашар ¯лгерушілерге мµ¬алімні¦ ¯немі назар «жаєсы¬а» жеткізу туралы ба¬ыт-ба¬дарын басшылыєєа алу керек.

¢дебиетші µстаздар дайындауда ¢. јо¦ыратбаев, А. К£шімбаев, ј. Бітібаева сынды ¬алымдарды¦ «Ўдебиетті оєыту Ўдістемесі» атты оєулыєтары ¯лкен к£мек беруде.

Осылар¬а єоса µсынылып отыр¬ан бµл оєу єолданба студенттер мен мµ¬алімдерді¦ к¡десіне жарап жатса, єµрастырушыны¦ е¦бегімен маєсатыны¦ орындал¬аны.

1-сабаќ

« ¸ЛАН ДАЛАНЫ¨ ¸ЛЫ ЖЫРШЫСЫ»

(М. ¢уезов туралы с£з: «Да¦єы £лмес, даусы с£нбес бµлбµлым» атты сыр-тол¬аулар саба¬ы)

К£ркем с£зді¦ зергері, заманымызды¦ кеме¦гер жазушысы, аса ойшыл ¬алым, £ткен ¬асыр Ўдебиетіні¦ ірі алыптарыны¦ бірі

М. О. ¢уезов творчествосы туралы с£з єоз¬ау, осынау «бµландай ж¯йрік, бµланайдай биік, зерен де ерен» талант иесіні¦ асыл мµрасын ба¬дарламада¬ы санаулы са¬аттар ішінде оєушылар¬а жеткізуді¦ єаншалыєты ма¦ызды, Ўрі к¯рделі мЎселе екені мµ¬алімдер єауымына жете т¯сінікті. Сол себептен де жазушы туралы к£птеген

материалдар ішінен е¦ керекті, е¦ басты дегендерін іріктей отырып, ал¬ашєы кіріспе сабаєты¦ £зінен-ає µлы талант туралы ¬ылыми Ўрі жан-жаєты єамтыл¬ан т¯сінік беру біршама ізденуді, ойлануды єажет етеді.

Біз 1-сабаєтан бастап, е¦ бастысы, µлы жазушы £мірінен єµр¬ає мЎлімет беру емес, оны¦ µла¬атты £мірін, жарєын творчествосын оєушылар¬а ¯лгі етуді бірден-бір маєсатымыз деп білдік. Жазушыны¦ µшєан µясын, ал¬аш біліммен сусында¬ан орындарын, аяулы µстаздарын, творчестволыє £су жолын, Ўдебиетімізге сі¦ірген зор е¦бегін таныту¬а талаптандыє. Сол себептен де сабає типін - тол¬аулар саба¬ы етіп єарастырдыє.

Мысалы, жазушыны¦ азаматтыє биік тµл¬асын, ту¬ан халєына, оны¦ Ўдебиетіне сі¦ірген е¦бегін танып-білуді ¢уезов туралы естеліктер бойынша оєушыларды¦ £зіне жµмыс істете отырып игертуді ойластырдыє. Ол ¯шін оєушыларды сол естеліктермен сырластыру, онда айтыл¬андар ж£нінде тол¬андыруды маєсат еттік. Сондыєтан да бµл сабаєты «Да¦єы £лмес, даусы с£нбес бµлбµлым» атты сыр-тол¬аулармен ж¯ргіздік. М. ¢уезовты¦ Ўдеби мµрасын жазушы туралы Ўлем Ўдебиеті, £ткен дЎуір Ўдебиеті мен мЎдениет єайраткерлеріні¦ пікірі, ба¬асы арєылы таныстыруды маєсат еттік те оєушыларды «Арыстан келбетті Мµхтарды с¯йемін» атты таєырыпшаны¦ т£¦ірегінде сол пікірлерге зер салу¬а, ойлану¬а жетеледік.

«Абайымыз екеу болса – бірі еді» атты жыр-тол¬ау жµмысында оєушылар ¢уезов талантына бас иетіндерді¦ жырларымен, эсселерімен жµмыс ж¯ргізе отырып, £здері де жазушы туралы осындай £ле¦, пікір жазу¬а дайындалды. Бµл жµмыстар оєушылар творчествосынан – іздене білуге

жол ашып, оларды¦ £з беттерімен е¦бектенуге деген ынтасын арттырды. ¢рине, М. ¢уезовтей сирек єµбылысты, Луи Арагон айтєандай, «заманымызды¦ аса µлы жазушысын» бар бітім-болмысымен бір са¬ат ішінде оєушылар¬а таныстырып, білдіртіп ¯лгіру еш м¯мкін емес екені белгілі. Бірає сол ал¬ашєы сабаєты¦ (¢уезов туралы кіріспе с£зді¦) сЎтті болу¬а я¬ни сабає мазмµнын ¬ылыми т¯рде тере¦ сµрыптай білу Ўдіс- тЎсілдерді оєу жабдыєтарын, сабає формасын тиімді ¯йлестіріп ала білу оєушыларды¦ жазушы¬а, оны¦ творчествосына деген єызы¬ушылы¬ын арттыратыны тЎжірибеден айєын байєалып ж¯р. Сондыєтан да біз, оєушыларды¦ £з творчествосы, £з ізденісіне ерік беретін, білімді £з ынтасы, £з белсенділігі, £з е¦бегімен алатын Ўрі танымын арттыратын сабає типін та¦дадыє. Жазушыны¦ £мірі, таланты, жеке басы еліне, халєына, отанына сі¦ірген е¦бектерін ¢уезов туралы к£п материалдар негізінде, ауызша £зіміз т¯сіндіргеннен г£рі (дайынды материалды дайын к¯йінде єабылдатудан г£рі) £здерін іздендіруді дµрыс деп есептедік.

М. О. ¢уезовты¦ £мірі мен творчествосын бастайтын к¯ндік б¯кіл мектеп бойынша «М. О. ¢уезов к¯ні» деп жариялады. Сол к¯ні мектеп радио тарабынан (сабає басталар алдында) М. О. ¢уезов туралы хабарлар берілді, Ўдеби ¯йірмесіні¦ к£мегінен жазушы туралы £ле¦-жырлар оєылды. Мектеп оєушылары Ўдебиет кабинетіне сынып-сынып болып келіп (Ўр сынып°а б£лінген уаєытта), жазушы туралы к£рме-витриналар, оєушылар творчествосы бойынша µйымдастырыл¬ан к£рмелермен танысты, пластинкадан жазушыны¦ дауысын естіді. Барлыє сабаєтан со¦,

М. О. ¢уезов туралы кино к£рсетілді («Мµхтар а¬а» фильмі). Киноны¦ алдында мектеп бойынша бір ай бµрын жариялан¬ан творчестволыє конкурсты¦ єорытындысы шы¬арылды. Конкурс же¦імпаздары £ле¦дерін оєыды, шы¬арма - эсселерін орта¬а салды, иллюстрация, портрет, макеттерін к£рсетті. Жазушы шы¬армаларынан инсценировка, драмалыє туындыларынан ¯зінділер берілді. Конкурсєа белсенді т¯рде єатысєан сыныптар¬а, жекелеген оєушылар¬а ескерткіш – сыйлыєтар тапсырылды. Конкурс шарттары бойынша сабає £тілетін сынып°а берілген тапсырмалар ж¯йесі т£мендегідей мазмµнды єамтыды:

1. М. О. ¢уезов туралы оєушыларды¦ £ле¦дері мен шы¬арма- эсселері.

2. М. О. ¢уезовке арнал¬ан £ле¦-жырлар мен жазушы творчествосы бойынша алын¬ан ¯зінділерді мЎнерлеп оєу.

3. Жазушы шы¬армалары бойынша жасал¬ан иллюстрациялар, портреттер, макеттер.

4. «Мен ескерткіш єоямын басы¦ыз¬а, °абыл алшы, данышпан, асыл Мµха!» таєырыбында жазушы¬а ескерткіш ойластыру (сурет арєылы немесе £ле¦-суреттеме, шы¬арма-суреттеме арєылы).

5. М. ¢уезов творчествосы бойынша ша¬ын инсценировка немесе драмалыє шы¬армаларынан ¯зінділер дайындау.

6. Жазушы туралы єосымша материалдар жинаєтап Ўкелу (естеліктер, суреттер, газет-журнал материалдары).

Ал сабає £тілетін сыныпєа т£мендегідей топтыє тапсырмалар бердік. (Тапсырмаларды орындау¬а єажетті материалдар топ жетекшілеріне берілді.)

Бірінші топєа:

М. О. ¢уезов туралы естеліктерді, маєалаларды оєып, сол бойынша «Да¦кы £лмес, даусы с£нбес бµлбµлым» атты сыр-тол¬ау¬а дайындалу. (Естеліктерден альбом жасап келу.)

Пайдалану¬а µсынып¬ан материалдар: 1. Н. Тихонов «Дара дарын» (маєала). 2. Камиль Яшен. «Таудай тµл¬а» (маєала). 3. С. МЎуленов. «Жµлдызды жол» (маєала). 4. ¢. ¢лімжанов. «¸стаз µла¬аты» (естелік). 7. Олесь Гончар. «Ортає маєтаныш» (маєала). 8. Ш. Айтматов. «¸стаз туралы с£з»(маєала)_ 9. ¢. Нµршайыєов. «¸мытылмас бейне» (естелік). 10. Ы. Д¯йсенбаев «¢з а¬а» (естелік). 11. С. јожамєµлов. «Іні де болса,_ а¬а еді» (естелік). 12. ¢. Мар¬µлан. «Жадымда єал¬ан жаєсы к¯ндер» (естелік). 13. ј. БЎйсейітов. «¸мытылмас кездесулер» (естелік). 14. П. Хамиди. «¸мытылмас кездесулер» (естелік). 15. -. Бейсенова. «Шырєау биікке шыєєан адам» (естелік). 16. С. Садырбаев «¸лы µстаз» (естелік).

Екінші топєа:

М. О. ¢уезов туралы пікірлер мен ойларды жинаєтап, карточкалар¬а к£рнекті етіп жазып келу. Сол бойынша «Арыстан келбетті Мµхтарды с¯йемін» атты ой-тол¬ау¬а дайындалу.

Пайдалану¬а µсынып¬ан материалдар: 1. *¤ткен дЎуір Ўдебиеті бойынша К. Федин, П. Соболев, Н. Погодин, В. Иванов, ј.СЎтбаев, А._ Корнейчук, И. Сельвинский, И. Андроников, Б. Кербабаев, -. М¯сірепов, Н. Тихонов, А. Фадеев, М. Ибрагимов, Б. Момышµлы, ¢. Маргµлан, ј. Бекхожин, Ш. Айтматов, Мирзо Тµрсын-Заде пікірлері. 2. Шетел Ўдебиеті бойынша Б. Мадип, Бержерон, «Юманите» газеті, А. Курелла, Андрей Стиль, Л. Арагон, «Зонтаг» газеті, Жан Спангаро пікірлері.*

°шінші топєа:

М. О. ¢уезов туралы £здеріне µна¬ан £ле¦ - жырларды жаттап келу не мЎнерлеп оєу (карточкалар¬а жазып келеді). Сол бойынша «Абайымыз екеу болса – бірі еді» атты жыр-тол¬ау¬а дайындалу.

Пайдалану¬а µсынып¬ан материалдар: 1. Расул -амзатов. «Мухтар - а¬а». 2. ¢. ТЎжібаев. «А¬а туралы с£з». 3. С. МЎуленов. Мµхтар асуы» 4. Д. ¢білев «Маєтанымыз еді ¬ой бЎрімізді¦». 5. Ж. ¢бдірашев. «Тарих за¦ы». 6. Х. Ер¬алиев. «¤лмес жанны¦ £зіне µєсап ба¬ам». 7. А. Софронов. « јырандар». 8. Т. Жароков. «Зерен

де ерен». 9. Б. Адамбаев. «¸йыєтап кетті µстазым». 10. Н. Ахметбеков. «Біздi¦ Мµха¦». 11. К. ¢зiрбаев. «Бауырыма». 12. Ж. Сыздыєов. «¸мытпан сiздi». 13. Сильва Капутикян. «јазаєстанда». 14. Г. Сейiлжанова. «Мµхтар а¬а¬а»

Т£ртiншi топєа:

М. ¢уезов туралы к£рме-витрина¬а материалдар Ўзiрлеу, оны µйымдастыру, олар¬а т¯сiнiк беру (материалдар¬а картотека жасау).

Жа¦а сабаєты¦ бiрiншi кезе¦iн, оєушылар¬а берiлген творчесволыє сипатта¬ы топтыє тапсырмалар бойынша, сыр-тол¬ау, жыр-тол¬ау, ой-тол¬ау т¯рiнде бастадыє.

Бiрiншi топты¦ « Да¦єы £лмес, даусы с£нбес бµлбµлым» атты сыр-тол¬ауын топ жетекшiсi – консультант оєушыны¦ есебiн ты¦даудан бастадыє.

Жетекшi. Бiз сыр-тол¬ау¬а Ы. Д¯йсенбаевты¦ « ¢з а¬а»,
Ш. Айтматовты¦ «¸стаз туралы с£з», Н. Ановты¦ «К£птен-к£п єарыздармын», ¢. Мар¬µланны¦ «Жадымда єал¬ан жаєсы к¯ндер»,
¢. Нµршайыєовты¦ «¸мытылмас бейне», С. јожамєµловты¦ «Інi де болса, а¬а едi», -. Бейсенованы¦ «Шырєау биiкке шыєєан адам» атты естелiктерi бойынша дайындалдыє. БЎрiмiз бас єосып, £з ойларымызды, пiкiрлерiмiздi орта¬а салдыє. Естелiктердi¦ £зiмiзге µна¬ан е¦ ма¦ызды, е¦ негiзгi деген тµстарын (М. ¢уезов туралы) жазып алып, сол бойынша альбом жасадыє. Естелiктер бойынша М. ¢уезовты¦ жазушылы¬ына ¬ана емес, адамгершiлiк єасиеттерiне де ерекше назар аудардыє. Мысалы, Ш. Айтматовты¦ £зi де Ўлем Ўдебиетiнi¦ маєтанышы бола тµрып, Мµхтарды «µстазым» деуi, оны¦ алдына бас иiуi менi єатты тебрентті.

Ш. Айтматов: «¤з басым £зге елге сапар¬а шы¬ып, £зге жµртты¦ табалдыры¬ын аттай єалсам, Ўрєашан єасиет тµтып, £зіммен бірге єастерлеп ала ж¯ретін екі т¯рлі µлттыє асылым бар: бірі – «Манас», бірі – М. ¢уезов. Бµл екеуі - мені¦ єандас халыєтарымны¦ мерейі, осы екеуіне иек артсам бол¬аны, жат-жµрт арасында жалым к¯дірейіп шы¬а келеді», - дейді. Мен мµны екі µлы адамны¦ екі зор таланттты¦ бір-біріне бас иіуі, бір-бірі туралы келешек µрпаєєа єалдыр¬ан сыр-тол¬ауы деп µ¬амын.

Оєушы С. Ма¬ан Ы. Д¯йсенбаевты¦ «¢з а¬а» естелігіндегі

М. ¢уезовты¦ жастар¬а єамєорлы¬ы, µстаздыє аєыл-ке¦есі, таза, адал сезімі µнады. ¢сіресе µлы жазушыны¦ ерекше µстамды, єайсар, на¬ыз ер адам¬а тЎн £р мінезіне бас игім келеді. ¸лы адамны¦ к¯н сЎулетті бейнесіне к£ле¦ке т¯сіру ¯шін « пЎленсі¦»,

«т¯ленсі¦» деп, газет-журнал беттерінде жалбаєтаушылар ісіне Ўз а¬а к¯йіп-піспепті. ¤зін олардан жо¬ары µстатты. Ол туралы

Ы. Д¯йсенбаев былай дейді: «ДЎл осы тЎріздес мезеттерді¦ біріне, Мµха¦ны¦ сЎл еле¦ бол¬ан сЎтінде, мынадай бір араб маєалын келтіріп: «Никто не тривожит бесплотные деревья, но швыряют камнями в те из них, на ветвях, которые золотые плоды», - дегенімде, ол жалт єарап к¯лімсіреп: «… £мірден опыє жедім екен деп бет алды єай¬ыра беруде єаншалыє ма¬ына бар. Јалай десе¦ де £мір ¬ажап нЎрсе, с¯йетін болса¦ оны сол барлыє болмысы, т¯р-т¯сімен тµтас с¯йе біл. Адамны¦ адамшылыє єасиеті де осында…», - деді.

Міне, мен µлы жазушы туралы сыр-тол¬ауды оны¦ £мірді с¯йген, адамды с¯йген ж¯регі, халєына деген шексіз с¯йіспеншілігі, Алатаудай берік µстамдылы¬ын сыр етіп шертуден баста¬ым келеді.

Оєушы Л. Мен сыр-тол¬ауымды Мµха¦ны¦ шЎкірті С. Садырбаевты¦ «¸лы µстаз» естелігі бойынша Ўзірлдедім. Бµл естелігі арєылы М. ¢уезовты¦ µстаздыє µла¬атты бейнесін, тере¦ білімін, шЎкірттеріне деген єасиетті сезімін, Ўсіресе, Отаны, елі алдында £зін ¯немі єарыздар санауын, оны¦ на¬ыз халыє µлы бола білгенін сыр етіп шерткім келеді. М. ¢уезов о¦т¯стік жµртшылы¬ымен бір кездесуде былай депті (естелікте жазыл¬ан): Егер мені¦ бойымда белгілі бір к¯ш болса, ол ¯шін мен ел мен жерге єарыздармын, егер зЎредей бойымда жаєсылы¬ым болса, ол ¯шін мына сіздерге єарыздармын». Мен Мµхтарды на¬ыз азамат, Отаныны¦ адал µлы, халыє µлы деп таныдым.

Оєушы М. -µлама ¬алым, академик ¢лкей Мар¬µланны¦ естелігінен кейін, мен Мµхтарды¦ келісті келбетін, таза да м£лдір махаббатын, Ленинград университетіндегі оєу¬а єµштарлы¬ын, бозбала жасты¬ын к£з алдыма Ўкелдім. ¢сіресе, достыєєа беріктігі, достарына єамєор є£¦ілі мені¦ ж¯регімді селт етекізді. Сондыєтан да мен сыр-тол¬ауымды осы екі µлы адамны¦ арасында¬ы µлы достыєєа арна¬ым келеді.

Екінші топта¬ы оєушылар £з ой-тол¬ауларын «Арыстан келбетті Мµхтарды с¯йемін» таєырыбы бойынша ж¯ргізді. (Осы эпиграфпен таблица - плакат жазып келді.)

Оєушы М. Мені неміс жазушысы Альфред Курелланы¦: «Сіз, Ўлі «Абайды» оєы¬ан жоєпысыз. Онда сіз м¯лдем еште¦е оєыма¬аны¦ыз. Бµл та¦¬ажайып, бµл керемет!

јандай тµныє поэзия! Проза формасымен басыл¬ан осынау єалы¦-єалы¦ екі томны¦ £н бойында бір жол єара с£з болсашы!» - деген пікірі єатты тол¬антты! Мен осы сµраєты £зіме жЎне достар, сендерге єоймаєпын, жай єойып отыр¬ам жоє, ойланайыє деп єойып отырмын! Мен неміс жазушысын та¦єалдыр¬ан Мµхтарды¦ ¬ажайып таланты алдына бас иіп, сол талант жайлы ой - тол¬а¬ым келеді…

Оєушы Н. Камерундыє Бенжамен Мадип М. ¢уезовке: «Шынында бµл єазаєтар неткен ¬ажайып халыє! Осы кереметтік

«Абай» романында кандай тамаша суреттелген! Сізді¦ баєытты халыєєа мен шынайы є£¦іліммен єызы¬амын…» депті. Мен Африканы толєытып, бар планета¬а ¬ажайып єазає деген халыєты танытєан Мµхтар а¬аны¦ µлы мµрасын с¯йіп оєуым керек деген тере¦ ой¬а келдім. Мені¦ ой-тол¬ауымны¦ ба¬ыты – осы. ¢лемге єазаєты танытєан µлы жазушыны¦ єасиетті мµрасын тере¦ игеруді мен азаматтыє борышым деп есептеймін.

Оєушы З. ¢уезов туралы пікірлерден ма¬ан И. Сельвинскийді¦ мына бір µла¬атты с£зі ерекше Ўсер етті. Ол:

«¤мірімде £зіме µшырасєан адамдарды¦ ішіндегі е¦ с¯йкімділерді¦ бірі – М. ¢уезов. Оны¦ єолдан єойыл¬ан будданы¦ дидарындай єµпия ж¯зіне соншалыєты жарасып тµр¬ан к¯лкі табы к£з алдымнан бір кетпейді. Алуан сыр¬а толы, Ўрі сондай с¯йкімді сол бір к¯лкіге азиялыє Шы¬ысты¦ бар даналы¬ы сиып тµр¬андай сезілуші еді» - дейді. Мен ¢уезов тек єазаєты¦ данасы емес, оны¦ даналы¬ы б¯кіл Шы¬ысты¦ жиындыє даналы¬ы екен-ау деп ойлап, сол даналыєєа бойлап, одан мен де нЎр ала білуім керек деген шешімге келдім.

°шінші топта¬ылар жыр-тол¬ауларын т£мендегіше ж¯ргізді:

Оєушы О. јазаєты¦ таланты аєындарыны¦ бірі – ј. Ыдырысовты¦ «Мµхтармен сырласу» £ле¦ін с¯йсіне оєыдым. Ол жазушыны¦ 70 жылды¬ына жазыл¬ан £ле¦ екен. Бµл £ле¦нен алды¦¬ы µрпаєты¦ кейінгі µрпаєєа єалдыр¬ан ¯лгісін, мол мµрасын, £теліп бітпеген борышын, тіпті £сиетін, б¯гінгі µрпаєты¦ асєає ¯нін, Мµхтар¬а деген єµрмет сезімін таныдым.

«Мµ¦ Мµхтар,
Шы¦ Мµхтар –
Шырає жоє,
Шындыєтар бейнесі!
Сєйлеші!
Ойлыєтар,
јырлыєтар,
Мµхиттар,
јµрлыєтар!
БЎрі де келіпті тойына.
Орны¦нан тµр, Мµхтар!
Жастар к£п жарасєан, жарысєан,
Кенде емес шабыстан, табыстан.
Игілік іздері¦ - іні¦де,
Осылай жылдар¬а жетерсі¦, данышпан».

Оєушы Ж. «¸лы авар аєыны Расул -амзатов £зіні¦ «Мµхтар а¬а» деген £ле¦інде былай дейді:

К£ргенмін єµрмет сыйы¦ды,
јонає боп, а¬а, ¯йі¦де.
Бір кезде са¬ан жырымды
Оєы¬ам авар тілінде.
Т¯сінді¦ жанын жырымны¦,
јаралы¦ ¯нсіз асєар¬а.
«¸єсайды, - деді¦, - тілі¦ бір
К¯¦гірлеп жатєан тастар¬а».

Естідім солшає ¯ні¦ді,
јашаннан таныс с¯йкімді.
«С¯йемін, Расул, шыны¦ды,
Жыр болып ж¯зген бµлты¦ды».
јараймын к£кшіл дала¬а,
Толєимын, іштей ойлана.
¸лы ¬ой Кавказ жан-а¬а,
¤зі¦е жету єайда о¬ан!

Екі µлы Ўдебиет алыбы, бірі – авар, бірі – єазає болса да, £ткен дЎуір азаматтарыны¦ бір-біріне деген єµрметіне, шынайы талантына деген зор ба¬аларыны¦ алды¦да бас игім келеді. Сондыєтан да жыр - тол¬ауымды «¸лылар¬а сЎлем» деп ата¬ым келеді. Сабаєты¦ осы бірінші б£лімінде о°ушылар £здері µйымдастыр¬ан к£рме - витринада¬ы материалдар¬а т¯сінік береді. Олар: «јазає Ўдебиеті» газеті, «Жµлдыз» журналыны¦ жазушы туралы басєан материалдарын, естеліктер, Ўр кездегі достарымен т¯скен суреттерін, ¬µлама ¬алым ¢лкей Мар¬µланны¦ Мµхтар туралы пікірлерін, естеліктерін, ¢уезов бол¬ан елдер мен оны¦ шы¬армалары шарлап кеткен жерлерді¦ карта – схемасы сияєты мол материалдарды жинап, оны эстетикалыє тµр¬ыда к£рнекті етіп дайындады. ¤здері жина¬ан материалдан картотека жасады (кабинетке £ткізу ¯шін). Осылайша, сабаєты¦ бірінші кезе¦ін оєушыларды¦ £з ізденулері арєылы £ткізген со¦, µлы жазушыны¦ £ткен дЎуір Ўдебиеті мен д¯ние ж¯зі Ўдебиетіндегі орнын, лекция - Ў¦гіме Ўдісімен т¯сіндірдік жЎне мЎнерлеп оєуды пайдаландыє. Т¯сіндіру ¯стінде оєушыларды¦ сыр-тол¬ауларында¬ы пікірлері ескеріліп отырды. Сабаєты бастамас бµрын оєушылар Мµхтарды¦ јазаєстанны¦ 40 жылды¬ына байланысты с£йлеген с£зінен ¯зінді ты¦дап

(к¯йтабаєтан), эпидиаскоптан жазушыны¦ суреті к£рсетілген болатын. Мµны¦ £зі жазушы арамызда отыр¬андай Ўсер єалдырды. Кіріспеде б¯гінгі сабаєты¦ негізгі маєсатын ашып айттыє. Б¯гінгі сабаєты¦, б¯гінгі к¯нні¦ ерекше к¯н екенін, я¬ни б¯гін Ўдебиетіміздi¦ алыбы Сократтай білімді, Гомердей талантты £ткен дЎуір жазушысы, ХХ ¬асырда¬ы µлы Ўдебиетшілерді¦ бірі – М. ¢уезов туралы сыр шертетінімізді мЎнерлі, к£ркем тілмен жеткіздік. Мµхтарды¦ балалыє ша¬ын, µшєан µясын Ахмет ¢уезовты¦ «Бала Мµхтар» кітапшасы бойынша дайында¬ан оєушы хабарламасы жЎне М. О. ¢уезовты¦ «Мені¦ £мірбаяным» атты маєаласы негізінде т¯сіндірдік. Сигнал – белгілер арєылы жазушы £мірін тµтастай к£рсететін хронологиялыє таблицаны пайдаландыє (жазушы £мірiнi¦ е¦ негізгі, е¦ басты кезе¦деріне жалаушалар ілінген). Жазушы туралы естеліктер мен пікірлерден мысалдар келтіре отырып, оны¦ кішіпейіл, єарапайым адамгершілік єасиеттерін, е¦бекєорлы¬ын, ту¬ан елі мен жеріне, µстаздарына деген таза сезімдерін µ¬ыныєты жеткізуге талаптандыє. Жазушыны¦ творчестволыє, ¬алымдыє, µстаздыє £мір жолын да тек жала¦ цифрмен емес, естеліктер негізінде т¯сіндірмелі Ўдіс пен к£рнекілікті µштастыра отырып Ў¦гімеледік. Жазушыны¦ µстаздыє єызметінен сыр шерту кезінде М. ¢уезовты¦ шЎкірті, жергілікті аєын (сабаєєа єатысып отыр¬ан) С-ны Ў¦гімемізге тарттыє. Ол Мµхтарды¦ µстаздыє, адамгершілік єасиеттеріне тоєтала отырып, £з µстазына арна¬ан £ле¦ін оєыды жЎне оєушыларды ¢уезов творчествосын с¯йіп оєу¬а шаєырды.

М. ¢уезовты¦ єазає Ўдебиеті мен мЎдениетіндегі орнына тоєталу кезінде, ол туралы замандастары, сыншы –

Ўдебиетшілері, єо¬ам єайраткерлері, артистер, режиссерлер берген пікір - ба¬алар жазыл¬ан таблица – плакатты тиімді пайдалану¬а талаптандыє
(К£птеген пікір, ба¬алар карточка т¯рінде оєушылар алдында
жатты). ¢уезовты¦ єазає мЎдениетіне, театр £нерiне, аударма саласына сі¦ірген е¦бегін Ў¦гімелеу жЎне магнитофоннан ты¦дау кезінде эпидиаскоптан £з с£зімізді растайтындай суреттер к£рсетіліп отырдыє. Оєушылар да естеліктер бойынша ¯зінділерді мЎнерлеп оєып, сабаєєа белсенді т¯рде єатысты.

М. ¢уезовты¦ орыс Ўдебиеті жЎне туысєан елдер Ўдебиетімен байланысын, шетел Ўдебиетіне Ўсерін ¯зінділерді мЎнерлеп оєып, Ў¦гіме-лекция Ўдісі бойынша т¯сіндірдік. Эпидиаскоптан ¢уезовты¦ єаламдас достарыны¦ суреттері к£рсетілді. Магнитофоннан оларды¦ пікірлері оєылды (пікірлерді алдын ала оєушылар¬а жаздыр¬анбыз). Ойлар, тол¬аныстар жазыл¬ан таблица-плакаттар да пайдаланылды. Карточкалар бойынша жµмыстар ж¯ргізілді. ¢р екі ¯стелдегі 4 оєушы¬а Мµхтар туралы бір естелік не маєала бердік. Ол естелік т£рт карточка¬а б£лініп жазылды (µзає болса, е¦ керекті деген жерлерден ¯зінді алынады). Мысалы,
Ш. Айтматовты¦ «¸стаз туралы с£з» естелік маєаласын 4 оєушы¬а бердік. Карточкаларды мазмµн ж¯йесі бойынша н£мірлеп єойдыє. Бµл жµмысты¦ шарты – оєушылар алдарында¬ы карточкаларды оєып оны¦ е¦ негізгі ой т¯йінін бір-біріне айтып береді (карточканы¦ рет н£мірі бойынша). ¤з беттерімен орындалатын бµл жµмысты¦ бір ма¦ызы сол, 5-6 минут ішінде оєушылар ша¬ын естеліктер, маєалалар, т.б. материалдарды тез ме¦геріп, оны бір-

біріне т¯сіндіреді. Мµндайда оєушылардыѕ жауапкершілігі артып, жаѕа сабаєты ¤з белсенділіктерімен игеруге машыєтанады. Осы єысєа уаєыт ішінде сынып (40 оєушы) Мµхтар туралы 8 естелік айналасында жµмыс істеді. (Бір ескертетін мЎселе, бµрын естеліктер берілген бірінші топ оєушыларына жазушыныѕ «Меніѕ ¤мірбаяным» атты маєаласы берілді.)

Оєушылар мына материалдар бойынша жµмыс істеді:

1. Ш. Айтматов. «¸стаз туралы с¤з». 2. Н. Тихонов. «Дара дарын». 3. Е. Лизунова. «М. ¢уезов жЎне Ўлем Ўдебиеті». 4. Р. Бердібаев. «М. ¢уезов жЎне Шы¬ыс Ўдебиеті». 5. ¢. Нµршайыєов. «¸мытылмас бейне». 6. А. Пантилеева «¸лан даланыѕ µлы жыршысы». 7. ¢. ¢лімжанов. «¸стаз туралы с¤з». 8. С. јожамєµлов. «Іні де болса, а¬а еді»,

Карточкаларды мынадай ¯лгіде жасадыє:

1. Н. Тихоновтыѕ «Дана дарын» маєаласы бойынша т¤рт карточка Ўзірледік: *1- карточка* «Ту¬ан халєыныѕ тарихын…» деген жерден бастап, «… Абай туралы эпопея аталатын ¯лкен тарихты оныѕ барша ¬алам¬а айтып беру м¯мкін емес-ті.» *2-карточка* « Біздіѕ к¤з алдымызда Абай бейнесі…» дегеннен «… артына ¤мір шежіресіндей даналыє с¤з єалдыр¬аны ¯шін шексіз ал¬ыс айтатын болады», *3-карточка* «¤ткен жылдар аясында…» дегеннен бастап,
2. «… патшалыє єара т¯нек заманныѕ не екенін жаєсы білген», ал *4-карточка* «М. ¢уезов ша¬армалары шетелдерге де кеѕінен мЎлім» деген с£йлемнен» досымыз - Мµхтар Омарханµлы ¢уезовты к£ргеніме, онымен сырлас, дос бол¬аныма ¤те єуаныштымын» дейтін аралыєтарды єамтыды.
3. Р. Бердібаевтыѕ «М. О. ¢уезов жЎне Шы¬ыс Ўдебиеті»

маєаласы бойынша да т£рт карточка жасадыє: *1-карточка¬а* «М. ¢уезов Шы¬ысты¦ кейбір µлы аєындарыны¦…» дегеннен
«… бЎрінен де ¢лішер ¬азелдерíні¦, дастандарыны¦ айєын сарындарын сезіп отырамыз», *2-карточка¬а* «Грузин халєыны¦ µлы аєыны Шота…» дегеннен «…јозы К£рпеш-Баян сµлуды» Шы¬ысты¦ романдыє эпостарымен бір єатарда салыстыра єарайтын с£здер мµны сипаттайды», *3-карточка¬а* «Шы¬ыс Ўдебиеті таєырыбыны¦ М. ¢уезов творчествосында…» дегеннен «…Тагор мµрасында¬ы нЎр мен єµнардан ¬ажайып та¬ылым табады» деген дЎл де єуатты с£здермен к£мкерген», *4-карточка¬а* «К£п µлтты £ткен ¬асыр Ўдебиетіні¦ к£ркемдік тЎжірибесінен…» дегеннен «…Бµл халыєтарды¦ демократ аєын, жазушыларына, орыс Ўдебиетіні¦ ¯лгі, £негесі деген мЎселеге жиі оралып отырады» дейтін с£йлем аралыєтары алынды.

М. ¢уезов туралы замандастары, Ўлем Ўдебиетіні¦ небір са¦лаєтары айтєан пікірлер, ба¬аларды да оєушылар¬а осындай жµмыс т¯рлері арєылы таныстырдыє. Алдарында¬ы карточкалар бойынша олар 3-4 минут ішінде (2 ¯стелдегі 4 оєушы) ¯ш-т£рт пікір, ба¬алармен танысып, бір-біріне оны¦ мЎнін жеткізеді. Оєушыларды¦ єолында¬ы басєа да карточкаларды¦ ¯лгілері мынадай:

1-к.

Л. Арагон (француз жазушысы)

Мен оны¦ (Мµхтар ¢уезовты¦) шы¬армаларын ту¬ан еліме таныстырушы болуды £зіме ¯лкен абырой санаймын. Эпикалыє роман – «Абай», мені¦ ойымша, ХХ ¬асырда¬ы е¦ ¯здік шы¬армаларды¦ бірі. Бµл роман оєушы¬а єызыєты єиялмен £рен ой £лкесін кездіріп, талай тере¦

толғаныстар тудырады. Бұл шығарма өткен дәуір әдебиеті туындыларының маңдай легінен орын алады деу аздық қылады, әлемнің басқа елдерінде де онымен тең түсетін шығарманы табу қиын.

2 -к.

Бержерон (француз жазушысы)

Мұхтар Әуезов – ақын. Ол өз елінің далалары мен тауларын, адамдарын үлкен эпик ақынша асқан суреткерлікпен бейнелейді. Жазушының ойын-той, қыз ұзату, қаза болған кісіні жерлеу секілді сан алуан салт пен кәдені суреттеуі ғажап, сонша ұлылықпен, сонша сүйіспеншілікпен және Әуезовтей кісі жырлаған халық шынымен бақытты ғой.

3-к.

Мирза Ибрагимов

Мұхтар Әуезов - көп ұлтты өткен дәуір әдебиетінің ірі қайраткері. Ол Шығыс пен Европа мәдениетінің, әрі – белгісін жатқызып, өргізетін. Әсіресе, өз қазақ халқының ауыз әдебиеті, тарихы мен мәдениетіне келгенде жатқан бір шетсіз – шексіз алып мұхит еді. Ол осы өз топырағының дәстүрінен молынан сусындаған болатын.

Қазақстанда, одан жырақ шет – қиядa да Мұхтар Әуезов есімі даңққа бөленді. «Абай» көп тілге жайылып тарап кетті, табынушылар да қисапсыз. Бірақ ол қашан да ұстамды, қарапайым еді, өз әдебиетінің қатардағы еңбеккері есептейтін. Бірде-бір сөз, бірде-бір мінезінен тоқтық, асқақтық сезілген емес.

4-к.

Шы¦¬ыс Айтматов

¤з басым £зге елге сапар¬а шы¬ып, £зге жµртты¦ табалдыры¬ын аттай єалсам, Ўрєашан єасиет тµтып, £зіммен бірге ала ж¯ретін екі т¯рлі µлттыє асылым бар: бірі – «Манас», бірі - Мµхтар ¢уезов.

Мен єазаєпын ба, єыр¬ызбын ба? Мµны білгісі келгендерге мен «Манас» ж£нін, Мµхтар ¢уезов жайын айта берем. Бµл екеуі - мені¦ єандас халыєтарымны¦ мерейі, осы екеуіне иек артсам бол¬аны жат-жµрт арсында жалым к¯дірейіп шы¬а келеді.

Сабаєты¦ со¦¬ы б£лімінде пікірлер, естеліктер бойынша, (£здері талєыла¬ан естеліктері бойынша, соны¦ негізінде) оєушылар жазушы туралы т£мендегідей е¦ ма¦ызды, е¦ негізгі деген мЎселелер айналасында ой єорытындылады:

1. М. ¢уезовті¦ биік адамгершілігі, µлттыє єасиеті, еліне, халєына деген ыстыє ж¯регін £здері е¦бектеніп білген естеліктері бойынша дЎлелдейді.

2. Мµхтарды¦ ¬ажайып таланты, халыє £нерін, Ўнін с¯юі (наєты мысалдармен дЎлелдейді).

3. Жазушыны¦ жµмыс істеу стилі, е¦бекєорлы¬ы, табандылы¬ы, дарєан єасиеті (мысалдармен дЎлелдейді).

4. Тамаша µстаздыє келбеті. Тере¦ білімі (мысалдар келтіреді).

°йге т£мендегідей тапсырмалар бердік:

1. Жалпы сыныпты° тапсырма: «¸лы жыршы туралы тол¬ансам» таєырыбына ша¬ын пікір-тол¬ау жазу.

°лгі:

Сабаєєа дейінгі…   Сабаєтан со¦…

____

___

11. Индивидуалдыє тапсырма: 1. Мµхтар атынан келешек µрпаєєа хат - £сиет жазып келу (хатєа эпиграф сипатында ат єояды).

2. «Мен ескерткіш єоямын басы¦ыз¬а, јабыл алшы, данышпан асыл Мµха!» (жазушы¬а не сурет арєылы немесе жазбаша сипаттама арєылы ескерткіш жасауды єиялдау). Сабаєтан ал¬ан Ўсерін £ле¦мен жазып келу не Мµхтар¬а жыр арнау (эпиграфпен).

III. Топтыє тапсырмалар: -ылыми материалдармен жµмыс. Бµл тапсырмаларда оєушылар жазушыны¦ Ўлем Ўдебиетінен алатын орнына зер салады. (-ылыми материалдар ыєшамдалып, карточкалар¬а жазылып беріледі.)

IV. Келесі сабаєєа - жа¦а таєырыпєа алдын ала тапсырмалар беріледі.

2 – сабає

«Европалыє прозаны¦ дЎрежесіне к£терілу…»

(М. ¢уезовты¦ Ў¦гімелері. Проблемалыє оєыту¬а негізделген практикалыє сабає)

Сабаєты ¯й тапсырмасын тексеруден бастадыє. ¤ткен сабаєты¦ єорытынды б£лімінде М. О. ¢уезовты¦ £мірі, єызметі жЎне Ўдебиетімізден алатын орнына байланысты таєырыпты¦ негізгі мЎселесін оєушыларды¦ жаєсы ме¦гергеніне к£зіміз жеткен себепті ¯йге берілген творчестволыє (іздендіруге ба¬ыттал¬ан) тапсырмаларды ¬ана тексеруді єажет деп таптыє. **Оєушы 3.** «¸лы

жазушы туралы тол¬ансам…» атты пікір-тол¬ауын былай деп жазыпты (¯зінді беріп отырамыз – 32- бетте).

Енді оєушылардыњ индивидуалдыє тапсырмаларды єалай орында¬анын мысал¬а келтірейік (II тапсырма бойынша).

Оєушы Н. «Мен данышпан М. ¢уезов басына, Вучетич сияєты м¯сінші болсам, мынадай ескерткіш єой¬ан болар едім. Ескерткішті Мµхтар д¯ниеге келген Шы¦¬ыс тауыны¦ басына орнатар едім. Тас басында биікте алып шынар £сіп тµр. О¬ан с¯йеніп ає желе¦ жабыл¬ан Мµхтар тµр. Бµйра шашы желмен толєы¬ан, ашыєта аєыл¬а толы ма¦дайы жарєырап, одан нµр тара¬андай. Ойлы да отты жанары к¯нмен ша¬ылысып, µшєын шашып тµр¬андай. Ол алысєа, болашаєєа єадал¬ан. јµтты бір халєыны¦ келешектегі баєытты £мірін к£ріп, єµтты бір сол халыє арасында мЎ¦гі £мір с¯ріп келе жатєан £зін к£ріп тµр¬андай. Жазушыны¦ аппає м¯сінін, тізеге дейін жµпар иісті г¯лдер єоршап ал¬ан, ол єµтты г¯л арасынан шы¬ып келе жатєандай. Сол єолы ж¯рек тµсында, сол єалпында халєын, елін, Отанын с¯йген ж¯регін к¯зетіп тµр¬андай. О¦ єолында єаламы, кітабы. Сол єалпымен мен £лгем жоє, Ўлі єаламым єолымда, айтарым да, жазарым да к£п, бірає асыл мµрамды сендер оєып жатєанда мен де еліммен, Отаныммен, µрпа¬ыммен мЎ¦гі біргемін дегендей…

Жеке жµмыстар¬а оєушылар єысєаша анализ беріп, ал¬ан Ўсерлерін орта¬а салды. Ба¬алау жµмысынан кейін, жа¦а сабаєєа к£штік. (Басєа оєушылардыњ жµмыстарын топ жетекшілеріні¦ тексеруіне бердік. Олар тексереді, пікірлерін айтады, оєушылар¬а, мµ¬алімге хабарлама жасайды.)

М. О. ¢уезовті¦ «Абай жолына» дейін жаз¬ан шы¬армаларыны¦ £зі-ає Ўдебиетіміздi¦ алтын єорына єосыл¬ан кесек д¯ниелер болып табылады. С. Мµєанов айтєандай, ал¬ашєы Ў¦гімелерімен Мµхтар єазає прозасын «шын ма¬ынасында¬ы Европалыє прозаны¦ дЎрежесіне к£терді». Сыншыл реализм мен £ршіл романтика астасєан, адамдар та¬дырыны¦ е¦ єымбатты, е¦ аяулы нЎзік сезімдерін ерекше к£ркемдік Ўдіс, на¬ыз творчестволыє тЎсілмен суреттей білген жазушы Ў¦гімелеріні¦ тере¦ сырын, идеалыє мЎнін оєушы ж¯регіне, сезіміне єаз-єалпында жеткізе білуді¦ ма¦ызы зор. Жазушыны¦ ал¬ашєы Ў¦гімелеріне «...Менде
жазыє жоє, мен тазамын» («јор¬ансызды¦ к¯ніндегі» -азиза» деген эпиграфпен, ал, отызыншы жылдарда¬ы е¦бек, єµрылысты суреттейтін Ў¦гімелерін «Жа¦а адам, жаєсы адамды жарыєєа шы¬ару» таєырыбында єарастырдыє. Ал¬ашєы Ў¦гімелерінен
«јор¬ансызды¦ к¯ні», «Жетім», «Оєы¬ан азамат» жЎне «јараш – јараштты» талєыладыє. (Алдын ала зерттеу Ўдісіне негізделген тапсырмалар берілген еді.)

Сыныпты «М. О. ¢уезов Ў¦гімелеріндегі єор¬ансыздар жайы. Жазушы єор¬ансыздарды єалай єор¬айды?» деген проблемалыє ситуация т£¦ірегінде ойланту¬а талаптандыє. Оєушыларды ¯ш вариантєа б£ліп, Ўр вариантєа т£мендегідей тапсырмалар бердік.

К£ркем шы¬арманы оєу кезінде, оєушылар оны £з беттерімен талдай білуге баулитын тапсырмалар беріп отырамыз. С£з єµдіреті жазушы шеберлігі жЎне стиліне барлау жасай білуге жетелейміз.

І вариант: 1. «јор¬анасызды¦ к¯ні» Ў¦гімесі бойынша тµжырымды, єысєа ¬ана аннотация – талдау жазу. Сол

бойынша Ў¦гіме оєи¬асыны¦ е¦ £зекті, т¯йінді мЎселелерінен хабарлама жасау¬а дайындалу. Мына ¯лгіні басшылыєєа ал:

¢¦гімені¦ єµрылысы, негізгі оєи¬асы	Кейіпкерлер та¬дыры	Жазушыны¦ к£ркемдік Ўдісі мен тЎсілі
1. Жолаушылар. Боран	Аєан мен јалтай єонатын жер іздейді.	Баяндау, суреттеу, портреттеу
2. Жолаушылар кЎріптер ¯йінде	13 жасар -азиза, оны¦ соєыр анасы, кЎрі Ўжесі. Сорлы кЎріп, єор¬ансыздар	Портреттеу, баяндау
3. КЎрі кемпірді¦ мµ¦ын ша¬уы	Жал¬ыз µлы £лген. Туыстардан єайыр жоє. Келіні су єара¦¬ы, немересі жас. Жетім, жесір, єор¬ансыз к¯йін айтып жылайды	¢¦гімелеу, лирикалыє шегініс
4. Ш£п єорада¬ы хайуандыє	јор¬ансыз -азизаны¦ аянышты халі. Арыны¦ тапталуы	Баяндау, сипаттау
5. Азаптан єµтылу. Боранны¦ ашылуы	-азизаны¦ £лімі	Суреттеу, баяндау

Ескерту: *Тапсырма осы мазмµнда орындалады. Берілген графаларды оєушыларды¦ £зі толтырады.*

2. ¢¦гіме бойынша оєушылар £з пікірлері мен ойларын жинаєтап келу (ауызша): а) ¡¦гімедегі боранны¦ суреттелуі. Оны¦ Ў¦гіме идеясын ашуда ма¦ызы бар ма? Ў) жазушы Ў¦гіме кейіпкерлеріні¦ та¬дырын дµрыс шешкен бе? Ол шешімге £зі¦ єосыласы¦ ба?

II вариант: 1. «Оєы¬ан азамат» Ў¦гімесіне аннотация – талдау жасау (I вариант ¯лгісімен).

3. Мына сµраєтар айналасында пікірлерін жинаєтап келу: а) ¢¦гіме неге «Оєы¬ан азамат» деп атал¬ан? ¢¦гімедегі жазушыны¦ маєсаты мен мµратын єалай т¯сінесі¦? Ў) Осы Ў¦гімедегі єор¬ансыздар кімдер?

Оларды¦ та¬дырын к£рсетудегі авторлыє шешімге єалай єарайсы¦?

III вариант: «јараш – јараш оєи¬асы» бойынша мына сµраєтар айналасында ша¬ын дискуссия µйымдастыру: а) Бас кейіпкер Баєты¬µл к¯рескер дЎрежесіне к£терілді ме? Оны¦ ісі маєсатты, таптыє санасы £скен адамны¦ ісі ме? Ў) Сейітті¦ болаша¬ы туралы не айтар еді¦? б) Осы Ў¦гімедегі жазушыны¦ негізгі идеясын єалай т¯сінесі¦? в) ¢¦гімеде єор¬ансыздар бар ма? Оларды¦ та¬дырын к£рсетудегі авторлыє шешімге єалай єарайсы¦?

Индивидуальдыє (жеке) тапсырмалар т£мендегіше берілді:

«јор¬ансызды¦ к¯ні» Ў¦гімесі бойынша портреттеу, пейзаж жЎне суреттеулерді карточка¬а жазып келу.

°лгі - нµсєау:

М. ¢уезов. «јор¬ансызды¦ к¯ні». Пейзаж	К¯нбатыс бату¬а айнал¬ан к¯нні¦ єыз¬ылт сЎулесімен нµрланып, єызыл тор¬ынны¦ т¯сіндей боялып тµр. (9-бет, V т. 1958.)

«Оєы¬ан азамат» Ўнгімесіндегі пейзаж портреттеу жЎне маєал-мЎтелдерді карточкалар¬а жазып келу.

А. ¢уезовты¦ «Бала Мµхтар» кітапшасы бойынша «јор¬ансызды¦ к¯ні», «К£ксерек» Ў¦гімелерінi¦ жазылу тарихы туралы деректер жинау.

Т. Жµртбаевты¦ «Бесігі¦ді т¯зе» портрет – эссесі бойынша

«Оєы¬ан азамат» Ў¦гімесіндегі тарихи шындыє, Ў¦гімені¦ негізгі прототиптері туралы хабарлама жасау. («Жµлдыз» журналы, № 10, 1987, 89 – 93 беттер.)

Осы авторды¦ атал¬ан шы¬армасы бойынша «jор¬ансызды¦ к¯ні» Ў¦гімесіні¦ негізіндегі тарихи шындыє туралы хабарлама жасау.

Индивидуальдыє тапсырманы¦ со¦¬ы 4-5 н£мірлері бойынша оєушылар жµмысына мысал келтірейік (мысалдар Ў¦гімелерді талдау алдында оєылады):

Т. Жµртбаев ¢уезовті¦ « Оєы¬ан азамат» Ў¦гімесіні¦ на¬ыз тарихи шындыє негізінде жазыл¬анына деректер келтіреді: 1. ¢¦гімені¦ бар оєи¬асы шындыєтан алын¬ан, ол оєи¬а Семейде бол¬ан. 2. Бас кейіпкер (µнамсыз тип) Жµма¬µл - Сма¬µл ¢мезµлы. 3. Бас кейіпкер Маєсµт £мірде бол¬ан адам – Сейіт Тоєымбаев. Сейіт Мµхтарды¦ досы бол¬ан. Ол «Ес - аймає» халыє - а¬арту єо¬амыны¦ басшысы бол¬ан, £негелі, £нерлі жігіт екен. 4. Мейірхан - Мµхтар ¢уезовты¦ £зі.

Жа¦а сабаєты (мµ¬алімні¦ кіріспе Ў¦гімесінен кейін) берілген тапсырмаларды тексере отырып, проблемалыє ситуация айналасында Ў¦гімелесу, пікірлесуден бастадыє.

Т£менде оєушылар пікірлерінен ¯зінділер беріп отырмыз.

І вариант. 1 - *сµраєєа жауап* (жо¬арыда¬ы Ўр вариантєа берілген тапсырмалар бойынша): **Оєушы О.** Жазушы таби¬атты¦ д¯лей к¯йін – боранды суреттей отырып, -азизаны¦ єатал та¬дырын таби¬атты¦ сол ыз¬арлы єалпымен атастырып к£рсетеді.

Оєушы С. Боран - таби¬атты¦ єатал єµбылысы. Егер -азиза¬а жасал¬ан айуандыє кезінде д¯лей боран £рши т¯ссе, сол айуандыєтан єµтыл¬ан -азиза м¯рдесін ашыє аспан, ашыє к¯н аймалап тµрады. (Оєушы Ў¦гімеден ¯зінді оєыды). ¤з ойымша боран

арєылы жазушы адамдарда¬ы айуандыє єатыгездік тас ж¯ректілік єор¬ансыздар та¬дырын береді.

сµраєєа жауап: **Оєушы Н.** ¢¦гімеде суреттеу портреттеулерді¦ де ма¦ызы ерекше. Мысалы, Аєанны¦ мына портретіне назар аударайыєшы. « Бµл жігітті¦ жасы отыз шамасында. Орта бойлы, жалпаєтау бетті, д£¦гелек денелі, єысєалау мµрынды, шоєша са°алды. Суыє єарайтын єисыє біткен кішілеу £ткір к£зінде жЎне т¯ксиген єаба¬ында £згеше єаталдыє бар. Кішкене мµрны к£з єаба¬ына ¯йлеспейді». Міне, осы портреттеуден Аєан мырзаны¦ жаман адам екенін бірден т¯сінеміз.

Оєушы О. Ал єабір ¯стіндегі -азизаны¦ суреттелетін жерін тебіренбей оєи аларсы¦ ба? Баланы¦ ж¯зінде, «менде жазыє жоє, мен тазамын!» - деген ашыє тазалыєты¦ белгісі, єай¬ы-єасіреттен сейілген жас баланы¦ ажары бар. Мен осы суреттеуді єайта-єайта оєи отырып, сол арєылы -азизаны айуандыє, жауыздыєты¦ єµрбаны етпей, Ў¦гіме басында¬ы сЎби єалпында £з оєушысына єайта табыстыр¬ым келеді.

Оєушы ¤. Мен -азиза £ліміне я¬ни бµл авторлыє шешімге єосыл¬ым келмейді. -азиза таза, кінЎсіз. Ол £мір с¯руі керек еді.

Оєушы Д. -азиза £з £лімі арєылы жауыздыєєа, айуандыєєа єарсы к¯ресіп кеткендей. -азиза Аєандардан, оны¦ заманынан, оны¦ ортасынан жо¬ары, таза, пЎк. Сол себептен сол орта¬а ла¬нет айтып, одан кетуі дµрыс. Автор шешіміне єосыламын. Жазушы єор¬ансыз сЎби -азизаны жиіркеніштi ортадан кетіре отырып, оны осылай єор¬айды.

II вариант бойынша оєушылар аннотациясын оєыды, ары єарай берілген сµраєтарды талєыладыє:

1-сµраєєа жауап: **Оєушы Л.** «… Оєы¬ан азамат» - ол - Жµма¬µл. Жµма¬µл шынында да оєы¬ан азамат дЎрежесінде ме? Оєы¬ан азамат єандай де¦гейде болу керек? Ол, е¦ алдымен, халєыны¦, еліні¦ азаматы болуы керек. Ал, бµл Ў¦гімедегі Жµма¬µл - д¯ниені¦ єµлы, нЎрсіз, µсаќ тип. «Оєы¬ан» деген атты пайдалан¬ан на¬ыз то¬ышар, к£¦ілі, ж¯регі єара¦¬ы жан. ¢¦гімедегі автор идеясы – мейірімділік пен єатыгездік, ізгілік пен д¯ниеєорлыє, адамгершілік пен то¬ышарлыє, достыє пен єома¬айлыє, сара¦дыє сияєты єасиеттерді бір-біріне єарама-єарсы єойып к£рсету.

Оєушы j. «Оєыдым» деп халыєты¦ к£зін бояп, сол «оєуын» жеке басты¦ єома¬ай £¦ешіне пайдаланып ж¯рген Жµма¬µлды¦ Аєаннан айырмасы аз. Егер Аєанны¦ жауыздыє єасиеті - £зі шыєєан ортаны¦ тЎрбиесі болса, Жµма¬µлды¦ жа¬ымпаз єасиеттеріне кінЎлі - ауылда¬ы Ўке-шешесі. Автор тЎрбие мЎселесіне де ерекше к£¦іл б£лген деп ойлаймын. Достыє, махаббат мЎселесі - Ў¦гімедегі е¦ басты проблема айналасында £рбитін сияєты. Достыєты сара¦дыє, єома¬айлыє ысырса, махаббаты мейірімсіздік, єана¬атсыздыє, тµраєсыздыє, д¯ниеєо¦ыздыє ысырады. Автор идеясын осылай т¯сінемін.

Оєушы Т. Осы Ў¦гімедегі єор¬ансыздар¬а, -азиза мен оны¦ аналары сияєты, Маєсµт азаматты¦ анасын жатєызамыз. Жал¬ызыны¦ кешегі «досы» Жµма¬µлды¦, аяулы келініні¦ єиянатына шыдай алмай, ана єайтыс болады. Жµма¬µлды¦ ісіне тЇршіккенмен, Мейірхан оны тоєтата алмайды. jор¬ансыз, ¡лсіз ана єиянатєа шыдай алмайды. Автор шешімі дµрыс.

Оєушылармен пікірлесіп, оларды¦ шы¬арманы єандай д¡режеде ме¦гергенін а¦¬ар¬аннан кейін, проблемалыє ситуацияны ары єарай талєылау маєсатында т£мендегідей сµраєтар єойдыє:

- ¤здері¦ айтып жатырсы¦дар, Мµхтарды¦ єор¬ансыздары ¡¦гімені¦ ая¬ында £леді. К£пшілігі¦ авторды¦ осы шешіміне єосылып отырсы¦дар. Кейіпкерлерін тек £лім арєылы єор¬ау дµрыс па? Басєа шешім, басєа жол жоє па, єалай ойлайсы¦дар?

Жауаптар:

Оєушы К. Мені¦ ойымша авторды¦ осы шешімі дµрыс. Себебі, авторды¦ негізгі идеясы – жетім-жесір єор¬ансыз адамдарды¦ та¬дырын к£рсету. -азиза неге ¡ке єабіріні¦ басына барып £лді десек, ол тіпті £лген ¡кесінен єор¬ан тілегендей… Бiрає, -азиза £лімі жай £лім емес, оны жо¬арыда да айттыє, ол сол жауыздыєєа єарсы £з £лімімен кЇресіп кеткендей ¡сер єалдырады. Оны¦ £лімі - оны¦ жауыздыєєа к£рсеткен єарсылы¬ы сияєты. Мен басєа шешімді шындыєєа сай деп айта алмас едім.

Оєушылар пікірінен кейін негізгі проблеманы оєушыларды¦ жете тЇсінуі Їшін, оны ¡¦гіме, сµрає-жауап арєылы єорытындыладыє. Авторды¦ осы ¡¦гімелердегі негізгі идеясы – єаталдыє, та¬ылыє, мейірімсіздік єаншама Їстем болса да, оны¦ адамшылыє, тазалыє ж¡не ар-ожданды же¦е алмайтынын к£рсету екенін, сол себептен де бас кейіпкерлерді, я¬ни, -азизаны¦ да, ананы¦ да £лімдері заманына деген єарсылыє кЇрес екенін жеткіздік.

Ал, оєушылар «јараш-јараш» оєи¬асымен т£менгі сыныптан бастап таныс бол¬андыєтан, берілген

сµраєтар (жо¬арыда¬ы III вариант) бойынша ша¬ын дискуссия µйымдастырдыє. Е¦ басты назарды авторлыє шешімге (в пункті) аудардыє. Бµл сµраєтар¬а берген жауаптар да ¡р тЇрлі болды. Біреулері ¡¦гімеде єор¬ансыздар жоє десе, екінші біреулері Текті¬µл, Баєты¬µл да єор¬ансыздар, себебі, олар адам єµєыєы тЇкке тµрмайтын, Їстем таптар билік етіп тµр¬ан заманны¦ адамдары деді. Текті¬µлды¦ £лімі єор¬ансыздыєтан емей немене деген єызыєты пікірлер айтылды. Біз оєушылар пікіріні¦ дµрыс жа¬ына к£¦іл аудара отырып, оларды¦ е¦ басты, бірає жете тЇсіне алма¬ан м¡селелеріне ¬ана тоєтадыє. «јараш-јараштa» єор¬ансыздар та¬дырынан г£рі тере¦ірек, ¡леуметтік те¦сіздік к£рсетілетінін д¡лелдедік.

Жазушыны¦ 30-шы жылдарда¬ы е¦бек, єµрылыс туралы жазыл¬ан ¡¦гімелерін оєулыєпен практикалыє жµмыс (оєушыларды¦ £з беттерімен) жЇргізу арєылы талєыладыє. Оєушылар¬а таєырыпты¦ е¦ негізгі, тЇйінді м¡селелерді жазыл¬ан нµсєау-карточкалар таратылып берілді. Оларды сол арєылы ізденіп білім алу¬а жетеледік. (Бµл 20 минутєа негізделген.) Нµсєау-карточкалар т£мендегідей м¡селелерді єамтыды. Оны¦ жинаєтап берілген Їлгісі мынадай.

Міндетті тЇрде мына м¡селелерге к£¦іл б£л (30 - шы жылдарда¬ы ¡¦гімелер: «Білекке білек», «Іздер », «Шатєала¦», «БЇркітші»):

1. «Білекке білек» ¡¦гімесіндегі єо¬амдыє малды кЇтушілер бейнесіне к£¦іл б£л (јожає єарт пен єыздары.)

2. «Іздер» ¡¦гімесіндегі Несіпбайды¦ £мір жолына назар аудар (азамат со¬ысы, бейбіт е¦бек кездеріндегі.)
3. Жа¦а £мірді жасаушы жа¦а адам - е¦бек адамдарына сипаттама бер.
4. Зиянкестер мен халыє жауларыны¦ же¦ілісіне к£¦іл б£л. (Автор маєсаты - жа¦а єµрылысты¦ ны¬айып келе жатєанын к£рсету.)

°йге тапсырма: Мµхтарды¦ ал¬ашєы ¡¦гімелері туралы сыншылар, ¡дебиетшілер пікірін жинаєтап, карточкалар¬а жазып келу (топ жетекшілеріні¦ басшылы¬ымен).

Пайдаланылатын ¡дебиеттер: А. Нµрєатов. «јайта табысу». «јазає ¡дебиеті» газеті, 1961, 30 июнь; Ы. ДЇйсенбаев. «Мµхтар ¢уезов» кітабынан « јарышты кезе¦, с¡тті сапар» б£лімі. «-ылым» баспасы, Алматы, 1974, 4-7, 12-13, 19-23-беттер; З. Ахметов. «¢дебиетімізді¦ асєар тауы» (маєала); Жазушыны¦ 80 жылды¬ына орай шыєєан «Жµлдыз» журналы (1977 ж.), газет-журнал материалдары.

3-сабає

«јазаєты¦ Илиадасы»

(«Абай жолы» эпопеясыны¦ жазылу тарихы. Пресс-конференция саба¬ы)

М. ¢уезовты¦ ¡¦гімелерін (£ткен сабаєта) оєушылар практикалыє жµмыстар арєылы жаєсы ме¦герген себепті, о¬ан єайта оралмай, жаз¬ан дидактикалыє материалдарын (карточка тЇріндегі) жинап алдыє.

Ескерту: карточкалар кабинетке єойылады да, келесі оєу жылында пайдаланып отырамыз.

Жа¦а сабаєты ¡деттегідей ¡дебиет кабинетінде емес, мектепті¦ акт залына £ткіздік. Сабає формасы пресс-конференция тЇрінде бол¬ан себепті, мµ¬алімдерге ж¡не

8,9,10-сынып оєушыларыны¦ келем деушілеріне есік ашыќ болды.

Зал¬а М. О. ¢уезов туралы, « Абай жолы » эпопеясы туралы к£рнекіліктер ілінді. Кітап витринасы ж¡не оєушылар творчествосына эпопея бойынша к£рме µйымдастырылды.

Пайдаланыл¬ан к£рнекіліктер: 1. «М. ¢уезов ¡лемді шарлап кетті» («Абай жолы» эпопеясы шыќєан елдерді к£рсететін) таблица-карта; 2. Ойлар, тол¬аныстар, ба¬алар, пікірлер… жазыл¬ан таблица-плакаттар: 1-таблица-плакат – «Бµл – аса зор єµбылыс» («Абай жолы» ж¡не £ткен ¬асыр ¡дебиеті); 2-таблица-плакат – «Бµл - єазаєты¦ «Илиадасы» («Абай жолы» ж¡не шетел ¡дебиеті), 3 - таблица-плакат – «Бµл – аєыл жетпестей ¬ажап дЇние» («Абай жолы» ж¡не т¡уелсіз мемлекеттер достасты¬ы ¡дебиеті); 3. «Абай жолы» эпопеясы бойынша иллюстрациялы таблицалар; 4. Эпопея бойынша ¡р кітапты¦ негізгі оєи¬алары єысєаша ¬ана жазыл¬ан таблица-аннотациялар; 5. Альбомдар (4); 7. М. ¢уезов туралы газет-журнал материалдары жинаєтал¬ан стенд (1961 жыл¬ы «јазаќ ¡дебиеті» газетіні¦ 30-маусымында¬ы н£мірі бар).

Сахна¬а µзын Їстел єойылды. °стелді¦ халыќєа єара¬ан бетіне єандай елдерді¦ £кілдері єатысып отыр¬аны жеке-жеке жазыл¬ан я¬ни «мінберінде» пресс-конференция¬а єатысушы £ткен ¬асыр ¡дебиетіні¦ £кілдері, шетелдік єонаєтар, ТМД елдерінен келген ¡дебиетшілерге орын та¬айындал¬ан. ХХ ¬асыр ¡дебиетінен

Ш. Айтматов, В. Иванов, А. Корнейчук, Р. -амзатов, М. Ибрагимов, шетел ¡дебиетінен Б. Мадип, «Юманите» газетіні¦ £кілдері, Л. Арагон, Альфред Курелла, Андрей Стиль т. б. отырды (аєын-жазушыларды¦ ролінде оєушылар).

Пресс-конференция¬а дайындыє кезінде оєушылар £з єалаулары бойынша президиум¬а кім болып, єай елді¦ £кілі болып єатысатындары келісіліп єойыл¬ан. Олар £з ролі бойынша материалдар (портреттері е¦бектері, т. б. туралы) жинаєтап, материалдардан сол бойынша эпопея туралы с£йлеуге дайындалды.

Сµраќ (ТМД елдер ¡дебиетші-оєырмандары атынан): Сізді¦ Абай таєырыбына єалам тартуы¦ызды¦ басты себебі неде? Абай туралы материалдарды єалай жинады¦ыз?

Жауап: Абай шы¬армаларын жастайынан біліп £стім. Атам ¢уез Абайды¦ досы еді, ол кісі біз сияєты немерелеріне аєынны¦ £з £ле¦дерін де, аудармаларын да к£п оєытатын. …Абай¬а ыєыласым ерте тЇсуге осы жайлар себеп болды. 1930 жылдан кейін Абай туралы роман жазбаќ боп саналы тЇрде материал іздегенімде £кіндім: к£п н¡рсені а¦дамай £ткізіп алыппын. ¢лдеєашан бел асып кеткен к£шті¦ айдаладa¬ы жµртына кешігіп жеткен жЇргінші с£ніп єал¬ан от орнынан болмашы жылтыра¬ан бір єыз¬ылт шоє тауып ап, оны демімен Їрлеп, тµтатпаќ болды десек, роман¬а материал жина¬ан мені¦ халім де д¡л сол ¡рекет сияєты еді. Мен єарт адамдарды¦ к£мескі жадында µмыт бол¬ан к£п н¡рселерді єайта ойлатып, айтєызып алдым. Алпыста¬ы ¢йгерімні¦ ¡жімді бетіне єарап, оны¦ бір кезде Абайды тµтєында¬ан жас шырайлы, ¬ажап сµлу жЇзін « єалпына келтіруім » де ¡лгідей еді.

Мен роман жазбаќ бол¬аннан кейін, керекті материалды ¡р тЇрлі жолмен £зім жинай бастадым. Абайды к£збен к£рген адамдарды¦ азда¬ан естеліктеріне сЇйенуге м¡жбЇр болдым. Рас, £зімні¦ Абай шыєєан

жерді¦ єаза¬ы бол¬анды¬ымны¦ біраз пайдасы тиді. Жас кезімде Абайды жаєсы білетін адамдармен – кемпір-шалдармен кездескенім бар. ¤зім материал ал¬ан адмдарды¦ ішінен мен Абайды¦ бірінші ¡йелі - ДілдЎні атай аламын. Ол 1934 жылы £лді. Абай £мірін биограф ретінде де зерттеп жЇрдім: к£п адамны¦ аузынан Абай £ле¦дерін жазып ап, бµрын баспа бетін к£рмеген шы¬армаларыны¦ 40 проценттейін єалпына келтірдім. Абай єайтыс болардан 8 жыл бµрын £з £ле¦дерін топтастыруды достарына тапсырды. Сол жылдан бастап оны¦ £ле¦деріні¦ д¡л ту¬ан датасы белгіленген екен. «Абай жолыны¦ » екі кітабын жазуды ма¬ан творчествосы арєылы Абайды¦ £зі келді. (°зінді жазушыны¦ £з маєаласынан.)

С µ р а є: (£ткен ¬асыр оєырмандары атынан): Романы¦ызды¦ тарихи негізі туралы не айтар еді¦із?

Ж а у а п: Мені¦ романдарымда¬ы на¬ыз тарихи н¡рселер єандай? Бірен- сараны болмаса, романдарда¬ы кейіпкерлерді¦ б¡рі тЇгел дерлік £мірде бол¬ан адамдар. ¢рине, оларды¦ б¡рі бірдей белгілі тарихи роль атєарып жатєан жоє, бірає Абай айналысында £мір сЇріп, тіршілік еткендер. Оларды¦ шыєєан тегі, істеген істері шындыєєа д¡л. Географиялыє атаулар, пейзаж - б¡рі де шындыє, Абайды¦ жеке басына, семьясына т¡н немесе бЇкіл халыє та¬дырына єатысы бар к£птеген оєи¬аларды¦ негізінде деректі шындыє бар. С£з жоє, тарихи романны¦ правосы бойынша менде ой, жоба, топшылау елестету, £зімше єорыту дегендер болды, бірає соны¦ б¡ріні¦ негізінде на¬ыз бол¬ан шындыє жатыр. (¢уезовті¦ £з маєаласынан алынды.)

С µ р а є: (шетел ¡дебиетші – оєырмандары атынан): ¤ткен ¬асыр ¡дебиеті – туысєан халыєтар ¡дебиеті, олар бір-бірімен творчестволыє байланыста дамитын ¡дебиет деп естиміз. Эпопея¦ызды жаз¬анда сіз кімдерді Їлгі тµтты¦ыз?

Ж а у а п: Мен творчествоны¦ адамы ж£нінде жазыл¬ан романдарды к£п оєып, к£п зерттедім. Оларды¦ ішінде £зіміздi¦ £ткен ¬асыр жазушыларыны¦ да, єазiргі батыс жазушыларыны¦ да шы¬армалары бар. Мені оєы¬андарымны¦ б¡рі єана¬аттандыр¬ан жоє, бірін µнатсам, бірін µнатпадым. Бiраќ, екеуіні¦ де пайдасы болды, екеуінен де Їйрендім, бiрінен єалай жазу керектігін Їйрендім, бiрінен єалай жазбау керектігін Їйрендім.

Сµраќ-жауап аяєтал¬ан со¦ пресс-конференцияны¦ екінші б£лімін бастадыє. «Абай жолы» эпопеясы туралы конференция¬а єатысушылар ¡р ел атынан £з ой-пікірін, тол¬аныстарын, ба¬аларын орта¬а салды.

К о н ф е р е н ц и я н ы ж Ї р г і з у ш і: С£з орыс ¡дебиетіні¦ к£рнекті жазушысы, єазаќ ¡дебиетіні¦ айнымас досы – Всеволод Ивановєа беріледі. (Осы кезде эпидиаскоптан В. Ивановты¦ суреті к£рсетіледі.)

В. И в а н о в: Бµл аса зор м¡дени єµбылыс, мен оны µлы туынды деуден тайынбаймын. М. ¢уезовты¦ « Абай » романы – єазаќ халєы м¡дениетіні¦ £скендігін ¬ана емес, сонымен бірге жазушыны¦ аса тамаша роман тудыруы – біріне-бірі µќсамайтын сан алуан бейнелерді мЇсіндеп, халыќ бµєарасы єоз¬алысын суреттейтін Їлкен полотно жасауы, адамгершiлікке, адамды єадірлеуге Їндейтін роман жазуы оны¦ £зіні¦ де £скендігіні¦, £нерiні¦ де Їдей тЇскендігіні¦ ай¬а¬ы.

Ж Ї р г і з у ш і: С£з Мµхтарды¦ тамаша досы, єазає ¡дебиетіні¦ єамєоры Леонид Соболевке беріледі (суреті эпидиаскоптан к£рінеді).

Л. С о б о л е в: М. ¢уезовты¦ «Абайы» бµл на¬ыз роман, басєаша айтєанда, £мірді¦ тµтас єыртыстарын єопар¬ан, тµрмысты¦, адамдар арасында¬ы єµштарлыєты¦, махаббат пен £шпенділікті¦ айєын бояулы картиналарын жаса¬ан ж¡не, е¦ бастысы, есте єаларлыє жарєын образдар арєылы халыє тарихыны¦ £мірлік процестерін жинаєта¬ан, єµлашы ке¦ кітап. Бµл романды мен соншалыєты раєаттанып аудардым. Образдарыны¦ бедерлілігі мен ¡семдігі, тіліні¦ айєындылы¬ы мен бояуы, тере¦ поэтикалыє сезім - осыны¦ б¡рі єажетті с£здерді сарыла, сар¬ая іздеуге м¡жбЇр ете тµрса да, єуанышты болды. Мені та¬дыры £зіме к£птеген жаєын да єымбат болып кеткен єазає ¡дебиетіне деген маєтаныш сезімі билеп алды.

Ж Ї р г і з у ш і: С£з єона¬ымыз, Францияны¦ атаєты жазушысы Луи Арагон¬а беріледі.

Л. А р а г о н: Мен Мµхтар ¢уезовті¦ шы¬армаларын ту¬ан еліме таныстырушы болуды £зіме Їлкен абырой санаймын. Эпикалыє роман – «Абай », мені¦ ойымша, ХХ ¬асырда¬ы е¦ Їздік шы¬армаларды¦ бірі. Бµл шы¬арма £ткен ¬асыр ¡дебиеті туындыларыны¦ єандай легінен орын алады деу аздыє єылады, ¡лемні¦ басєа елдерінде де онымен те¦ тЇсетін шы¬арманы табу єиын. « Абай » романы к£ркем кейіпкерлерге толы, аєындыє £нерді¦ шы¦ына к£терілген ¬ажайып шы¬арма.

Ж Ї г і з у ш і: С£з неміс ¡дебиетші Альфред Курела¬а беріледі.

А. Курелла: Сіз, « Абай » романын ¡лі оєы¬ан жоєсыз ба? Онда сіз ештe¦е де оєыма¬ансыз. Бμл – аєыл жетпестей ¬ажап дЇние! Дала бЇкіл £зіні¦ єайма¬ы бμзылма¬ан б¡з-бая¬ы таби¬атымен, Їлгі-Їрдісімен, тμп-тμтас, айла-шарєы, мінез-єμлєыны¦ жанды кЇйде к£з алды¦нан анталап £тіп жатады. Сезім кЇштілігі тμп-тура Шекспирше! Сіз заманды ешбір ¬ылыми зерттеуде д¡л мμндай сезінбейсіз. Ол єандай поэзия десе¦ізші! ђара с£збен жазыл¬ан осынау єалы¦ єос кітапта бірде-бір прозалыє жол жоє. Осы кезде М. ђаратаевты¦ «¢лемге ¡йгілі эпопея» атты е¦бегі бойынша Їйірме мЇшелері ¡зірлеген Камерун жазушысы Б. Матипті¦ ¢уезовты іздеп толєи тμрып айтєан с£здеріне негізделген к£риніс к£рсетіледі.

Б. Матип: ђμрметті Мμхтар Омарханμлы, «ђазаєтар туралы бμрын-со¦ды ештe¦е естімегенмін. Енді оларды білемін. ђазаќ халєыны¦ кеме¦гер аєыны Абай, сЇйікті сμлулары То¬жан ж¡не ¢йгерім, Абайды¦ мейірімді ¡рі батыл достары мені¦ де жаєсы білетін адамдарым. Мен осы геройларды¦ бЎрін де ерекше сЇйіп кеттім... Мен тіпті єазірде де £зімді солармен бірге жЇргендей, сіздерді¦ дала¦ызды¦ к¡усар ауасымен дем ал¬андай сезінемін. Шынында да бμл єазаєтар – неткен єазаєтар ¬ажайып халыє! Осы кереметтілік « Абай » романында єандай тамаша суреттелген! Сізді¦ баєытты халыєєа мен шынайы к£¦іліммен єызы¬амын, ал сізді¦ £зі¦ізді £лмес туынды¦ызбен єμттыєтаймын!

Трибунада М. ¢уезов: СЇйікті геройым, єμрметті μстазым Абай¬а ой-єиялым жиі-жиі оралып отырады. Абай Їшін єатты єуанамын, оєушылар¬а мына бір шамалы е¦бегімні¦ арєасында бμрын¬ыдан да г£рі жаєын туысып

кеткеніме єуанамын. Ол миллионда¬ан дос тапты. Абай табысыны¦ е¦ Їлкені осы, дос іздер еді, ал бірає оны¦ ¡рдайым єорша¬ан жауыз жаулары болатын, олар Абайды жек к£ргенде жыланша жиырылатын.

Пресс-конференцияны жабу Їшін т£мендегіше єорытынды пікір айттым:

јымбатты оєушылар, бізді¦ бЇгінгі пресс - конференциямыз¬а єатысушы жолдастар! ¢р елде, ¡р кезде халыє – анадан халыє µлы болар µрпає туады, ол сол халыє - анасыны¦ есімін, £зіні¦ Їздік таланты, £нері не батырлы¬ы мен м¡¦гілікке танытып кетеді. јазає халєыны¦ сондай µлдарыны¦ бірі – Мµха¦ бЇгінгі та¦да Сократ ма¦дайы кЇн сЇйіп, £зіні¦ саф алтындай жарєыра¬ан, інжу-маржандай жалтылда¬ан, сµлулыє жа¬ынан Микелонджеланы¦ мЇсіндеріне бара-бар, биіктігі жа¬ынан Египет пирамидаларындай аспанмен таласєан, халыє £мірін жырлауда гректі¦ «Илиадасымен » те¦ тЇсетін « Абайымен » ¡лем халєын шарлауда, «Абаймен» Мµха¦ м¡¦гілік сапарда. Жер-жер, тЇкпір-тЇкпір танып жатєан, бас иіп жатєан Мухтарды¦ « Абайын » бЇгінгі єазає оєырмандары, оны¦ ішінде мектеп оєушыларыны¦ да сЇйіп оєитынына шЇб¡ жоє. Сондыєтан да бЇгінгі пресс-конференцияны аяєтай отырып, соны¦ Їндеуі ретінде, кел, жас достар, МЇха¦ны¦ ¬ажайып, « Абайын », халєымызды¦ ає арындай єастерлеп, ає жЇрегіндей єадірлеп оєиыє! Ол бізді¦ жЇрегімізде £зіні¦ кеме¦герлігімен, м¡¦гі – баєи £шпес жалынымен маздай берсін демекпін!

Ары °арай « Абай жолы » эпопеясы туралы конференция¬а °атысушылар мен сынып о°ушыларыны¦

пікірін, ойларын ты¦дады°. Со¦ саба°ты Ўнмен ая°тады°.

°йге тапсырма: 1. «Абай жолы» эпопеясы туралы зерттеу е¦бектері бойынша е¦ негізгі, т¯йінді мЎселені тезис ретінде жазып алып, аннотация жасау. (Кейбір материалдар мен о°ушылар алды¦¬ы саба°тарда жμмыс ж¯ргізген.)

Пайдалану¬а берілген зерттеу е¦бектері: М. јаратаев. «¢лемге Ўйгілі эпопея»; Н. Тихонов. «Дана дарын»; Е. Лизунова. «М. ¢уезов жЎне Ўлем Ўдебиеті»; Р. Бердібаев. «Абай жолы» эпопеясыны¦ тарихи негіздері» (М. ¢уезов, 1974. «Мектеп» баспасы, 114 – 125-б).

Ескерту: ¢р партада¬ы екі бала¬а, екі зерттеу е¦бегі μсынылады. Олар £зіне берілген ма°аланы о°ып, е¦ негізгі, е¦ т¯йінді жерлерін саралап, оны тезис ретінде жазып алады. Келесі саба°та ¯й тапсырмасын тексеру алдында оны бір-біріне т¯сіндіреді (3-4 минут шамасында).

4. Келесі жа¦а саба°°а байланысты °осымша топты° тапсырмалар берілді.

4-саба°

« ШЫҢ-А ШЫјјАН ЖАС ШЫНАР »

(Феодалды° °о¬ам жЎне Абай. I-II кітаптар бойынша)

Саба°ты «Абай жолы» эпопеясыны¦ жазылу тарихы бойынша ¯йге берілген тапсырмаларды тексеруден бастады°. Фронтальді сμра°тарды тал°ылаудан кейін, зерттеу е¦бектері бойынша берілген жμмыстар¬а ден °ойды°. О°ушылар ¯й тапсырмасын бір-біріне а°ырын сыбырлай айтып т¯сіндіріп жатты. Топ жетекшілері

мµ¬алім нµсºауымен (кімдерді ты¦дау керек екенін) оºушыларды¦ жанына барып, т¯сініктерін ты¦дады, сондай-аº, мµ¬алім £з ºалауы бойынша кез келген парта¬а барып, оºушыларды¦ Ў¦гімесіне ºµлаº ºояды.

Жа¦а сабаºты¦ маºсаттары:

а) Білім беру: эпопеяны¦ негізгі оºи¬алары бойынша Абайды¦ феодалдыº ºо¬аммен бетпе-бет келуін, бірте-бірте о¬ан ºарсы соºпа¬ы, шытырманы к£п £мір жолыны¦, халыº ¯шін к¯рес жолыны¦ басталуын т¯сіндіру. ¤нер-білімге µмтылу – орыс Ўдебиеті білімі жЎне мЎдениетінен ºоныс табуы, сол арºылы прогресс сЎулесі, бµл жолда¬ы ºуанышы мен ºай¬ысын білдіру. Абай бейнесін сомдауда¬ы жазушыны¦ философиялыº - эстетикалыº мµраты мен тоºталу.

Ў) ТЎрбие беру: жауыздыº пен ºатыгездіктен, адам правосын аяººа басудан, та¬ылыºтан жирендіру. Адал махаббат пен таза достыºты ¯лгі ету. Ту¬ан елін с¯ю, ºµрметтеу сезімдеріне Ўсер ету. Адамгершілікке, мейірімділікке, білімге µмтылу¬а, талаптылыººа баулу. Орыс тілі, орыс Ўдебиеті, орыс халºына, µлттар досты¬ына деген ºµрмет сезімін арттыру. Ескілікке, надандыººа ºарсы, халыº баºыты ¯шін к¯ресе білуге ¯ндеу.

б) Да¬ды-машы¬ын, таным белсенділігін дамыту: 1. ¤з беттерінше салыстыру, ºорытынды жасай білу; 2. Проблемалыº ситуацияларды шеше білу; 3. јабілеттерін дамыту ¯шін зерттеу Ўдісіне негізделген тапсырмалар айналасында да¬дылары мен машыºтарын дамыту.

Сабаººа пайдаланыл¬ан ºосымша материалдар: М. О. ¢уезов «Абай» романыны¦ жазылу жайынан» (маºала); Л. М. ¢уезовах. «Абай жолы» эпопеясыны¦ тарихи шыныды¬ы» («М.

¢уезов творчествосында¬ы jаза°стан тарихыны¦ негізгі мЎселелері» кітабы); М. jаратаев. «jаза°ты¦ тµ¦¬ыш эпопеясы».

Саба°та Ўдіс-тЎсілдерді¦ тиімді деген ¯йлесімді т¯рлерін °алай сµрыптап алды°, сол бойынша саба°ты °алай ж¯ргіздік, оны т£мендегі ¯лгіден к£руге болады.

Саба°ты¦ негізгі мазмµн элементі	¢діс-тЎсілдер	О°у жабды¬ы
I. 1. Кіріспе	1. ¢¦гіме-лекция 2.Консультанттар хабарламасы	1. Таблица-плакаттар
2. Феодалды° °о¬аммен бетпе-бет («jайт°анда», «jат-°абатта», «Жолда», б£лімдері бойынша)	1.Т¯сірме - иллюстравті Ўдіс 2.Проблемалы сµра°тар	Магнитафон Инсценировка
3.Эпопеяда¬ы Ўке мен бала проблемасы. К£ктеп келе жат°ан прогресс пен феодалды° °о¬ам арасында¬ы тартыс-ты¦ басталуы («¤рде», «jияда» б£лімдері бойынша)	1.Проблемалы° ситуация 2.Зерттеу Ўдісіне негізделген практикалы° тапсырмалар	1.Эпидиаскоп 2.Магнитафон 3.Иллюстрациялар
4. ¤нер-білім жолында. Орыс Ўдебиеті мен мЎдениетінен °оныс табуы.А¬артушы Абайды¦ °алыптасу жолы («jияда», «Тай¬а°та», «Жайлауда», «Биікте» б£лімдері бойынша)	1.Проблемалы° сипатта¬ы Ўдеби дискуссия 2. ¢¦гімелеу 3. МЎнерлеп о°у	1. Инсценировка 2. Иллюстрациялар 3. Таблицалар
5. Халы° жолына м¯лде бет бµру. Абай жолыны¦ басталуы.Демократ Абайды¦ °алыптасу кезе¦дері («jияда», «Тай¬а°та», «Е¦істе» б£лімдері негізінде).	1.Практикалы° тапсырмалар 2.Диалогиялы° Ў¦гіме	1. Таблица-плакаттар 2.Карточкалар 3.Схемалар
II. jорытынды.	Проблемалы° сµра°тар Салыстырулар Т¯сіндірмелі Ўдіс	1. Кодоскоп. 2. Карточка-нµс°аулар

III. °йге тапсырма		

Кіріспені Ў¦гіме-лекция Ўдісімен бастады°. Эпопея туралы жазыл¬ан тол¬аныстар, пікірлер, ба¬алар к£рсетілген таблица-плакатты пайдалана отырып, сондай-а° «Абай» романыны¦ жазылу жайынан» атты жазушыны¦ £з ма°аласын тілге тиек ете отырып, эпопея туралы білімдерін еске т¯сірдік. Абай ар°ылы жазушыны¦ XIX ¬асырды¦ II жартысында¬ы я¬ни елу жыл ішіндегі б¯кіл °аза° °о¬амыны¦ тамаша картинасын жаса¬анын, ол ар°ылы °аза° даласында¬ы демократиялы°, прогрессивтік, гуманистік ой а¬ымдарды¦ басталуын я¬ни та¦ алдында¬ы жары° сЎулені¦ шапа° шаша баста¬анын баяндады°.

Алдын ала берілген топты° тапсырмаларды тексеру ма°сатында топ жетекшілеріні¦ °осымша хабарламасын ты¦дап, £з тобында¬ы о°ушылар жµмысын ба¬ала¬ан бюллетеньдерін жинап алды°. (Сынып 6 топ°а б£лініп, жµмыс істеп келді. Негізгі тапсырма - эпопеяны¦ I-II кітабы бойынша Абай бейнесін ашатын басты о°и¬аларды іріктеп алып, Абайды¦ іс-Ўрекетін т£мендегі ¯лгі негізінде жина°тап келу тапсырыл¬ан болатын. °лгіде тек 1-топты¦ жµмысынан ¯зінді µсынып отырмыз.)

Негізгі б£лімдер	О°и¬алар	Абайды¦ іс-Ўрекеті
1. «јайт°анда»	јодар мен јам°а £лімі	¢ке °олында¬ы °аннан ¯ркеді, °атты шошиды. Ауырып °алады
2. «јат-°абатта»	Абайды¦ јарєара-лыда Ш£жені к£руі	Ш£же £неріне с¯йсінеді Ўрі Ўкесі ¯шін °атты µялады. Шынды°ты мойын-дайды
3. «Жолда»	а)Абайды¦ јарєара-лыда Ш£жені¦ £ткір сын¬а толы £ле¦ін естуі, оны¦ Ўсері	Ал¬аш рет Ўкесіні¦ °аталды¬ына °арсы шы¬уы (КЎмшат мЎселесі жайында)

	б) Б£жейді¦ батасы, сЎби КЎмшатты¦ аяулы халі	
4. «Шытырманда»	а)Шы¬ыс Ўдебиетіні¦ асыл °азыналарын бас алмай о°уы Ў) Ал¬аш°ы махаббат б)Сорлы КЎмшатты¦ ауру¬а шалды¬уы	То¬жанды с¯йе тµра, ескілікке °арсы шы¬а алмайды. Іштей °атты °иналады.
5. «Бел-белесте»	а) Б£жейді¦ °аралы к£ші.Зарлы жо°тау-ды¦ Абай¬а Ўсері Ў) А¬асы ТЎкежанмен °а°ты¬ысы, Ўкесіні¦ ісіне наразы болуы	¢кесіні¦ Б£жей аулына істеп отыр¬ан Ўділетсіздігін бетке айтады
6. «¤рде»	а) °йлену Ў) Байсал ауылына ара т¯суі, Ўкесі¦ кемшілігін бетіне баса айтуы б) Б£жейді¦ асын беруге кірісуі, Ўділетті іс-Ўрекеті	Ескілікке °арсы шы¬а алмайды. ¢ке тілін алмай, Б£жейге ас береді, елге аты тарайды.
7. «jияда»	а)Жµт. ТЎкежандардан ДЎркембайды арашалуы Ў) Жµт°а µшыра¬ан ауыл¬а жаса¬ан жа°сылы¬ы б) А°бас адвокатпен танысуы в)Базаралыны а°тау¬а арыз жазуы	Жµттан кедей ауылын °ор¬айды. Орыс Ўдебиетіне бой µрып, £з бетінше о°и бастайды. ¢кесіне тойтарыс береді
8. «Тай¬а°та»	а)jµнанбайды¦ °ажы¬а аттануы Ў)Абайды¦ ДЎркембайды жµбатуы б)¢йгерімді кездестіруі в) Балаларды орыс о°уына беруі г) ¢йгерімге ¯йленуі	
9. «Жайлауда»	а) Біржанны¦ Абай аулына °она° болуы. ¢н, £нер жайында аналарымен келісе алмауы Ў) Майбасарды¦ кедей-кепшікке отыр¬ан зорлы¬ына тыйым салуы	
10. «Е¦істе»	а) Абайды¦ Пушкинді о°уы Ў) Ояздан Базаралыны арашалауы. jаталашкада отыруы. Ласовский, Андреевтермен пікірлесуі. Михайловпен кездесуі.	
11. «О°апта»	а) ¢мірді ажал тырна¬ынан арашалауы Ў) «jансонарда» £ле¦іні¦ тууы б) То¬жанмен кездесуі – арман боп кеткен махаббат	
12. «Тарауда»	Бал°ыбек сиязы. Абайды¦ болыстарды сынайтын £ле¦дері¦ тууы	

13. «Биікте»	а) Пушкинді аудару Ў) Татьянаны¦ зарын ¢йгерімні¦ Ўсем Ўнімен °аза° сахарасына таратуы. б) Орыс Ўдебиеті мен мЎдениетін °аза° сахарасына таратуы
14. «Эпилог»	а) Абай - а°ын Ў) Абай £ле¦дері¦ халы° арасына тарауы

¢р топ°а эпопеяны¦ екі тарауы берілді. Сол жµмыстарын басшылы°°а ала отырып, ары °арай Абай бейнесін талдау¬а кірістік.

Феодалды° °о¬аммен бетпе-бет. Бµл мЎселені тал°ылауда т¯сірмелі-иллюстративтік Ўдіс, проблемалы сµра°тар, алдын ала берілген танымды°-іздендіруші тапсырмаларды ¯йлестіре пайдаланды°.

Абайды¦ феодалды° °о¬аммен бетпе-бет келуін топты° тапсырмалар бойынша о°ушыларды¦ £зін °атыстыра отырып талдап, ары °арай магнитафоннан јµнанбай – јодар арасында¬ы диалогты ты¦дады°. Эпидиаскоптан иллюстрациялар к£рсеттік. Енді проблемалы° сипатта¬ы мынадай сµра°тар °ойды°, о°ушылар жауап °айырды.

Абай јодар мен јам°аны, КЎмшатты £лім тырна¬ынан неге арашалай алмайды?

(О°ушы Д.) Абай £те жас еді. Ол кезде 13-14 жаста ¬ана болды. Жазушы Абайды бірден феодалды° °о¬ам °аталды¬ымен бетпе-бет кездестіруінде нені ма°сат етті?

(О°ушы Н.) Мені¦ ойымша бал¬ын Абайды¦ £мір шынды¬ына к£зін жеткізу ¯шін, Ўкесіні¦ кім екенін µ¬а білуі ¯шін автор осындай шешімге келген (Жауаптарын °ыс°аша т¯рде келтіп отырмыз.)

Сµра°тар¬а берілген бас°а да ойлар мен болжамдарды ты¦дап, Абайды¦ феодалды° °о¬аммен бетпе-бет келуі - оны¦ сол °о¬амды т¯сінуіне, Ўке °аталды¬ыны¦ замана °аталды¬ымен астас екенін µ¬уына, жас

Абайды¦ Ўділет, халы° жолын та¦дап алуыны¦ бірден-бір бастауы бол¬анына то°талды°. Жазушыны¦ да негізгі ма°саты осы екенін дЎлелдеуге талаптанды°.

Та°ырыпты¦ келесі бір т¯йіні - эпопеяда¬ы Ўке мен бала проблемасы - к£ктеп келе жат°ан прогресс пен феодалды° °о¬ам арасында¬ы тартысты¦ басталуы. Бµл мЎселені проблемалы° ситуация, зерттеу Ўдісіне негізделген практикалы° тапсырмалар, инсценировка, мЎнерлеп о°у ар°ылы талдады°.

Эпопеяда¬ы Ўке мен бала проблемасы, оны к£рсетудегі жазушыны¦ идеялы°-философиялы° шешімі айналасында¬ы ситуацияны шешу ¯шін о°ушыларды мынадай тапсырмалар, проблемалы° сµра°тармен жетеледік:

Т а п с ы р м а: « јайт°анда » б£ліміндегі јµнанбай портретін о°ы¦дар. јµнанбай мЎжіліс жасап жат°ан ¯й іші, о¬ан °атысушы адамдар сипатына назар салы¦дар. О°ып бол¬ан со¦ мына мына сµра°°а жауап бері¦дер:

- °й іші, јµнанбай портреті °алай берілген, жазушы £зі сипаттап бере ме?

(Жауап:) - Жо°, Абай сезімі ар°ылы береді.)

- Дµрыс. Ал енді јµнанбай портреті оны¦ айналасында¬ыларды¦ сипаты, ¯й іші неге Абайды¦ ішкі сезімі ар°ылы беріледі?

- **(О°ушы 3.)** јµнанбай, оны¦ айналасында¬ылар °µрып отыр¬ан мЎжіліс, Абай¬а сондай жат, сал°ын. Себебі, жас бала ол мЎжілісті¦ мЎнін т¯сіне алмайды. Баланы¦ іштей Ўкесіне берген портретінен оны¦ јµнанбай¬а деген сал°ын сезімін к£руге болады.

- (О°ушы Р.) јµнанбай портретін осылай беру – ол жазушыны¦ £зіндік стилі. Абай сезімі ар°ылы портрет жасау жазушы¬а °олайлы бол¬ан шы¬ар.

О°ушылар жауабын, болжамын толы°тырды°. Портретті бµлай беруде таре¦ идея бар екенін јµнанбайды¦ ыз¬арлы портреті, ¯й ішіні¦ к£¦ілсіз, с¯ре¦сіз кейпі ар°ылы Ўке мен бала арасында¬ы алша°ты° пен жатты° сипаты берілетінін, бµл ар°ылы екеуіні¦ жолы болаша°та бірікпейтінін жазушыны¦ о°ырман¬а алдын ала сездіретінін дЎлелдеуге талаптанды°. Ары °арай о°ушылар назарын топты° жµмыстар мен та°тада¬ы таблица-плакат°а (Абайды¦ іс- Ўрекеті жина°тал¬ан) аудара отырып, мынадай тапсырма бердік.

Абайды¦ ал¬аш°ыда ¬ана Ўке ісіне келіспеушілігін, Ўкесіне деген сал°ын сезімін эпопеяда¬ы негізгі о°и¬алар ар°ылы дЎлелде¦дер. ¢сіресе, бµл °андай о°и¬аларда ашы° к£рінеді, со¬ан ой ж¯гірті¦дер.

Абайды¦ Ўке ісіне жас°анбай, тура °арсы шы¬уына к£¦іл б£лі¦дер. Абайды мµндай іс-Ўрекетке Ўкелген объективті жа¬дайларды жина°та¦дар. Жауаптары¦ды текстен ¯зінді о°у ар°ылы дЎлелде¦дер.

О°ушы Д. (1-тапсырма бойынша): јодар мен јам°а £лімі кезінде, КЎмшат о°и¬асында, ДілдЎ¬а с¯ймей ¯йленуі тµсында Ўкесіні¦ Б£жейлерге істеген Ўділетсіздігі ¯стінде ¯немі Ўкесіне іштей келіспей ж¯реді.

О°ушы С. (2-тапсырма бойынша): 1. «Шытырманда» б£лімінде Абай КЎмшат та¬дырына кінЎлілерді аяусыз сынайды, оны Ўкесіне тура айтады. Ойымды на°ты мысалмен дЎлелдейін. Эпопеяны¦ 178-бетінде Абай Ўкесіне былай дейді: «Ра°ым, мейірбанды° жо°, не

деген жаны ашымас байлау, сол байлауды¦ £зі. Мал алмай, мазасыз масыл жас баланы ал¬ан¬а олар °айтіп риза болады? КЎмшатты¦ барлы¬ынан бес байталды арты° к£рсе °айтесіз? Ендеше ортамызда¬ы е¦ Ўлсіз, е¦ бір ¬арыпты °айда тастап отырмыз? Ит жемге тастап отыр¬амыз жо° па ?» 2. «¤рде» б£лімінде Ўке тілін алмай, Б£жейлерге ас беруге кіріседі. Байсал¬а істеп отыр¬ан Ўділетсіздігін батыл айыптайды. 3. «јияда» б£лімінде Абай ¯ш сауалына °арсы шы¬ады. (О°ушылар ¯зінді о°иды. «Осы ¯ш айт°аны¦ызды¦ ¯шеуіне дау айтам деп» айтам» деген жерден бастап, 282-бет) 4. «О°апта» б£лімі. ¢мірді °µт°арды. Ары °арай о°ушылар Абайды¦ ¢мірді јµнанбайды¦ ажал тырна¬ынан °µт°аратын к£ріністен инсценировка ты¦дады (¯йірме м¯шелері дайында¬ан.)

Енді мынандай сµра° °ойды°:

јалай ойлайсы¦дар, јµнанбай мен Абай арасында¬ы келіспеушілік, °айшылы° тек Ўке мен бала арасында¬ы £кпе, наразылы° па? Осы мЎселедегі автор идеясы туралы не айтар еді¦дер?

(О°ушы О.) Мені¦ше, одан тере¦ірек сия°ты. Бµл – Ўділет пе Ўділетсіздік, °аталды° пен мейірімділік арасында¬ы келіспеушілік сия°ты. Автор осы мЎселені к£рсетпекші бол¬ан.

(О°ушы Н.) Мені¦ ойымша, ескілік пен жа¦алы° арасында¬ы тартыс к£рінетін сия°ты, Ўйтеуір тек Ўке мен бала мЎселесі ¬ана емес, сол ар°ылы жазушы жо¬арыда біз айт°ан мЎселелерді к£рсетпек бол¬ан.

О°ушылар болжамына с¯йене отырып, жазушыны¦ Ўке мен бала ар°ылы тере¦ философиялы° мЎселелерді к£тергеніне то°талды°. Бµл мЎселеде XIX ¬асырды¦

екінші жартысында¬ы жа¦а к£ктеп келе жат°ан прогресс пен феодалды° °о¬ам арасында¬ы, я¬ни жа¦а мен ескіні¦ арасында¬ы, жауызды° пен гуманизм арасында¬ы тартысты¦ к£рінетінін дЎлелдеп, °орытындылады°. Бµл арада к£бінесе М. ¢уезовті¦ £з пікіріне ж¯гіндік («Абай»романыны¦ жазылу жайынан»).

Абайды¦ £нер-білім жолына т¯суін, орыс Ўдебиеті мен мЎдениетіне баруын, а¬артушы Абайды¦ °алыптасу жолын ша¬ын Ўдеби дискуссия ар°ылы Ў¦гімелеу, проблемалы° сипатта¬ы сµра°тар, мЎнерлеп о°у, к£рнекіліктерді ¯йлестіре пайдалану ар°ылы т¯сіндірдік.

Бµл мЎселені тал°ылауды т£мендегідей проблемалы° сипатта¬ы сµра°тармен бастап, сол ар°ылы ша¬ын Ўдеби дискуссия £ткіздік:

1-с µ р а °: Абайды¦ £нер-білім жолына бет бµруыны¦ объективті себептері неде?

Ж а у а п: Абай °ара¦¬ылы°, надандыы°ты к£ре білді. Одан шы¬ар жолды о°у мен білімнен іздеді. Орыс Ўдебиетін о°ыды, тілін ¯йренді. Оны¦ творчествосына орыс достарыны¦ Ўсері мол болды.

2 - с µ р а °: О°у – білім ар°ылы халы°ты¦ °олын ба°ыт°а жеткізуге бола ма? Наданды° пен °ара¦¬ылы°тан °µтылу¬а бола ма?

Ж а у а п: Тек а¬арту жолымен халы°ты ба°ыт°а жеткізем деу – утопия. Оны біз тарихтан о°ы¬анбыз. ϳо¬амды т¯бірінен £згерту керек екенін Абай т¯сіне алмады.

Мµндай пікірлесу – Ўдеби дискуссияны д£¦гелек ¯стел ма¦ында¬ы Ў¦гіме формасында £ткіземіз. О°ушылар да, мµ¬алім де отырып, £з ойларын еркін орта¬а сала береді.

Оºушылар жауабына талдау жасай отырып, сол кез ¯шін оºу, білімні¦ ма¦ызына, о¬ан Абайды¦ дер кезінде к£¦іл б£ліп халыºты ºара¦¬ылыºтан шы¬у¬а ¯гіттеуіне сол жолда кездескен ºиыншылыºтар мен жетістіктерге тоºталдыº. «Жайлауда» б£лімі бойынша Біржанны¦ Абай аулына келуін, «игі жаºсылыºтарды¦», «бЎйбішелерді¦» о¬ан ºарсы болуын, Абайды¦ ескілікпен ºаºты¬ысын наºты мысалдармен Ў¦гімеледік. К¯йтабаºтан «Татьяна Ўні» ты¦далды («Биікте» б£лімі бойынша).

Таºырыпты¦ £зекті мЎселелеріні¦ бірі - Абайды¦ демократтыº, гуманистік жолыны¦ басталуын практикалыº жµмыстар, диалогиялыº Ў¦гіме, салыстырулар арºылы т¯сіндірдік. Карточкаларды да пайдаландыº. ¢¦гіме т£мендегі тапсырма негізінде £рбіді.

Тапсырма: Таºтада¬ы таблица арºылы Абайды¦ феодалдыº ºо¬аммен к¯ресе отырып, халыº жа¬ынан шы¬уын дЎлелде¦дер.

Ж а у а п т а р: **Оºушы Р.** Абайды¦ жасºанбай, ºарсы тµруы оны¦ халыº жа¬ына шы¬а баста¬анын к£рсетеді. МЎселен, II кітапты¦ ая¬ында мына с£здерге назар аударсаº: « Алда - £мір, тартыс. Сол тартыста бµл жал¬ыз. јуаты - аºындыº, ¯міті - халыº… ¤мірді¦ беліне шы¬ыпты. Сол артта¬ы жолда жо¬алтºаны к£п пе, тапºаны к£п пе? Рас, жо¬алтºаныны¦ к£біне £кінбейді. Жаºыннан Ўке - јµнанбай кетті жат болып. Туыстан ТЎкежан, ТЎкежандар кетті жауы¬ып… . Кетер, кете берсін. Біраº халыº ºалса, халыººа жолымды, жанымды Косар ºолымда¬ы жарыº ºалса, жеткені», деп, £зіне-£зі отырыста ºµпия бір ант - серт айтºандай бекінеді.

Оºушы Л. Осы ¯зіндіні¦ £зінен-аº аºын ойы айºын к£рініп тµр¬ан жоº па? ºстем таптармен к¯рес, ол к¯рестегі аºынны¦ жал¬ызды¬ы сезіліп тµр.

Оºушы Н. Абай « јияда »,б£лімінде жµт кезінде ДЎркембай баста¬ан кедей жатаºтарды¦ малын ºµтºарады. А¬асы ТЎкежан ауылына бас тартады. Сол б£лімінде Ўкесіне ºарсы келіп, халыºпен бірге болатынын ашыº айтады. «¤рде» б£лімінде Бала¬аз – Базаралыны ºор¬ап, Аºбас адвокаттан к£мек сµрайды.

«Е¦істе» б£лімінде кедейлерді бастап ояз отыр¬ан ¯йді тас талºан етеді, каталашка¬а ºамалады.

Оºушылар осылай Абайды¦ халыº ¯шін к¯рес жолыны¦ басталуын дЎлелдеуге талаптанды. Ары ºарай¬ы Ў¦гімелесу барысында текстен ¯зінділер оºи отырып, бµл мЎселені толыºтыра т¯стік. ¢р кітапты¦ ая¬ында¬ы авторлыº ºорытынды, тµжырымдарды £здеріне мЎнерлеп оºытºыздыº. (Ол ºорытындылар карточкалар¬а жазылып, оºушылар¬а таратылып ºойыл¬ан.)

Бµдан Ўрі б¯гінгі жа¦а сабаºты¦ «Шы¦¬а шыººан жас шынар» атты эпиграф-таºырыппен оºытылуы себебі жайында Ў¦гімелестік. ¢¦гіме эпопеядан алын¬ан мына бір ¯зіндіні¦ т£¦ірегінде £рбіп, £ріс алды: «јия¬а ºадам басºаны рас. Бір к¯ндерде жала¦ ºµзды¦ басында¬ы таºыр ºµм мен тастаºты жарып, Ўлсіз нЎзік шешек атып жас шынар пайда бол¬ан. Сондай бір £мір г¯л шашºан. Енді бµл к¯нде шы¦¬а шыººан жал¬ыз шынар бал¬ын тартып, жас ºуатºа толыпты. јаз¬ан ºыс пен аяз да, тіпті тау дауылы да ºатер болудан ºал¬ан еді».

јорытынды б£лімге салыстыру Ўдісі арºылы таºырыпта¬ы е¦ £зекті мЎселелерді £з беттерінше

тµжырымдату маºсатында кодоскоптан т£мендегі кестелерді к£рсету

«јияда»

«Бел-белесте»
јµнанбай жолы «¤рде»

« јайтºанда »

« јайтºанда »

« ¤рде »
Абай жолы «
Бел-белесте »

«јияда »

Осы кесте арºылы Абай мен јµнанбай жолдарыны¦ болаша¬ы, £рісі туралы оºушылар¬а болжамдар жасаттыº.

Оºушылар пікірінен кейін, біріге отырып, Абай жолыны¦ ºия¬а, биікке £рмелеп келе жатºанын, ал јµнанбай жолыны¦ биіктен т£менге ºµлдырап бара жатºанына к£з жеткіздік.

ºйге тапсырма: ºй тапсырмасы оºушыларды £з бетінше іздендіретіндей, ойландырып тол¬андыратындай болуын к£здедік. Топтыº тапсырмалар т£мендегі ¯лгілер негізінде карточкалар¬а жазылып берілді.

Бірінші топºа:

Т£мендегі таблицаны басшылыººа алып, эпопеяны¦ «Жайлауда», «Асуда», «Биікте» б£лімдері бойынша Ўрºайсы¦ £здері¦е µна¬ан Абай с£зінен викторина Ўзірле¦дер. ¢сіресе, ескілік пен надандыººа оºу - білім мен £нерді ºарсы ºой¬ан а¬артушы Абайды к£рсеті¦дер.

Б£лімдер	Абайды¦ с£зі	јай о°и¬ада айтыл¬ан?	Кімге айтыл¬ан?
«Асуда» «Биікте» «Жайлауда»	Осы отыр¬ан балалардан жа¦а т£л £сірем... 765-бет	Абай °аталаш-кадан шы°°ан. О°уда¬ы балаларыны¦ жолында. Михайловты¦ Ўсері	Балаларына, інішектеріне, жалпы °аза° жастарына арнал¬ан Абай арманы

2. Абай мен ¯стем тап £кілдеріні¦ арасында¬ы тартысты бейнелейтін реплика – диалог дайында¦дар (ауызша).

° л г і:

ТЎкежан. Ондай сопы болса¦, ДЎркембай¬а арнап °µшыр жасайсы¦!

Абай. јажет болса, °µшыр да жиям. Халы° °ырылар болса, аманды¬ым сада¬а! (309-бет).

Екінші топ°а:

1. I-II кітаптарды¦ ая¬ында¬ы Абай туралы авторлы° °орытындыларды жаттап алы¦дар. Сол бойынша Абайды¦ £рлеу жолына болжам жаса¦дар (383, 395, 803-беттер).

2. Абайды¦ заман, жастар, болаша°, £мір, жауызды° туралы тол¬аныс, арман жЎне ой-°орытындысын теріп жазып алы¦дар да, а°ынны¦ £мір танымы, саяси, а¬артушылы° к£з°арасы жЎне заман туралы ойларына пікір айты¦дар. Абайды¦ философиялы° ойын сарала¦дар. Мына б£лімдерді басшылы°°а алы¦дар: 1. «Тай¬а°та» (490-бет); 2. «јияда» (178, 179-беттер), 3. «Тарауда» (765-бет).

Ескерту: Бµл µсыныл¬ан б£лімдерден бас°а да мысалдар іздеуге болады.

°шінші топ°а:

«¤рде», «Шытырманда» б£лімдері ар°ылы Абайды¦ феодалды° °о¬аммен бетпе-бет келуін, о¬ан °арсы к¯рес

жолыны¦ басталуын дЎлелде. (Абай¬а цитатты-салыстырмалы °ыс°аша мінездеме бер.)

Абайды¦ ¯стем тап £кілдері мен оларды¦ жандайшаптарыны¦ іс-Ўрекетіне °арсы келетін с£здерінен диалог-реплика дайында¬андар.

°лгі:

Б£лімдер	О°и¬алар	Феодалды° °о¬ам £кілдеріні¦ іс-Ўрекеті	Абайды¦ іс-Ўрекеті (цитата)	јорытынды: °ыс°аша мінездеме
«¤рде»	Рулы°-патриархалды° тартыс (јµнанбай – Байсал арасы). (254-260-б.)	(јµнанбайды¦ Байсал °она-тын °ыстау¬а таласуы.) јµнанбай: «Анау жыл°ы-сойылдап-сойылдап Байсал аулыны¦ ар жа¬ына °уып таста... (257- бет.)»	(Байсал¬а ара т¯седі. ¢кесіні¦ Ўділетсіздігін бетіне басады.) Абай: «Байсал¬а тиген бір °ыстауды °у¬ан-зорлы°...» (258-бет)	

°лгі:

Абай: Сендер °айткелі тµрсы¦дар!

јµнанбай жігіттері: Бара жау тигендей етеміз!.. («¤рде», 257-бет)

T£ртінші топ°а:

«јияда» б£лімі бойынша Абай мен феодалды° °о¬ам арасында¬ы тартысты ай°ындап, Абай¬а цитаттар ар°ылы °ыс°аша мінездеме бер. (°шінші топ°а ¯сынyл¬ан ¯лгілік таблицаны басшылы°°а алады.)

Абай мен ¯стем тап £кілдері арасында¬ы тартысты бейнелейтін реплика-диалог дайында¦дар (£здері¦е µна¬ан эпизодтардан).

Бесінші топºа:

1. « Жайлауда », « Е¦істе » б£лімдері бойынша Абай мен феодалдыº ºо¬ам арасында¬ы тартысты айºындап, Абай¬а цитаттар арºылы ºысºаша мінездеме бер. (ºшінші топºа ¯сыныл¬ан ¯лгілік таблицаны басшылыººа алады.)
2. Абай мен ¯стем таптар арасында¬ы тартысты к£рсететін реплика-диалог дайында¦дар.

ºлгі:

К¯¦ке: Абай-ау, шыра¬ым-ау, мµны¦ не?

Абай: Апа-ай... сЎн табылар, Ўн табылмас (467-бет).

Алтыншы топºа:

«Оºапта», «Тарауда» б£лімдері бойынша Абай мен феодалдыº ºо¬ам арасында¬ы тартысты бейнелейтін оºи¬алар Абай¬а цитаттар арºылы ºысºаша мінездеме бер. (ºшінші топºа µсыныл¬ан ¯лгілік таблицаны басшылыººа алады.)

Абай мен ¯стем таптар арасында¬ы тартысты к£рсететін реплика-диалог дайында¦дар.

ºлгі:

Абай: ¤й, ТЎкежан, аспай с£йле!

ТЎкежан: јµдай ºµртºан ºулары¦ды жоº-жітік еткен мен деп пе е¦ ендеше! (737-бет.)

5-сабаº

« АТАНЫҢ ¸ЛЫ ЕМЕС, АДАМНЫҢ ¸ЛЫМЫН »

(Феодалдыº ºа¬ам жЎне Абай. III-IV кітаптар бойынша Абай бейне. Ситуациялыº сабаº.)

Сабаºты¦ маºсаты: а) Эпопеяны¦ басты оºи¬аларын басшылыººа ала отырып, А¬а дЎрежесіне, Адам µлы дЎрежесіне к£терілген, артынан ДЎрмен, Рахым сияºты к£ктеп келе жатºан жас буындарды ерткен, к¯рестер, тамаша гуманист, ойшыл-философ, µлы интернационалист, µлы аºын бейнесіне талдау жасау.

Ў) Алдына биік арман, зор маºсат ºойып, £негелі де мЎнді £мір с¯ре білген, дЎлірек айтºанда, адам µлы бола білген Абайды¦ халыº деп соººан ж¯регін – Абай жолын ¯лгі ету. Абай мµрасын ºадірлеу, ºастерлеуге ¯ндеу. Жазушы творчествосына, к£п µлтты £ткен дЎуір Ўдебиетіне деген ºµрмет, маºтан сезіміне Ўсер ету. Абай мµрасына деген ºамºорлыº, Абайды¦ б¯гінгі бізді¦ ортамыздан алатын орны арºылы Ўдебиетке, £ткен мµра¬а деген Ўділ саясатын барынша дµрыс µ¬у¬а, оны ºадірлеуге тЎрбиелеу. Оптимизмді, £мірді с¯юді, халыº ¯шін к¯ресе білуді ¯лгі ету.

б) Зерттеу Ўдісіне ºµрыл¬ан творчестволыº жµмыстар¬а баулу – цитатты монолог-тол¬ау, цитатты диалог-тол¬ау жЎне шы¬арма-эссе жаза білуге машыºтандыру.

Сабаºты ºандай Ўдіс-тЎсілдермен ж¯ргізгенімізді мына ¯лгіден к£руге болады.

Сабаºты¦ негізгі элементі	¢діс-тЎсілдер	Оºу жабды¬ы
I. ºй тапсырмасын тексеру	1.Топтыє тапсырмалар бойынша консультанттар хабарламасы 2.Рольге б£ліп оºу 3.Фронтальды сµраºтар	1.Таблица-плакаттар 2.Нµсºау-карточкалар 3.Жоспар-нµсºаулар
II. Жа¦а сабаº.	1. ¢¦гімелеу,	«Нені білу

1. Кіріспе	т¯сіндірмелі Ўдіс 2. Сµра°-жауап	керек?»(табли-ца -плакат)
2. Абай-а¬а. Ол жа¦а заман, жа¦а °ауым басы-жастар,µстазы,а°ылшысы.(«Абай а¬а», «јарашы¬ын», т.б. б£лімдер бойынша	1. Проблемалы° сµра°тар 2. ¢¦гімелеу 3. Пікір алмасу	1. Магнитафон 2. Карточкалар
3. Абай - халы° µлы, адам µлы. Халы° жолында¬ы к¯рескер («Кек жолында», «јоршауда», «јасты°та»,б£лімдері бойынша)	1. Практикалы° жµмыстар 2.¢деби дискус-сия 3.¢¦гіме, т¯сіндірмелі Ўдіс	Магнитафон
4. Абай - тере¦ гуманист, дана философ,тамаша интернациона-лист, µлы а°ын	1.Практикалы° жµмыстар 2. Сµра°-жауап 3.Т¯сіндірмелі Ўдіс	Карточкалар

V. °йге тапсырма

I. Саба°ты *¯й тапсырмасын* тексеруден бастады°. 1. О°ушылар таблицаларды, нµс°ау-карточкаларды пайдалана отырып, Абай бейнесіні¦ е¦ негізгі мЎселелеріне то°талды. Абай с£здерінен жат°а ¯зінділер о°ыды, на°ты мысалдар ар°ылы ойларын дЎлелді т¯рде жеткізуге талаптанды. 2. Топты° жµмыс бойынша топ жетекшілеріні¦ есебін ты¦дап, ба¬а бюллетеніне к£з ж¯гірттік. (Ба¬аны бір-біріні¦ жµмысын £здері талдап барып °ояды.) Реплика-диалогтарын рольге б£ліп, мЎнерлеп о°ытты°. ¢сіресе °абілетті « орташадан т£мендеу » о°ушыларды¦ жµмыстарын жинап алып, тексеріп шы°ты°, а°ыл-ке¦ес бердік.

II. *Жа¦а саба°. Кіріспе.* Та°тада¬ы « Нені міндетті т¯рде білу керек » деген та°ырыппен £тілетін саба°ты¦ е¦ негізгі т¯йіні, £зекті мЎселесі жазыл¬ан таблица мен алдарында¬ы нµс°ау-карточкалар¬а о°ушылар назарын аудара отырып, сондай-а°, эпопеяны¦ III – IV кітабы

бойынша Абайды¦ іс - Ўрекеті топтастырыл¬ан таблица-плакатты басшылы°°а алып, Ў¦гімелеу Ўдісімен б¯гінгі та°ырыпта олар нені міндетті т¯рде білу, нені ¯йрену керек екеніне то°талды°. Жазушыны¦ Абай бейнесін жасауда¬ы идеялы°-эстетикалы° мµратын, жеткен табысын (III – IV кітап бойынша) саралау - саба°ты¦ е¦ басты мЎселесі екенін хабарлады°. Т£менде пайдаланыл¬ан к£рнекіліктер мен дидактикалы° материалдар ¯лгісін беріп отырмыз (¯зінді т¯рінде).

Абайды¦ іс-Ўрекеті (III – IV кітап бойынша жасал¬ан кесте)

Б£лімдер (III кітап)	Негізгі о°и¬алар	Абайды¦ іс-Ўрекеті
«Абай а¬а»	1.Абай жастар арасында 2.Е¦лік-Кебек °абіріні¦ басында 3.¢зімбайлар мен кедейлер арасында¬ы °а°ты¬ыс 4.Базаралыны¦ елге оралуы	Абай - µстаз, тЎрбиеші, а°ылшы Замана шынды¬ын, феодалдарды¦ °атал-ды¬ын жастар¬а Ў¦гімелейді
«Кек жолында»	1. Базаралыны¦ шері 2.Абайды¦ Базаралыны жа°тап ТЎкежанды сынауы. ТЎкежан аулында¬ы кедейлер £міріні¦ аянышты халін £ле¦мен к£рсетуі 3.Базаралыны¦ ТЎкежанды шабуы Абайды¦ с¯йсінуі, Лермонтов°а ден °оюы	
«јарашы¬ын»	Абайды¦ с¯йікті µлы ¢біштен Ресей, Петербург жа¬дайларын танып білуі	
«¤кініште»	1.Абайды¦ ¢біштен µлы философтар туралы ма¬лµмат алуы 2. Базаралы аулында 3. Абай Ўндеріні¦ халы° арасына_таралуы 4. Оразбайды¦ Казанцев°а Абай ¯стінен арыз беруі	
«ја°ты¬ыста»	1.Кедей жата°тармен ¢біш, ТЎкежандарды¦ °а°ты¬ысы _ 2.Абайды¦ жата°тар ¯шін ат°а мінуі 3.Орыс µлы¬ына Абай ¯стінен та¬ы да арыздарды¦ к£беюі	
«јоршауда»	1.Еркежанны¦ басына бостанды° Ўперуі 2.Халы°ты¦ Абайды _°ор¬ауы, Павловпен досты¬ыны¦ тере¦дей т¯суі	
«Т¯н-т¯некте»	1. Семейдегі оба	1.Абайды¦ оба

	ауруы 2. ДЎрмен-МЎкен махаббаты	ауруына °арсы дін иелерімен к ресі 2.Орыс сотыны¦ к£мегімен МЎкен басына азатты° Ўперуі
«jапада»	1.ДЎркембай °азасы 2.¢бішті¦ ауруы, ерте °айтыс болуы	1.Абай °атты °ай¬ырды, жетімдерге жЎрдем етеді 2.Абай ауыр халге шырайды
«jасты°та»	1.Уа°-Тобы°ты дауы 2.jастанды°	1.Абайды¦ Ўділ билігі 2.Абайды Оразбайларды¦ со°°ы¬а жы¬уы
«Шай°аста»	1. Абай кегін кедейлерді¦ алуы 2. Дін иелері стем тап £кілдерін¦ бір дін орталы¬ын жасама° болуы	1.Абайды¦ бір алуан ой¬а т суі 2.Болаша°°а сенуі. Болаша° заман¬а ша¬ар мµ¦ы 3.Абайды¦ ол пікірді шкерелеп беруі, алы°ты¦ оны жа°тауы
«Жµтта»	Ма¬ашты¦ °азасы	Абайды¦ °ай¬ылы к йге т суі Заманамен тілдесуі Болаша°°а арман артуы ¤мірден аттануы

Абай -а¬а. Ол жа¦а заман, жа¦а °ауым басы – жастар µстазы, а°ылшысы. Бµл мЎселені проблемалы° сµра°тармен, кітаппен, карточкалармен жµмыс, Ў¦гімелеу Ўді иллюстрация жЎне магнитафонды пайдаланып тал°ылады°.

- КЎне, ойланайы°, III кітап «Абай - а¬а» б£лімінен басталады. Б£лімді осылай атауда жазушы нені ма°сат етті?

- **(О°ушы С-ны¦ жауабы)** Абайды¦ жасы кемелденген, а¬а дЎрежесіне жеткен.

- **(О°ушы Н-ны¦ жауабы)** Абайды °орша¬ан жастар бар. Солар Абайды µстаз тµтып, а¬а дейді.

Оºушылар жауабына назар аудара отырып, осы б£лімнен Абайды¦ халыº а¬асы, жас ºауым а¬асы дЎрежесіне к£терілгенін, оны¦ жан-жаºты кемелденгенін а¦¬ару¬а болатынын, жазушыны¦ да негізгі маºсаты – Абайды осы тµр¬ыда к£рсету екеніне тоºталдыº.

- Абай жастарды неге Е¦лік – Кебек ºабіріні¦ басына апарады, олар туралы неге сыр шертеді? (Оºушылар £з жауабында алдарында жатºан Абай Е¦лік пен Кебекті¦ ºалай £лтірілгенін айтºан Ў¦гімесінен ¯зінділер жазыл¬ан карточкаларды басшылыººа алады. Эпиадоскоптан иллюстрациялар к£реді.)

- Феодалдарды¦ ºаталды¬ын, жауызды¬ын ашу ¯шін. (Бµл екі жауап ºысºартылып берілді.)

- Жастар¬а шынайы достыº, махаббат туралы ¯лгі беру ¯шін.

- ¤мір шынды¬ын жазу дегенді ºалай т¯сінесі¦дер? Абай, ДЎрмен Е¦лік-Кебек туралы поэма жазам дегенде, «Шындыºты жаз» дейді ¬ой. Осыны ºалай µ¬у¬а болады?

Осы кезде магнитафоннан Абай с£зін береміз. Ол оºушыларды¦ ойын жинаºтау¬а пікірін топтастыру¬а к£мегін тигізеді. Оºушы жауаптары мен болжамдарына с¯йене отырып, Абай жаз деген шындыºты¦ мЎнін т¯сіндірдік. Екі жасты £лімге бµйыр¬ан (емшектегі баласы бар ананы) феодалдыº ºатал та¬ы салтты, сол та¬ылыºты ту етіп µстаушы Ке¦гірбай сияºты аталарын сынап жазу - £мір шынды¬ын жазу екенін, аºынны¦ ойы да, талабы да осы екенін Ў¦гімеледік.

Жазушы бір кезде тасты, жала¦ ºµзды жарып шыººан жас, жала¦ шынарды¦ б¯гін толы¬ып, оны¦ айналасына балауса, жас буындарды¦ пайда болуын, оларды¦ к£ктей

£сіп келе жат°анын осы б£лім ар°ылы а¦¬артатынын °орытындылады°.

Абай - халы° кегіні¦ жо°шысы, °о¬амды° к¯рескер, адам µлы.

Бµл мЎселені о°ушы¬а жеткізу ¯шін т¯сіндірмелі иллюстративтік Ўдісті, проблемалы° сµра°тар, диалогиялы° Ў¦гіме,практикалы° жµмыстар (зерттеу сипатында¬ы) ша¬ын Ўдеби дискуссияны сµрыптап алды°. Саба°ты ары °арай практикалы° тапсырмалармен жал¬астырса болады.

6-саба°

«АДАМНЫҢ ЕМЕС, АТА ¸ЛДАРЫ»

(Абай - феодалды° заман жЎне јµнанбайлар. Іздендіру саба¬ы.)

Саба°ты¦ ма°саты: а) Та°ырыпты «Феодалды° заман - јµнанбайлар проблемасы, оны к£рсетудегі жазушыны¦ идеялы° - философиялы° шешімі мен табысы» айналасында °арастыру. јµнанбайларды¦ феодалды° заман си°ымен бірлестікте т¯сіндіре отырып, олар¬а °арсы Абай орыс мЎдениеті мен £нерінен °оныс тап°ан, жа¦а к£ктеп келе жат°ан прогресті, оларды¦ арасында¬ы бітіспес к¯рес пен тартысты о°ушылар¬а жеткізу.

Ў) ¢деби дискуссия¬а °атыса білу, ойларын дЎлелді т¯рде жеткізе білу да¬дыларын одан Ўрі жетілдіру. Шебер де шешен, £ткір с£йлей білуге машы°тандыру. -ылыми-зерттеу е¦бектерімен жµмыс істеу іскерлігін арттыру. јабілеттерін я¬ни творчестволы° °абілеттерін дамыту¬а талаптану.

І. Саба° ¯й тапсырмасын тексеруден басталды. °йге берілген творчесатволы° сипатта¬ы танымды° -

іздендіруші топтыº тапсырмаларды оºушыларды¦ ºалай орында¬анды¬ы туралы топ жетекшіні¦ хабарламасын ты¦дадыº, ба¬а бюллетеньдеріне зер салдыº. Ішінара кей тапсырмаларды сµрадыº. јал¬ан жµмыстарды жинап алдыº. Оºушылар¬а сабаºты¦ бірінші б£лімі сабаº-монолог, сабаº-диалог, т¯рінде £тілетінін хабарладыº. Диалогтерді (Абай – ДЎрмен - б¯гінгі µрпаº) рет-ретімен мЎнерлеп айтºыздыº. Содан мысалдар келтіре кетейік:

Оºушы 3. (Абай диалогі: «… Г¯лдерім, дЎндерімнен µрпаº нЎсіл ºалды ма?» таºырыбы бойынша) «… Ей сорлы заман, менен ая¬ан ºай ºасты¬ы¦ ºалды. Мен ішпеген у бар ма!.. Ж¯регімді к£рші міне, жарадан сау жер ºалды ма!

Сорымны¦ да куЎсі, к£герген г¯л атºан ша¬ымны¦ да куЎсі сен еді¦ - ке¦ к£к аспан! …сен ¬ана айтшы, мен £лейін, бір-аº сол жылдарда сені¦ желдері¦ ºуып жеткен г¯лдерім, дЎндері¦нен µрпаº, нЎсіл ºалды ма?. ¢лде бір, та¬ы бір замандарда сол г¯лдерді¦ бір тобынан саялы то¬ай, мЎуелі баº £сер ме! Бµтаºтарында £нген-£скенді мадаºтап бµлбµл сайрар ма! Саясында жас £мір, жа¦а дЎурен мекендер ме!

Мен мынау £мір к£шінен £тіп бара жатып, кейінгі µрпаººа, сендерге:

Ж¯регімні¦ т¯біне тере¦ бойла,
Мен бір жµмбаº адаммын, оны да ойла.
Соºтыºпалы, соºпаºсыз жерде £стім,
Мы¦мен жал¬ыз алыстым, кінЎ ºойма!

дегім келеді. Мен мынау £мір к£шінен £тіп бара жатып, болашаººа, келер µрпа¬ыма ¯лкен сенім, арманымды ºалдырып барамын. Мені¦ дЎндерімнен к£ктей £сіп,

к£геріп, ту¬ан далам г¯л жайнап, ту¬ан хал°ым «К£зімні¦ °арасы» деп Ўн айтады… Ба°ытты бір заман туар, сол заманны¦ т£рінде µрпа¬ымны¦ ысты° ы°ыласына б£леніп, мен мЎ¦гі £мір с¯рермін…»

О°ушы М. (ДЎрменні¦ монологы - «… Абай а¬а, °адірлім! Ол дЎндері¦ £лген жо°, жойыл¬ан жо°…» та°ырыбы бойынша) «Абай а¬а, °адірлім! Ол дЎндері¦ £лген жо°, жойыл¬ан жо°. Рас, бµл к¯нде бір ара¬а біткен д¯м то¬ай болмасын… °лкен ба° боп т¯рмасын… Біра° ен дала, ш£л сахараны¦ бар бойында ол дЎндері¦ £сіп келеді… К£п £сіп, к£ктей £сіп келеді… ¤се бермек к¯н санап та жыл санап… Сол ¯шін де £з £мірімде £ле-£лгенше асыл с£зі¦ді са°тармын, ата тЎрбие¦ді а°тармын а¬ажан!» « Сен туралы болаша° µрпа¬ы¦а нµр¬а толы, к¯н жылуындай шапа°°а толы жыр естелігін т£гермін! Жаза алмай кеткені¦ді жазып, айта алмай кеткені¦ді жеткізермін «°алы¦ елі¦, °аза¬ы¦, °айран жµрты¦а». Сені¦ арты¦нан негізін £зі¦ сал¬ан °аза° Ўдебиетіні¦ жа¦а, £мірше¦ ба¬ытпен г¯лденер, біра°, соларды¦ бЎрі бастауын сені¦ саф алтындай таза, °уатты бµла¬ы¦нан алар. Сол себептен де сені¦ бар мµра¦ды келер µрпа°°а жеткіземін…»

Абайды¦ монологын да о°ушылар рольге кіре, мЎнерлеп айтып жатты.

О°ушы С. (Абай атынан «Атаны¦ емес, Адам µлымын!» атты цитатты монолог-тол¬ау бойынша) «…Мен тобы°тыны¦ µлымын. Ешкімге сатыл¬ым жо°. … ¢ділет соны тілесе, ата¦ны¦ болса да айыбын айт. Е¦ Ўуелгі айыпкер деп, мен е¦ алдымен кешегі £ткен £з Ўкем јµнанбайды айтамын! Мен £з Ўкем јодар мен јам°аны жазы°сыз £лтіргенін к£рген

со¦, сорлы бауырым КЎмшатты¦ аяулы та¬дырын к£рген со¦, сол ата сал¬ан жолдан м¯лде безіндім.

ИЎ, мен Адам µлымын… «Сол Адам µлы болу ¯шін, ата µлы болудан безіндім. Жай безінгем жоº , мен сол аталар сал¬ан ескі жолмен к¯рестім, сол жолда келе жатºан «сабырсыз, арсыздармен,» «бойы бµл¬андармен», «мЎз бол¬ан болыстармен» к¯рестім. Олар та¬ы жыртºыштардай еді, жараландым да, бейк¯нЎ жазаландым да… Біраº £зімні¦ же¦еріме, ту¬ан халºымны¦ же¦еріне сендім…

Мен же¦іске жеттім. Мен б¯гін сендермен бірге, болашаºты¦ шы¦ына аршынды ºадаммен басып барамын.»

Адам µлдарыны¦ атынан, Батысты¦ со¬ысºµмар саясатына ла¬нет айтамын! сендерге ¬ана емес, б¯кіл Ўлемдегі мЎ¦гі £лмейтін аºындар атынан: Бейбіт £мірді саºта¦дар! Кешегі јµнанбай, Оразбайлар заманы ºайта келмесін, ол ¯шін халыº µлы, адам µлы болып, сол халыº жолымен ж¯ріңдер демекпін!

Ал б¯гінгі µрпаº с£зі: «… Атам Абай, арманы¦а бер тыным…» **Оºушы П.**

«Атам Абай, арманы¦а бер тыным»
Сен таппаса¦, біздер тапты º жер ты¦ын.
Г¯лжазира, жерµйыºтан кем бе екен,
Мынау жатºан байтаº дала, ке¦ мекен.
јызыл Тулы ел јазаºстан дейтµ¬ын», -

деп, аºын жырла¬андай, атам Абай, сені¦ арманы¦ орындалып, ¯міті¦ні¦ оты лаулап жанды. Б¯гінгі µрпа¬ы¦, б¯гінгі ту¬ан дала¦ны¦ бейнесін, £зі¦ні¦ дЎндері¦нен £скен аºындар былай жырлайды:

«¤рісте малын Ўндетіп баººан,
Ертісті от ºып, толºынын жаººан.
Жµлдызды аººан доп ºып ºаººан,

-ажап °ой шіркін, Республикам мені¦!»

Сені °азір д¯ние ж¯зі біледі. Сен ар°ылы £з хал°ы¦ да Ўлемді аралап, шарлап кетті. О¬ан мен бір ¬ана мысал келтірейін. «Бµл біздің бірінші °аза° авторымыз. Сіздерге °аза°ты¦ µлы а°ыны Абай туралы а¬ылшын тілінде шы°°ан ¬ажайып романны¦ бірі басылуын ма°танышпен µсынып отырмыз.»

«¤згеге к£¦ілім тоярсы¦,

¤ле¦ді °айтып °оярсы¦», -

деп жалынды жыр жазады екен а°ын. Абзал жанды а°ынын хал°ы µйып ты¦даса керек. jаза° дегеніміз °андай ер ж¯рек, неткен ке¦пейіл, £нерлі халы°. Бµл туралы бµрын-со¦ды мардымды еште¦е білмегенбіз, - дейді Канаданы¦ «Нозери Нейборг» журналы. Сені¦ кіндік °аны¦ там¬ан жерден шы°°ан, бір кезде атын £зі¦ °ой¬ан Мµхтар бала¦ да б¯гінгі та¦да сен ар°ылы Ўлемді шарлап кетті, «заманымызды¦ аса µлы жазушыларыны¦» біріне айналды.

Міне, б¯гінгі µрпа¬ы¦! jабыл ал, оны¦ шын ж¯ректен шы°°ан шын к£¦ілмен жазыл¬ан ниетін, с£зін…»

Та°ырыпты¦ негізгі элементі к£рнекі етіп жазылып °ояды.

Кіріспе. Анкета сµра°тары тексерілді. Т£менде о°ушылар оны °алай орында¬аныны¦ ¯лгісін µсынып отырмыз.

О°ушы Р.

Анкета сµра°тары	Жауаптары
jµнанбай типтестерге кімдерді жат°ызасы¦? Не себепті оларды jµнанбай типтестерге °осасы¦? jµнанбай бейнесін	Оразбай, ТЎкежан, ¢зімбай, Дайырлар. 1. Барлы¬ы да ¯стем таптар. 2. Барлы¬ы да жа¦алы°°а, прогреске, Абай¬а

ашатын е¦ негізгі о°и¬алар °айсы? Олар °ай б£лімде? Оразбайды¦ бейнесін ашатын о°и¬алар °айсы?	°арсы. 1. «јайт°анда» б£лімінде јодар мен јам°аны £лтіреді. 2. «О°апта» б£лімінде ¢мірді £лтірмек болады. «¤кініште» б£лімінде Сейітті тірідей жерге к£меді «јасты°та» б£лімінде Абай¬а °асты° µйымдастырады.

Анкета ар°ылы о°ушыларды¦ та°ырып туралы µ¬ымдарын, т¯сініктерін білгеннен кейін «Феодалды° замана жЎне јµнанбайлар Ўлемін к£рсетудегі, жазушыны¦ идеялы°-философиялы° шешімі» айналасында¬ы проблемалы° ситуацияны тал°ылады°. Енді о°ушылар жауабынан мысалдар келтірейік.

-(С.) јµнанбайлар ар°ылы жазушы ¯стем таптарды, олар £мір с¯рген заманды к£рсетеді. Жазушы ма°сатын мен осылай т¯сінемін.

-(О.) Абай эпопеяда «Адам «µлы» дЎрежесінде беріледі. Ол дЎрежеге а°ын јµнанбайлардан б£лініп, жа¦а жырт°ыштармен к¯ресе отырып жетті. Мен жазушы ма°сатын осы мЎселелер айналасында т¯сінемін.

О°ушылар болжамдарына зер сала отырып, оларды¦ Ўсіресе жазушы мµраты мен ма°сатын біршама дµрыс т¯сінгенін бай°ау¬а болады. Ал, бізді¦ ма°сатымыз - о°ушыларды жазушыны¦ философиялы° шешімі, эстетикалы° табысы айналасында ойландыру, іздендіру еді. Сонды°тан ары °арай оларды¦ назарын јµнанбайларды¦ іс-Ўрекеті жина°тал¬ан таблица-плакат пен алдарында¬ы нµс°ау-карточкалар¬а аударта отырып, ал¬а °ойыл¬ан проблеманы

шешуге жетеледік. Сол ар°ылы јµнанбайларды¦ феодалды° °о¬ам са°шылары екенін дЎлелдеуге, т¯сіндіруге талаптанды°. (О°ушылар т£мендегі таблица ар°ылы јµнанбайлар бейнесін ашатын е¦ негізгі о°и¬аларды ай°ындап, ойларын дЎлелдеу µсынылды.)

Нµс°ау-карточка ¯лгісі:

Эпопеяны¦ негізгі б£лімдері	јµнанбайды¦ іс-Ўрекеті
«јайт°анда»	а) јодар мен јам°аны £лім жазасына кесу Ў) јарашо°ыда ¯кімді орындату
«јат-°абатта»	а) јµнанбайды¦ аталас рулар¬а £ктемдігі Ў) Б£кенші, Борса° °ыстауына кіріп алуы б) Атшабарлы жазалан¬аннан кейін,°ркімбай ауылын жігіттерімен келіп шабуы, Б£жейді д¯рлеуі в) Жігітек, Б£жей ауылын шабуы
«Жолда»	а) јар°аралыда мешіт салдыруы Ў) Б£жейлерді¦ јµнанбаймен татуласуы КЎмшат трагедиясы
«Шытырманда»	а) Абайды јµлынша°°а жіберуі (А°пердіге Бет°µды°ты¦ жайылымын шауып алу ж£нінде) Ў) КЎмшат жайын Абайдан естуі б) ¤з мойнына кінЎ алуы
«Бел-белесте»	а) Б£жей °ыздарыны¦ јµнанбайды £ле¦ ар°ылы жазалауы Ў) јµнанбайды¦ Майбасар мен јµдайбердіні, жазала¬ан Жігітек ауылын шабу¬а жиналуы б)јаралы к£шке шабуы в) «Мµса¬µл со¬ысы» г) јµнанбайды¦ шегінуі (јµнанбайды µлы°тарды¦ тергеуге алуы) д) јµнанбайды¦ пара беріп, °µтылып шы¬уы
«¤рде»	а) јµнанбайды¦ Байсал °ыстауына таласуы Ў) јµнанбай жыл°ыларыны¦ µрлануы б) Бала¬азды, оны¦ жанында¬ы он жігітті µстап айдатуы в) јµнанбайды¦ Базаралыны¦ жат к£рмеуі, оны ба¬алай, т¯сіне білуі

	г) Абай¬а та°°ан ¯ш к¯нЎ
«Тай¬а°та»	а) јµнанбайды¦ °ажы¬а аттануы Ў) ДЎркембайды¦ ДЎрмен °арызын сµрай келуі
«О°апта»	а) ¤з немересі ¢мірді £лтірмек болуы Ў) ¢мір мен Абайды °ор¬ауы б)А°шо°ыда ту¬ан Абай Ўніні¦ јµнанбай¬а жат естілуі, Ўнге тыйым салуы в) Шымылды° сыртында¬ы £мір

Ендіо°ушылар назарын т£мендегі проблемалы° сµра°тар¬а жµмылдырды°.

- јодар мен јам°а £лiмiнi¦ басты себебі неде?

- **(З.)** јµнанбай оларды £з ма°саттары ¯шін £лтіреді. ¤секті сылтау етеді.

- **(Н.)** ¢рине, шамасы келеді. Мені¦ше, бір жа¬ы јµнанбай – діншіл, сол заманыны¦ салтын берік µстаушы. Сол дінді сылтау етіп «кЎпірлерді» °µрбанды°°а шалады. Феодалдар, діндарлар ¯шін оны¦ ісі за¦ды, дµрыс. Ол жер ¯шін ¬ана јодарды £лтіртпейді. ¤з за¦ын, дінін, салтын °ор¬айды.

- Ал енді балалар, осы сµра°ты¦ на°ты жауабына эпопеяны¦ £зінен, текстен ¯зінді ала отырып, кім дЎлел айта алады? јане, мына таблица¬а °арап (к£рнекі етіп ілінген), естері¦е т¯сірі¦дерші, «јат-°абатта» б£лімінде јµнанбайларды¦ °андай Ўрекеттері жазыл¬ан?

- **(О°ушы С.)** јµнанбайлар Б£кенші, Борса° жеріне я¬ни °ыстауларына £ктемдік етіп кіріп алады.

- Дµрыс. Енді 77-бетті ашып, а°ыр¬ы абзац°а °ара¦даршы, °ане, кім о°ып жібереді?

- (**Ж.** о°иды) «Ойпыр-ай, не дейсі¦? ¢тте¦ аузы¦нан Б£жей-ай, јодар £лгенде «Бµл шылбыр јодарды¦ мойнына ¬ана т¯скен жо°. Бµйырса Б£кенші, Борса°, сені¦ мойны¦а

да т¯скен шылбыр болар» деп еді¦… «Арманда кетіпсі¦ ¬ой, есіл ерім, јодар-ай деп ¯ні £шіп, атыны¦ жалын °µшып, б¯гіліп тµрып °алды».

- ¤зі¦ осы ¯зіндіден °андай °орытынды шы¬ара аласы¦?

- (Н.) Мені¦ ойымша јµнанбай јодарды £лтіру ар°ылы Б£кенші, Борса°ты да ауыздарын аштырмай, £зіне ба¬ындырып, кіріптар етуді ма°сат еткен, мына ¯зінді соны дЎлелдейді.

- (О.) Б£жей јµнанбайды¦ ма°сатын °алай дµрыс болжа¬ан. Біра° ара т¯се алма¬ан со¦, одан пайда не?! Ал енді осы ¯зінді јодар £ліміні¦ на°ты себебін дЎлелдеп тµр деп есептеймін. јµнанбайды¦ т¯пкі ма°саты – жер иемдену, байлы¬ын асыра беру, £ктемдігін то°татпау. Мына ¯зінді соны с£зсіз дЎлелдеп тµр.

О°ушылар пікірі мен болжамын толы°тырып, ары °арай та¬ы да проблемалы° сµра°тар ар°ылы талдауды жал¬астырды°:

- Ал енді, балалар, мына бір сµра°ты¦ айналасында ойланайы°. јµнанбай к£пе-к£рнеу £з баласын я¬ни КЎмшатты неге арашалап алмайды? Тіпті оны¦ к¯тімсіз, аянышты £мірін естігенде де, Ўрекет жасамай, £лімге °и¬андай болады. Бµл туралы не айта аласы¦дар?

- (О.) јµнанбай а°ылсыз адам емес, £з °атесін я¬ни Б£жейлерге істеген £ктемдігін т¯сінеді. Сонды°тан да араша болмайды.

Осы кезде ¯йірме м¯шелерімен алдын ала дайында¬ан инсценировка к£рсетіледі (І томны¦, 177-бетіндегі Абай, ДілдЎ, јµнанбай, Ай¬ыз, ¸лжан диалогтері бойынша). КЎмшатты¦ ауыр та¬дырын к£ріп келген Абай Ай¬ызды¦ £тінуімен бар шынды°ты £з туыстарына айтып береді.

Сонда јµнанбай «јµт°ар анау °аршадай жетімегімді!» деген Зере бµйры¬ына: «јайтейін?.. Мен °айтейін?.. Кеше иісі Ар¬ынны¦ игі жа°сылары бµйырды!» - деп лажсызды° кейіп к£рсетеді.

Инсценировканы ты¦да¬ан о°ушылармен бірге јµнанабайды¦ Ўдет-салт, ата жолын £зі де мы°тап µстайтынын, сол себептен де «игі жа°сылар» шешіне °арсы келе алма¬анын дЎлелдедік. Я¬ни јµнанбайды¦ феодалды° салтты¦ °атал са°шысы екендігіне к£зімізді жеткіздік.

О°ушылар болжамы мен жауабын негізге ала отырып, Ўсіресе, жазушыны¦ эстетикалы° табысына к£бірек то°талды°. јµнанбай тек °атал са°шы емес, оны¦ а°ылды Ўрі айлалы, Ўрі тере¦, °айсар, °айратты бейнесіне талдай жасай отырып, јµнанбайды осылай жан-жа°ты етіп к£рсетудегі жазушыны¦ шеберлігі мен табысына то°талды°.

јµнанбай жЎне рулы°-патриархалды° тартыс мЎселесіндегі е¦ жетекші Ўдіс - проблемалы° сµра°тар¬а негізделген ша¬ын Ўдеби дискуссия болды. Оны диалогиялы° Ў¦гіме жЎне мЎнерлеп о°умен µштастырды°. Плакат т¯рінде ілулі тµр¬ан дискуссия сµра°тары мынадай болды:

1. Б£жей мен Байсалдар °андай кейіпкерлер? Оларды јµнанбай типтестерге жат°ызу¬а бола ма?
2. Абай олар¬а неге іш тартады? ¤лде оларды «Халы° µлы» деп т¯сінгендіктен бе?
3. ДЎркембай - јµнанбайлар арасында¬ы тартыс пен Б£жей - јµнанбайлар арасынды¬ы тартысты¦ айырмашылы¬ын, Ўлеуметтік мЎнін °алай т¯сінесі¦?

Дискуссия сµра°тары бойынша о°ушылар мынадай мЎселелер айналасында пікір таластырды.

- (ј.) Б£жей - µнамды кейіпкер. Оны јµнанбайлар типіне °оспаймын.

- (Т.) Бµл пікірі¦ді немен дЎлелдейсі¦?

Мысалы, мен сені¦ ойы¦ды дµрыс дей алмаймын.

- (ј.) Б£жей јµнанбайлардан ¯немі зЎбір к£рмей ме, тіпті тая° та жейді. ¢уелі оны¦ £ліміне де сол јµнанбайлар себеп болды емес пе? Б£жейді °ай¬ы, °µса £з ажалынан бµрын Ўкетті ¬ой!

-(¢.) Мен де сені¦ пікірі¦е °осыламын. Ойымды дЎлелдеп к£рейін. Естері¦де ме, јар°аралы¬а мешіт салдырып жат°ан Ўкесімен бірге аттанып бара жат°ан Абай¬а анасы ¸лжан не деуші еді? «Балам, ¯лкендер бірде тату, бірде араз бола береді. Б£жеке¦ді к£рген жерде сЎлемі¦ді т¯зу бер. Кім тентек, кім ма°µл? јайдан білді¦? ¢ке¦ дµшпан десе, сен Ўділ бол!» - демей ме? (О°ушы бµл с£здерді кітаптан о°иды.) Егер Б£жей µнамсыз адам болса, ¸лжандай а°ылды ана осындай пікір айта ма? Абай Б£жейді °алай сыйлайды, іштей ¯немі Б£жейді °олдап ж¯реді.

-(Л.) Мен бµл пікірлерді дµрыс емес деп ойлаймын. Б£жей °алай µнамды кейіпкер? КЎмшатты¦ £ліміне оны¦ кінЎсі жо° па?

- Міне, осындай пікірлерден со¦ о°ушылар назарын т£мендегі таблица¬а жазыл¬ан (КЎмшат о°и¬асына байланысты теріп алын¬ан) с£здерге аударды°.

О°ушылар іштей о°ып ойланып бол¬ан со¦ осы текстерді салыстыра отырып, Б£жейді¦ де ¯стем тап £кілі екендігін, біра° јµнанбайлар мы°ты ру болса, Б£жейлерді¦ одан Ўлсіз ру екенін, бµларды¦ арасында¬ы дау, тартыс, рулы°-патриархалды° заман сипаты екен деп °орытындылады°. Мµндай текст ар°ылы салыстырмалы жµмыс

ж¯ргізу – кейіпкер характерін ашуда, о¬ан на°ты дЎлелді т¯рде мінездеме беруде £те тиімді Ўдіс болып табылады. Сондай-а° Ўдебиет саба¬ыны¦ на¬ыз £зегі - к£ркем текспен жµмыс десек, £з тЎжірибемізде оны бас°а да жµмыс т¯рлерімен µштастырып отыруды¦ тиімді Ўрі ¬ылыми негізде болуын ¯немі °арастырып, м¯мкіндігінше іске асырып келеміз.

Талас пікірлер Ўсіресе 3-сµра° айналасында к£бірек £рбіді. Кейбір о°ушыларды¦ таптар арасында¬ы °айшылы° пен феодалдар арасында¬ы рулы° тартысты шатастырып ж¯ргені аны°талды. Дµрыс ойлар айт°ан о°ушыларды¦ пікірлерін басшылы°°а алып, Б£жейлер де ¯стем тап £кілдері екеніне, оларды¦ арасында¬ы тартысты¦ тапты° мЎні жо°, жерге, байлы°°а таласу, к¯шті руды¦ £зінен Ўлсіздеу ру¬а істеп отыр¬ан °ысасы екеніне о°ушыларды¦ к£зін жеткіздік.

Абай	јµнанбай	Б£жей
«Адамшылды°, ра°ым °айда? ¤зге емес, а°ылсыз, надан °атыны емес, Б£жей £зі есте ме екен? К£з алдында соншалы° жазы°сыз нЎрестені µза° £лімге бµйырып, сол ¯шін жЎне биттей де шіміріпкпеу не деген °аттылы°? Ендеше, жауы¬ып, °арсыласып ж¯рген јµнанбайдан °ай °асиетімен артты?»	«Тіпті жазы°ты болсам, мен жазы°ты шы¬армын. Бесіктен шы¬арып, адам µлы деп, соны¦ бауырына берген балам жазы°ты ма? јатын-°алаш, ауыл-айма¬ына тым °µрыса соны µ¬ындыра алмаса, Б£жейді¦ ая°та¬ы су¬а а¬ып £лгені ¬ой». (I кітап, 178-бет)	«јµнанбай жа°°ан £ртке мені¦ арым £ртенді. Не жаны ж¯р деп ойлайды екен шыбын кеудемде. ¢лде £згелер ¯йелменімен £ртенсе де, £зімнен бµрау, сынбасын дей ме? јµнанбайдан не шы°ты? Сµрау салмай, мазамды алмай, тек ж¯рсін, к¯йдірмесін а¬айын». (179-б.) «јаршадай °ыз £лді

(I кітап, 179-бет)		деп сауын айтып, ас беруші ме ем?! Тіпті берсем де, басым сырыºтан арылар ма еді? КінЎласа, к¯н тілесін менен». (I кітап, 181-бет.)

Енді оºушылар назарын ¢біш пен Абай арасына аударды º. Оºушылардың ¢біш – Абай арасының Абай - јµнанбай арасынан £згешелігі, айырмашылы¬ы туралы пікірлерін тыңдадыº. Ең алдымен ¢біш – Абай диалогтерінен («¤кініште», 189-190-б.; «јаºты¬ыста», 304-б.) ¯зінділер оºыдыº. ¢біш жайлы Абайдың арманы мен ¯мітін («јаºты¬ыста», 306-б.) мЎнерлеп оºып оны јµнанбайдың Абай¬а Берген ºар¬ысымен салыстырдыº. Бµл жµмыста мынадай салыстырмалы нµсºау-карточкаларды пайдаландыº:

Эпопеяда¬ы Ўкелер мен балалар проблемасы

Абай - јµнанбай

(¢мір-ºмітей оºи¬асына байланысты)

Абай	јµнанбай
Тоºтат! ¤лтіртпеймін! Аузыңда Алла, шеңгеліңде ºан. Та¬ы ºан! Бµларды шари¬ат та ºосады. Бір кезек, сол шари¬ат жолы деп бір нахаº ºан т£гіп ең Болсын солай! Менен! Неге, £лмейсің тынышыңмен, сен! Заман сенікі емес, менікі. Нең бар?..	Арам! Шыº, жо¬ал к£зімнен аз¬ын. Аздырарсың,сен бе! Аздырарсың! Сенен, бЎрі сенен! ¢, солай дедің бе, жеттің бе со¬ан?! јызарып атºан мынау зауал таңда Айттым аталыº ºа¬ысымды(II кітап, 609-б.)

Абай - ¢біш

(Оºу, білім жайында)

¢біш	Абай

Ниетім £зі¦із білесіз, политехникалы° институт еді. ¤зге о°уды, осыны тамам етіп алып ескермекпін. «Баламды медресеге «біл» деп бердім, °ызмет °ылсын, шен алсын деп бермедім» дегені¦із есімде, а¬а! (III кітап, 150-б.)	-ылымны¦ жаманы жо°. Хал°ына ¯басшы болар талап со¦ына т¯ссе¦, офицер болып ж¯ріп жетесі¦ бе, инженер болып жетесі¦ бе, бЎрі-бір. јай тµр¬ысына барса¦ да елі¦ні¦ мµ¦ы мен мµ°тажы мы¦ батпан.(III кітап, 151-б.)

Осы ¯лгідегі карточка - нµс°аулар Абай - Ма¬аш, ТЎкежан - ¢зімбайлар арасында¬ы проблемаларды т¯сіндіруде де пайдаланылды. Осындай на°ты мысалдар¬а ж¯гіну о°ушыларды кітаппен жµмыс°а, к£ркем туындыны ¬ылыми т¯рде талдай білуге, оны¦ негізгі проблематикаларын саралай білуге жетелейді. јµр¬а°, дЎлелсіз болжам жасаудан, ¯стірт пікірлерден са°тандырады.

Эпопеяда¬ы Ўкелер мен балалар проблемасы туралы с£з еткенімізде жо¬арыда¬ы ¯зінді-материалдар жа°сы нЎтиже берді.

Енді Абай мен јµнанбай, ¢біш пен Абай арасында¬ы мЎселелер т£¦ірегінде о°ушылар жауабынан бірер ¯лгілік ¯зінділер бере кетейік:

- **(Б.)** Абай – орыс мЎдениетін °аза° даласына таратушы, артынан ДЎрмен сия°ты жастарды ертуші, прогресс басшысы. Ал, јµнанбай – ескі заманны¦, феодалды° °о¬амны¦ °атал са°шысы. Олай болса, жазушы тек Ўке мен баланы¦ проблемасы емес, замана проблемасын берген.

- **(ј.)** Мені¦ ойымша, ¢біш – Абай арасы да тек Ўке мен бала арасы емес, одан тере¦ірек мЎселені °амтитын сия°ты. ¢біш – Абай арманда¬ан жа¦а заманны¦ басы, £зі

сепкен прогресс дЎнін ілгері апарушы. Тіпті ¢біш ар°ылы жазушы демократиялы° а¬ымны¦ °аза° даласына тарап келе жат°анын к£рсететін сия°ты.

О°ушылар пікіріне ¯¦іле отырып, жазушыны¦ ескі мен жа¦а, Ўкелер мен балалар проблемасын к£рсетудегі ма°сатын т¯сіндірдік. Та°ырыпты б¯гінгі £мірмен байланыстырды°. Абай µрпа°тары Абай арманда¬ан зама□да□£мір с¯□□п жат°анына то°талды°.

Ары °арай саба° кіріспесінде тал°ыла¬ан анкета сµра°тарына °айта оралып, јµнанбай типтестерге та¬ы кімдерді жат°ызу¬а болатынын сµрады°.

- **(З.)** јµнанбайлар типіне Оразбай, Дайыр, ТЎкежан, СЎмен, Майбасар, ¢зімбайлар жатады.

- Енді осы пікірлері¦ді дЎлелдеу ¯шін мына таблица-плакатты (эпопеяны¦ негізгі о°и¬алары °ыс°а ¬ана к£рсетілген к£рнекілік) басшылы°°а алы¦дар.

- **(Л.)** Оразбайды¦ іс-Ўрекеті ар°ылы ол - ¯стем тап, јµнанбай ісін жал¬астырушы екенін дЎлелдеп к£рейін. Біріншіден, «јасты°та» б£ліміндегі Абайды мас°ара жаза¬а µшыратушыны¦ е¦ кінЎлілерін¦ бірі осы – Оразбай. Екіншіден, «Шай°аста» б£лімінде Абай £ле¦ін айтты¦ деп Затон жµмысшысы Сейітті тірідей к£міп таста¬ан кім? Ол да Оразбай…

- **(Т.)** Мені¦ше, осы јµнанбай типтестер ішінде СЎменнен £ткен µнамсызы жо° °ой деймін. Ол туралы IV кітапты¦ 275-бетінде былай делінген: «СЎмен жастау, ызасы °атты буып ж¯рген, Оразбайды¦ аны° °анды к£йлек, °арашо°пар сы¦ары болатын». Міне, осы сµм а°ыры Абай¬а °ол жµмсайды.

О°ушылар пікірін негізге ала отырып, јµнанбайды¦ «шымылды° артында °ал¬ан £мірін¦ жал¬асы – Оразбай,

¢зімбайлар, олар тіпті jµнанбайлардан да £ткен жауыз екеніне, µлы Абайды¦ басына т¯скен небір °иынды°ты¦, халы° басына т¯скен небір ауыртпалы°ты¦ бірден-бір к¯нЎлілері осылар екеніне то°талды°. Б¯кіл £мірін осылай топас, Ўрі жауыз топ°а °арсы к¯респен £ткізген Абай та¬дырын еске т¯сірдік. Таблица-плакатты пайдаланып, Абайды¦ ¯стем таптармен бол¬ан к¯ресін, ол °ай о°и¬ада, °ай б£лімде к£рсетілетінін саралап, жина°тады°.

jорытындыда практикалы° жµмыстар¬а орын бердік. Кодоскоптан т£мендегі схема к£рсетілді. О°ушылар т£мендегі схеманы ауызша толтырды. Е¦ алдымен £ткен саба°та °орытындыла¬ан Абай жолын к£рсеттік. О°ушылар салыстыра отырып, jµнанбай жолын былай саралады:

jµнанбайлар жолы

1. jаталды°, та¬ылы° жолы.
2. ¢ділетсіздік жолы
3. Бітіп бара жат°ан ескі жол.
4. Ата µлыны¦, феодалды° °о¬амны¦ жолы.
5. Халы°°а °арсы °анау жолы.
6. Дін жолы. ¸лтшылды° жолы.
7. Шымылды° артын да¬ы £рісс із жол.

Оºушылар £ткен сабаºта¬ы пікір, болжамдарын еске т¯сірді. Оны жа¦а сабаºтан ал¬ан білімдері мен байланыстырып, јµнанбай жолын осылай ºорытындылады.

ºйге тапсырма: ºй тапсырмасы дифференциалдап оºытуды басшылыººа алу¬а негізделіп берілді.

I. Жалпы сыныптыº тапсырма: ºстем таптар бейнесін ашатын оларды¦ с£йлеу тілі, портреттеу жЎне маºал-мЎтелдерді ºолдану арºылы жазушыны¦ характер жасауда¬ы шеберлігі туралы пікір – рецензия жасап келу.

II. Оºушыларды¦ жеке ºабілет ерекшелігіне байланысты берілетін тапсырмалар: 1. М. ¢уезовты¦ «Абай» романыны¦ жазылу жайынан» атты е¦бегі бойынша «јµнанбай - типтік бейне, оны сомдауда¬ы автор ізденісі» таºырыбына ¬ылыми сипата¬ы маºала жазып келу (М. ¢уезов. 12- том, 107-123-б.)

2. Л. М. ¢уезованы¦ «Абай жолы» эпопеясында¬ы тарихи £мір шынды¬ы» атты зерттеу е¦бегі бойынша «јµнанбай бейнесіні¦ негізіндегі £мір шынды¬ы» атты хабарлама¬а дайындалу. (Атал¬ан е¦бекті¦ 52-89 – беттерін басшылыººа алу¬а болады.)

3. Келесі сабаºта £тілетін жа¦а таºырыпºа байланысты XIX ¬асырды¦ II жартысында¬ы ºазаº даласы, кедейлер тµрмысы жайында хабарлама¬а дайындалу.

7-сабаº

«АТАНЫҢ ¸РАНЫ ЕМЕС, АТАЛЫНЫҢ јОРЛЫ-Ы јОСјАНДАР»

(Феодалдыº ºо¬ам жЎне ДЎркембайлар. Проблемалыº оºыту¬а негізделген сабаº.)

Эпопеяда¬ы басты образдар галереясыны¦ ж¯йесі – ДЎркембай мен кедей жатаºтар. ДЎркембайлар арºылы

автор XIX ¬асырды¦ II жартысында °аза° даласында оянып келе жат°ан тапты° жіктелуді, кедейлерді¦ ауыр £мірін суреттейді. Оларды¦ бейнесі ар°ылы °аналушы халы°ты¦ е¦ дана, е¦ жа°сы °асиеттерін жина°тай білген. Абай да осы топпен, осы жата°тармен бірге к£рсетіледі. Абайды µстаз тµтушы жас буын да топ ортасында (Абай бейнесін талдауда то°тал¬анбыз). Біз саба°ты «Абай - феодалды° °о¬ам жЎне кедейлер проблемасы, оны к£рсетудегі жазушыны¦ философиялы°-эстетикалы° шешімі» айналасында тал°ылады°. Та°ырыпты б¯гінгі £мір, б¯гінгі °аза° е¦беккерлеріні¦ Ўлеуметтік тµрмысымен байланыстырды°.

Жа¦а саба°ты¦ ¯лгі-жоспары:

Саба°ты¦ мазмµны, е¦ негізгі элементі, т¯йіні	¢діс-тЎсілдер	О°у жабды¬ы
I. °й тапсырмасын тексеру	°йге берілген тапсырмаларды тексеру: а) ауызша сµра°-жауапты, Ў) жазба жµмыстарды о°ыту	
II. Жа¦а саба°: Кіріспе. XIX ¬. II жартысында¬ы °аза° даласы, оны¦ эпопеяда¬ы к£рінісі. Кедей жата°тар, оларды¦ к£семі - ДЎркембай-Д¡нді-байлар	Топ жетекшісіні¦ хабарламасы ¢¦гіме, баяндау Проблемалы баяндау Практикалы° саба° Сµра°-жауап	1. Иллюстрациялар 2. Таблица-плакат 3. Магнитафон
Базаралы - Бала¬аз та¬дыры	1. Проблемалы баяндау 2. Практикалы° жµмыс 3. ¢деби дискуссия	Карточкалар
Малшы-жалшылар (Иса, Байтµя°, т.б.) јалалы° кейіпкерлер (Сейіт, Сейіл, ¢бен)	Салыстырулар Проблемалы° сµра°тар Т¯сіндірмелі иллюстративтік Ўдіс	Иллюстрациялар Инсценировка Таблица-плакат
III. јорытынды	Та°ырыпты¦ е¦ негізгі £зекті мЎнін	Таблица-плакат

	сµра°-жауаппен топтастыру	
IV. °йге тапсырма	°йге индивидуаль-дыє жалпы сыныпты° тапсырма-лар беру	

Саба°ты *¯й тапсырмасын тексеруден* бастады°. Топ жетекшілеріні¦ ба¬а бюллетеньдері мен °ыс°аша хабарларын ты¦дап, о°ушыларды¦ саба°°а дайынды¬ы туралы жалпы мЎлімет ал¬аннан кейін, сµра°-жауап Ўдісімен кедейлер бейнесі туралы о°ушылар т¯сінігін тал°ылады°. Жазба жµмыстарды ты¦дады°. О°ушылар хабарламасынан ¯лгі ретінде ¯зінді бере кетейік:

- **(О°ушы Л.)** јµнанбай ¤скенбаев £мірде бол¬ан адам. Ол Тобы°ты руыны¦ бетке µстар мы°ты жуандарыны¦ бірі екен. Л. М. ¢уезова £зіні¦ е¦бегінде: «Эпопеяны¦ I ктабында 1849 – 1854 жыл¬а дейін а¬а сµлтан бол¬ан јµнанбай ¤скенбаевты¦ т£¦ірегінде Тобы°ты руыны¦ £з ішінде °ым-°и¬аш ж¯ріп жат°ан феодалды° °ыр°ыстар мен тартыстар °андай бол¬анын к£рсетуге к£п к£¦іл б£лініп, мол орын берілген», - дейді (52-бетте). Авторды¦ зерттеуі бойынша эпопеяда к£рсетілген мына т£мендегі о°и¬аларды¦ £мір шынды¬ынан алын¬анына к£зіміз жетті. 1. «јайт°анда» б£лімі. јодар мен јам°аны £лтіруі (эпопеяда суреттелгендей,40 рулы елге тас ла°тырып); 2. јодарды¦ жеріне £зіні¦ кіріп алуы; 3. Б£жеймен аразды¬ы, Б£жей ауылын шабуы (1846 жылы). Сондай-а°, °аралы к£шті шабуы (Б£жей £лген со¦); 4. јµнанбайды ДЎркембайды¦ (шынды° аты ¢лжан) атпа° бол¬аны; 5. јар°аралыда мешіт салдыруы, Б£жеймен бітісу кезінде КЎмшатты¦ берілуі, артынан °айтыс болуы; 6. јµнанбайды¦ ¯стінен т¯скен арыздар, Майырды¦ °а¬аздарын £ртеп

жіберуі; 7. јµнанбайды¦ Мекеге баруы. Оны¦ °аталды¬ы; 8. Абайды¦ Ўке ісімен келісе алмауы.

Зерттеуде келтірілген М. ¢уезовты¦ мына £з с£зі јµнанбай бейнесіндегі шынды°ты дЎлелдегендей. «...С£йтіп, бірте-бірте јµнанбайды¦ £мірден алын¬ан прототипі - °ан °µйлы билеп-т£стеуші феодалды¦ бейнесі мені¦ к£з алдыма ай°ын келе бастады».

Енді I тапсырма бойынша екінші бір о°ушыны¦ жµмысынан ¯зінді берейік:

- **(О°ушы К.)** Мен эпопеяны¦ IV кітабыны¦ 259-бетіндегі ¢зім°ан т£рені¦ с£йлеу тілінен мынадай мысал келтірейін: «Ещ± не с£зі бар? Бар с£з біткен, бар жол таусыл¬ан да! Сондайда ж£н таппайтын Оразеке¦ бе еді?! Неге µйлы¬ып, °амалып отырсы¦дар? Бµндайды¦ с£зі, тілі біреу-а° болады. Абайды молла °ылатын да сол Тµшыг£лде жµмсал¬ан °айрат, °ара шо°пар! О¬ан тыйылма¬ан, аюсы¬ан Абайды к£ріп алармын! ¸°ты¦дар ма?» Бµл с£з Оразбай мен СЎмен болыс ¢зім°ан т£реге: «...к£ріп отырсы¦, бЎрімізге, °аза° жолына, ел жа°сыларыны¦ бірлік, берекесіне °ас Ўрекет етіп отыр¬ан Абай міне! ЖЎ, осы¬ан не °ылса° дауа?» деп, Абайды¦ Уа° - Тобы°ты дауында Уа° жа¬ын Ўділетті т¯рде жа°тайтынын сезгеннен кейін, ¢зім°ан т£реден а°ыл сµрау кезе¦інен алынды. Эпопеяда к£п кездесе бермесе де, £з ойым, осы аз к£ріністерді¦ £зінде-а° ¢зім°ан т£рені¦ кім екені ерекше к£рінеді. Оразбайлар жауызды¬ы °ара¦¬ылы°ты¦, наданды°ты¦ кесірінен болып жатса, о°ы¬ан, £зінше «°аратая°» атанып °ал¬ан ¢зім°анны¦ сµр°ия жауызды¬ы олардан да асып т¯седі. Мен жо¬арыда о°ып кеткен оны¦ с£йлеу тілі осы пікірімді дЎлелдегендей, Абай¬а °ол жµмсау керек екенін ¢зім°ан¬а дейін Оразбайлар ойламайды да. ¢зім°ан

бейнесін сомдауда¬ы автор жетістігі деп мен £зімше мынадай пікірге келдім. Абаймен бетпе-бет келіп, немесе халы°°а істеп ж¯рген жауыздары¬ы Оразбайлардай ашы° суреттелінбесе де, жазушы аз ¬ана к£ріністерден, кейіпкерінi¦ с£йлеу тілінен оны¦ кім екенін о°ушысына ай°ын жеткізе біледі. Мен тіпті осы эпопеяда jµнанбай, Оразбайлардан г£рі ¢зім°ан т£ре бейнесін ерекше жек к£ргендеймін…

Рецензия-пікірлерін о°ы¬ан о°ушыларды¦ жµмысына талдау жасап, ба¬а бере отырып, жа¦а саба°°а к£штік.

Кедей жата°тар мен ДЎркембай бейнелерін талдауда е¦ басты Ўдіс проблемалы° баяндау¬а с¯йендік. Практикалы° тапсырмалар, инсценировка, Ў¦гімелеу Ўдісі де тиімді µштастырылды. Е¦ алдымен, практикалы° жµмыс ж¯ргіздік. Та°тада¬ы эпопеяны¦ негізгі о°и¬алары жина°тал¬ан таблица-плакат бойынша ДЎркембайды¦ іс-Ўрекеттерін о°ушылар мына ¯лгіде топтастырды (тезис ретінде).

Б£лімдер	jандай о°и¬а¬а байланысты
«jат-°абатта»	jµнанбайды атпа°шы болады (Б£жейлер тобыны¦ jµнанбайлармен °а°ты¬ысында).
«Тай¬а°та»	jажы¬а аттанып бара жат°ан jµнанбайды °атты Ўшкерелейді. jодар мен jам°аны¦ жетімі ДЎрменді ертіп келіп, °ажы¬а аттанып бара жат°ан jµнанбайдан °арызын сµрайды.
«Е¦істе»	К£п жата°°а Абайды¦ келуі. Кедейлер ояз сайлауына Абайды¦ дем беруімен °арсы шы¬ады, батыл °имыл жасайды.
«Асуда»	Абайды °ор¬ап, кедей жата°тармен бірге оны т¯рмеден босату¬а Ўрекет етеді. ДЎркембай болыс сайлауында Абайды¦ к£мегімен £зіні¦ жЎне

	кедей жатаºтарды¦ адал малын даулап алады.
«Кек жолында»	ДЎркембай ТЎкежандардан айдаудан келген Базаралыны¦ кек алуын ºµптайды, аºыл-ке¦есін айтады, дем береді.
«јаºты¬ыста»	¢зімбайларды¦ кедей жатаºтар егініне мал т¯сіруіне байланысты ºаºты¬ыс. О¬ан ДЎркембайды¦ басшылы¬ы. Жатаººа Абайды¦ ара т¯суі.

Осы тапсырмалар¬а с¯йене отырып, таºырыпты проблемалы Ўдіспен баяндадыº. Проблемалы Ўдіспен баяндауды¦ жоспары мынадай:

Кедей жатаºтар. Оларды к£рсетудегі жазушы маºсаты.

јазаº даласында¬ы тап к¯ресі¦ елес беруі. О¬ан Ўкелген тарихи объективтік шындыº. Эпопеяда¬ы ДЎркембай – јµнанбайлар проблемасы.

Кедей жатаºтар к£зºарасы, саналарында¬ы саяси ºайшылыºтар. Оны¦ негізгі себебі.

ДЎркембай – типтік бейне. ДЎркембай – Абай – кедей жатаºтар. Осы достыº ºатынасты¦ тере¦ мЎні, жазушы идеясы.

Бµл мЎселелерді талºылауда ішінара сµраº-жауап, ДЎркембай - јµнанбай диалогтерінен инсценировка (магнитафоннан) пайдаланылады. ДЎркембай бейнесін ашатын, оны¦ с£здері жазыл¬ан т£мендегідей карточкаларды тиімді пайдалану¬а талаптандыº. (ºзіндіні «јаºты¬ыста» б£лімінен келтіріп отырмыз. Бµл мЎселеде «Тай¬аºта» б£ліміндегі (391, 393-беттер) жЎне ІІІ кітапты¦ 248-249-беттеріндегі с£здерін алу¬а болады.

«јаºты¬ыста» б£лімі (247-248-б.)	¢біш: «ДЎке, мені¦ сізден сµрайын деген бір с£зім бар. Осы жатаºты¦, немесе анау Жігітек _кедейіні¦ дЎл сонда¬ы, шабуыл ¯стіндегі мінезі ºандай болды? Аузынан жалын атып тµр¬ан ТЎкежанны¦ ºалы¦ ºосын ºуып ал¬анда, кедей атаулыны¦ £зі не ойлады?» - деді. ДЎркембай: «Ойы¦ды дµрыс µºсам, сондай сын кезе¦де ел дегенні¦ де тамыры танылады ¬ой. Соны ºалай а¦¬арды¦ деп отырсыз ¬ой! Айтайын… Айтсам жЎне жаппай жатаººа ырзалы¬ымды айтамын. Тіпті, Жігітекті¦ Базаралы¬а еріп аттан¬ан бар кедейді¦ де мол ºасиет к£рсеткенін айтамын. Ол £зі бір б£лек µран боп шыºты ¬ой».

ДЎркембай бейнесі - халыºты¦ жиынтыº бейнесі, жатаºтар к£семі, µлы Абайды¦ арºа с¯йер досы дЎрежесінде берілгеніне ерекше к£¦іл б£лдік. Оны¦ бейнесін ¯немі Абай іс-Ўрекетімен, µлы аºынны¦ «халыº» деп соººан ж¯регіні¦ л¯пілімен байланыста ºарастырдыº. Жа¦а таºырыпты талдау барысында оºушыларды да ºатыстыру маºсатында нµсºау-карточкаларды, викториналыº карточкаларды пайдаландыº.

Оºушылар алдарында¬ы осындай мазмµнда¬ы карточкалар¬а назар аудара отырып, онда¬ы с£здер ºай оºи¬а¬а, ºандай іс-Ўрекеттерге байланысты берііліп отыр¬анына талдау жасайды. ДЎркембай бейнесіне осындай наºты мысалдар арºылы т¯сінік береді. јорытынды ретінде оºушылар т£мендегі схеманы толтырып (ауызша), ДЎркембайды¦ басты ºасиеттерін топтастырады.

£ткір,

батыл, табанды, тµраºты

ДЎркембайды негізгі шешен, аºылды, аºылшы

ºасиеттері халыºшыл, к£пшіл

Абайды ºµрметтейді, адал дос

халыº басшысы, халыº к£семі

Б£лім	ДЎркембай	Абай
«Е¦істе»	- Бµл елді¦ ішінде кім бар десе¦, бЎрі мені¦ £зімдей талти¬ан таздар. јысºасы-мынау жыр-тыє-тесік йлерді¦ £зіндей жада¬ай ж деген бір £мір. Мені¦ тап б гінгі к йім де, туысым да осы жер. Руым, µраным да осылармен! (523-бет.)	-ДЎркембай-ай жоºшылыº пен жаманшылыº ел ішін кеулеген ¬ой. Сені¦ к£зі¦ді, ºыран к£зіндей етіп сол ашºан екен. Сені¦ шоºтай к йдіріп т сер жа¦а¬ы шыны¦а ºай јµнанбай, ºай С йіндік жауап айта алар еді? (524 бет.)
- Шыра¬ым, азаматым-ау! Одан да ºолы¦нан келсе, £зі¦ айтып, йімізді £зімізге ºайтартып бер. К£п жатаºты¦ йі болмаса, ас іше алмай, дЎретке отыра алмай ж р ме екен, бµл £¦ше¦ содыр-сойºандар! (529-бет.)		Абайды¦ ара т суі (Оязºа айтºан с£зі): - Постой! Не смей! - Аºырма¦ыз, мені халыº жіберді. Тоºтаты¦ыз, мына бассыздыºты! Ербол, Абыл¬азы¬а былай дейді: - ¸мтыл, ºаптат елді! Ойран ет! Талºанда мынау йлерін!

Ескерту: Схеманы¦ екінші б£лігі оºушылар жауабыны¦ негізінде толтырылды. Балалар £з ойларын дЎлелді т рде, наºты мысалдармен айтып отырды (солай талап етеміз). Мысалы, ДЎркембайды аºылды, шешен, дана, т. б. деген сияºты оºушы £з ойын наºты мысалдармен дЎлелдеуге тиіс.

Бала¬аз – Базаралы бейнелерін талдау барысында о°ушылар т£мендегідей тапсырмалар орындады.

Базаралыны¦ іс-Ўрекетін былай топтастырды. (Бµл жµмыста эпопеяны¦ негізгі, басты о°и¬алары жазыл¬ан таблица-плакатты пайдаланды.)

Б£лімдер	Базаралыны¦ іс-Ўрекеті
«Жайлауда»	Оралбай мен Керімбала арасында¬ы махаббатты °ор¬а¬ысы келді. Базаралыны¦ µсталуы.
«Е¦істе»	ДЎркембай араласып, ояз сайлауында атшабарды сабайды. Базаралы ДЎркембайлармен каталашкада¬ы Абайды іздеп барады. Оны босату ма°сатында Ўрекет етеді.
«Абай - а¬а»	Базаралыны¦ айдаудан келуі. Сана-сезімі, тапты° ойы жетілген. Керімбала туралы ойы. Абай мен Базаралы арасында¬ы досты°.
«Кек жолында»	ТЎкежанны¦ жыл°ысын шауып алып, кедейлерге ‾лестіреді. Абай¬а ар°а с‾йейді.
«Шай°аста»	Кедей жата°тарды бастап, Оразбай ауылын шабады, Абайды¦ £шін алады.
«Е¦істе»	Абайды¦ дем беруімен ояз ‾йлерін °иратып, сайлау¬а бір кісідей °арсы шы¬ады. Абайды каталашкадан босату ма°сатында кедейлер бірауыздылы° білдіреді.
«ја°ты¬ыста»	Кедейлер мен орыс крестьяндарыны¦ досты¬ы. ТЎкежанны¦ жата° егінін таптa¬ан жыл°ыларын °амап тастауы. Артынан °у¬ыншылар¬а °ылмыс жасалуы.
«Шай°аста»	Базаралыны¦ ‾ Оразбай ауылын шауып, Абай ‾шін £ш алуы.

2. Алдарында жат°ан карточкаларда жазыл¬ан Базаралы, Бала¬аз с£здерін мЎнерлеп о°ытып, оны¦ мЎн-ма¬ынасын т‾сінуге жетеледік. Ары °арай та°ырыпты талдауды осы

тапсырмалар негізінде проблемалы° сµра°тар °оя отырып, ша¬ын Ўдеби дискуссиямен жал¬астырды°.

Дискуссия сµра°тары мынадай болды:

Бала¬аз Ўрекетінде тапты° сипат бар ма?

Базаралы санасы £скен тап к¯рескері ме?

Бала¬аз – Базаралы іс-Ўрекеттеріндегі саяси °айшылы°, оны¦ негізгі объективтік себебі неде? 4. Осы екі бейнені¦ £зіндік ерекшелігін °алай т¯сінесі¦? 5. Авторды¦ Базаралы бейнесін жасауда¬ы негізгі максаты мен табысын °алай т¯сіндірер еді¦?

Базаралы - Бала¬аз бейнесін т£мендегі проблемалы° сµра°тар айналасында баяндады°.

Базаралы - Бала¬аз та¬дыры жЎне феодалды° °о¬ам.

Бала¬азды¦ к£з°арасы мен Ўрекетіндегі °айшылы°.

Базаралыны¦ тапты° санасыны¦ ояну себептері.

Жазушыны¦ идеялы°-эстетикалы° мµраты.

Сµра°тар бойынша о°ушылар мынадай пікірлер айтты:

- **(Д.)** «Бала¬азды¦ іс-Ўрекеті сол £зі £мір с¯рген ортада ¯лкен о°и¬а болды. Тіпті Базаралы да оны жай «µры», «барымташы» деп т¯сінді. Біра° £з басым оны¦ ісін, °имылын дµрыс деп ойлаймын. ¸рлан¬ан малды £зі пайдаланбай, кедейлерге б£ліп берді, сонды°тан оны¦ Ўрекетіні¦ тапты° сипаты бар деп есептеймін.

- (У.) Мен бµл пікірге °осылмаймын. Бала¬аз жай кек алушы. С£зім дЎлелді болу ¯шін алдымда¬ы мына карточканы о°ып берейін. Бала¬аз µрлы¬ы ашылып °ал¬ан со¦, Базаралы¬а былай дейді:

«... Басым ¯шін істеп отырмын ба? Ау°ымым ¯шін істеп отырмын. Арам¬а жерік боп істеп оыр¬ам жо°. Жиреніп істеймін. Мен жо°пын, ол – бар. ... Жерім °айда? Кегім, есем °айда? Оны¦ несі °µриды? ...Мені¦ аш-ары¬ым £лімнен

°алады. Бойыма жимаймын. Айналамды ажалдан алып °алам. Басым кетсін, ма¬ан десе… Бардан алам, жо°°а берем… Жаман, сасы° µры¦ды тап°ан екенсі¦. Мен µрысы емеспін, £шімін!..»

- (С.) Со¦¬ы пікір дµрыс. Бала¬аз на¬ыз тап к¯рескері емес. Ал Базаралыны¦ ТЎкежан жыл°ысын шауып алуы, Сібірге барып келгеннен кейінгі іс-Ўрекетінде тапты° сипат бар.

- **(¢.)** Сен £з пікірі¦е £зі¦ °айшы келіп тµрсы¦. Бала¬азды¦ µрлы¬ы мен Базаралыны¦ барымта жасауыны¦ арасында °андай айырмашылы° бар? Базаралы іс-Ўрекетінде де тапты° сипат жо°. Кек алу, £ш °айыру. Тіпті осы о°и¬а суреттелетін б£лімні¦ £зі де «Кек жолында» деп аталады емес пе?

О°ушылар пікірін жина°тау, °орытындылау ма°сатында кітаптан Базаралыны¦ осы Ўрекеті туралы Абай - ¢біш арасында¬ы Ў¦гімеден ¯зінді о°ыды°. (°зіндіні екі о°ушы кезекпен мЎнерлеп о°иды.)

¢біш: Мені¦ сµрайын дегенім: сол іс бір ¬ана кедейді¦ намыскер °айраты ма? Жо°, Ўлде осы Базаралыны¦ ісінде °аза° сахарасында¬ы правосыз, °орлы°та ж¯рген к£п кедейді¦ бЎріні¦ к£¦ілін, тартысын білдірген шынды° бар ма?... Базаралыны¦ £зі, жа¦а¬ы жайды °анша дЎрежеде т¯сініп істеді?

Абай: Е¦ Ўуелі, сол іс к£пті¦ ісі ме? Жо° жµл°ын¬ан, бµл°ын¬ан бірді¦ ¬ана ісі ме? – дегенге айтарым - бµл °£пті¦ к£¦ілінде ж¯ргені. …К£пті¦ жолын °у¬ан, мµ¦ын °у¬ан °айрат деймін! Екінші – Базаралы осыны т¯сініп істеді ме? - деді¦. Сібірге каторга¬а барып °айт°аннан кейін Базаралы осыны тіпті ай°ын т¯сініп, µ¬ынып істеді деймін.

…Базаралы істері халыº кедейін £кіндіретін іс емес, £сіретін іс. Бµл ¯лкен £ріске басºан, аныº ояна баста¬ан, £скеле¦ ºауымны¦ ал¬ашºы ºажет, Ўділ ºимылдары.

¢біш: «¸шºыннан лау атады!» - деп аса сергек ¯н ºатты.

Ескерту: Бµл диалогте Абай - ¢біш арасында¬ы Ў¦гіме тµтас беріліп отыр¬ан жоº, ыºшамдап е¦ негізгі ойларын ¬ана оºыттыº.

Текстен со¦ Базаралыны¦ жай барымташы емес, санасы £скен іс-Ўрекет иесіні¦, тап адамы екеніне оºушыларды¦ к£зі жете т¯сті. Проблемалыº ситуацияны шешу оºушылар болжамы мен пікірі арºылы ж¯зеге асатыны т¯сінікті. Осы мЎселеде текске ж¯гіну, тіпті сол арºылы болжам жасату ситуацияны шешуге жетелеу – Ўдебиет пЎнін оºытуды¦ е¦ тиімді жолдарыны¦ бірі десек ºателеспеймін.

Ары ºарай Базаралы бейнесіндегі жазушыны¦ негізгі идеясы туралы с£з ºоз¬адыº. Базаралыны¦, Ресейді¦ £зі сияºты мы¦да¬ан кедейлеріні¦ £мірі ¯стем таптар¬а ºарсы к¯рес тарихы екенін біліп, санасыны¦ жетіле т¯суін, соны¦ негізінде ірі ºимыл¬а бар¬анын Ў¦гімеледік. Жазушыны¦ Базаралы арºылы таптыº санасы оянып келе жатºан ºазаº кедейіні¦ бейнесін к£рсеткенін, баяндадыº. Сондай-аº Базаралыны¦ на¬ыз тап к¯рескері дей алмайтынымызды да дЎлелдедік.

Эпопеяда¬ы ºала кедейлері, ауылда¬ы жалшы-малшылар. Бµл мЎселені проблемалыº сµраºтар, салыстыру Ўдісі, т¯сіндірмелі – иллюстративтік Ўдіспен талºыладыº. Инсценировка ты¦дадыº (Сейіт – Оразбай, «¤кініште» б£лімі). Таºырыпшаны ашу ¯шін мынадай проблемалыº сµраºтарды пайдаландыº:

1. Т£рт °ас°ырмен жал¬ыз алыс°ан Иса ¢зімбайлар алдында неге Ўлсіз? Оны¦ себебі не? 2. Кедей жата°тар¬а °ара¬анда, жалшы, малшылар санасыны¦ айырмашылы¬ын °алай дЎлелдер еді¦? 3. јала кедейлеріні¦ £зіндік ерекшелігі неде? Эпопеяда оларды к£рсетуде жазушы °андай идея µста¬ан?

Салыстырмалы Ўдіске негізделген мынадай тапсырмалар бердік. 1. Иса мен Сейітті¦ іс-Ўрекеттерін салыстыр. 2. ¢бен, ¢бді сия°ты °ала кедейлері мен Базаралы, Бала¬аздар іс-Ўрекетін салыстыр. 3. Малшы-жалшылар мен °ала кедейлеріні¦ °айсысы µйымшыл, батыл істі¦ адамдары?

Бµл жµмыста о°ушылар та°тада¬ы таблица-плакатты, алдарында¬ы карточкаларды пайдаланды.

Проблемалы° сипатта¬ы сµра°тар¬а берілген жауаптардан мысал келтейік:

- **(Р.)** Иса £те мы°ты, £зі де к£кжал °ас°ырдай жігіт. јас°ырмен алыс°ан сЎтіне °атты с¯йсінесі¦. Шіркін-ай, ¢зімбайды сол °ас°ырлардай неге ла°тырып тастамайды екен деп ренжисі¦ де. Біра° Иса саналы кедей ме? Жо°. Ол ¯шін ТЎкежан, ¢зімбайлар °µдайдан кем емес.

- **(А.)** Олай ¬ана емес, мені¦ ойымша, Иса ¢зімбайлар¬а °арсы шы°са £з к¯ні не болар еді? КЎрі шешесі, ауру Ўйелін °айда апарар еді? Жан са°тау, бір к¯нгі ит тірлік Исаны ¢зімбайлар¬а кіріптар етеді.

- **(Т.)** Мен сендерді¦ пікірлері¦е °осыламын. Иса сия°ты жалшылар бар £мірін °µлды°та, к¯ндікте, ел есігінде £ткізген. Ал олар¬а °ара¬анда £здері бірігіп жан са°тап жат°ан кедей жата°тар санасы мен іс-Ўрекеті тере¦ірек. Оны алдында да айтты° °ой, ДЎркембай, Базаралылар іс-Ўрекетінен-а° белгілі бол¬ан.

- (3.) јала кедейлері ауыл байларынан, Оразбай, Дайырлардан ºорыºпайды.

Берілген сμраºты тере¦ірек талдау ¯шін жЎне сμраºты толыº шешуге оºушыларды жетелеу маºсатында салыстырмалы жμмыстар ж¯ргіздік. Оºушылар текске с¯йене отырып, Иса мен Сейіт, ¢бен мен ¢бді іс-Ўрекеттерін Базаралы, Бала¬аздарды¦ іс-Ўрекетімен салыстырды. Т£менде сондай жμмысты¦ бір т¯рін беріп отырмыз. 1, 2 – графасы таºтада¬ы таблица-плакаттан жазылып тμрады. Ал со¦¬ы графада¬ы ºорытындыны оºушылар £здері айтады (Мμнда оºушылар жμмысын к£рсету максатында отырмыз.)

Иса	Сейіт	јорытынды
- ИЎ, мен к¯ні бойы малдан келдім ¬ой. - ¤луші ме ем тыным алмай. - Айналайын апатай-ай, к£рді¦-ау! Боса¬ада шіріп кетті¦-ау, енді не боларсы¦? Ерте¦... Арманда кетем бе? Тым ºμрыса сендерді айуан емес, адам дерлік біреуді¦ боса¬асында ºалдырмадым-ау! («Кек жолында» б£лімі, 118-бет.)	- Жоº аºсаºал, мен ºа¦¬ысам да, сізді¦ есігі¦ізге бар¬ам жоº. јμды¬ы¦ды аршиын деп келгенім жоº. - ИЎ, рас, сіз айтса¦ыз, соны айтасыз. Ал біз айтсаº, сіздей байларды Абайлардан сада¬а кет дейміз!(Оразбай¬а айтºан с£зі. «Шайºаста» б£лімі, 300, 301 – б.)	Осы жолдарды¦ £зінен-аº Исаны¦ Сейітке ºара¬анда Ўлсіз екенін к£реміз. Оны¦ с£зінде¯ £тініш, арман ¯ні естілсе, Сейіт ¯ні £ктем, £ткір, ба¬ынбайтын, басындырмайтын ¯н

Салыстырмалы жμмыстар негізінде жалшы, малшылар¬а ºара¬анда ºала кедейлеріні¦ батыл, £ткір жЎне £те μйымшыл болып суреттелінетін, біраº олар да толыº бостандыºта¬ы адамдар емес, ºала «жебірлеріне» ба¬ынышты кедей адамдар екенін тμжырымдадыº.

јорытындыда оºушылармен бірге отырып, таºырыпты¦ е¦ £зекті, т¯йінді мЎселелерін жинаºтадыº, оны

дЎптерлеріне жазып алуды тапсырды°. Та°ырыпты¦ £зекті мЎселелері т£мендегідей:

1. Эпопея XIX ¬асырды¦ II жартысында¬ы кедейлер £мірі, °аза° даласыны¦ Ўлеуметтік жа¬дайыны¦ тарихи шынды°пен к£рсетілуі.

2. ДЎркембай - халы° даналы¬ын бойына жина¬ан, жиынты°, типтік бейне.

3. Абай - халы° µлы, кедей жата°тар досы, °ам°оры, сол жолда¬ы к¯рескер. МЎ¦гілік досты°.

4. Базаралы ар°ылы тапты° санасы ояна баста¬ан к¯рескер °аза° кедейіні¦ жиынты° бейнесіні¦ к£рінуі.

5. Жалшы кедейлерге °ара¬анда, жата°тар мен °ала кедейлеріні¦ µйымшылды¬ы, санасыны¦ жо¬арылы¬ы.

6. Кедейлер бейнесі ар°ылы XIX ¬асырды¦ II жартысында¬ы °аза° даласында¬ы тап к¯ресіні¦, тап °айшылы¬ыны¦ елес беруі, тап жігіні¦ ай°ындала т¯суіні¦ бай°алуы.

°лгі:

Абай жЎне халы°

Б£лімдер	јай о°и¬ада?	Абайды¦ іс-Ўрекеті
1. «ја°ты¬ыста» б£лімі	Ыр¬ызбайларды¦ кедейлер егініне жыл°ы °аптатып жіберуі. Кедейлерді¦ олар¬а °арсы шы¬уы. Орыс крестьяндарыны¦ к£мегі.	Кедейлер ¯шін ат°а мінеді. ТЎкежандар с£зі: - јой, мынау мас°ара ¬ой! - Жата° ¯шін жанын береді ¬ой бµл Абай. (287-бет.)

°й тапсырмасы: I. Жалпы сыныпты° тапсырма: К£мекші-карточкаларды, таблица-плакаттарды пайдалана отырып, Абайды¦ халы°пен, кедейлермен досты¬ын дЎлелдейтін о°и¬аларды жина°тап, топтап келу. Кітаптан на°ты

мысалдар (с£йлеу тілдері, іс-Ўрекеттері, т. б.) келтіру. (131-беттегі ¯лгі басшылыººа алынады.)

Ескерту: ¢р оºушы £зіне µна¬ан оºи¬аларды алуына болады.

II. Индивидуалдыº тапсырмалар: 1. XIX ¬асырды¦ II жартысында¬ы ºазаº даласында¬ы ºо¬амдыº к¯ресті¦ тарихи-Ўлеуметтік сыр эпопеяда тарихи шындыºпен суреттелуі ж£нінде ¬ылыми сипатта¬ы маºала жазу.

Пайдаланылатын Ўдебиеттер: 1. М. О. ¢уезов. «Абай романыны¦ жазылу тарихынан» (12-том, 10-бет); 2. Л. М. ¢уезова. «М. О. ¢уезов творчествосында jазаºстан тарихыны¦ проблемалары» («Абай жолы» эпопеясында¬ы тарихи £мір шынды¬ы» б£лімі. 86 – 102-б.).

III. Келесі сабаºта £тілетін Ўйелдер бейнесі бойынша алдын ала тапсырмалар берілді (жалпы сыныптыº жЎне индивидуальдыº).

8- сабаº

«ЖАРj ЕТПЕС jАРА К¤ҢІЛІМ… »

(Абай - феодалдыº ºо¬ам жЎне Ўйелдер)

Оºу мен тЎрбие маºсаты: ¢йелдер бейнесін эпиграфпен топтап, жинаºтай т¯сіндіріп, жазушыны¦ идеялыº-эстетикалыº мµраты мен табысына тоºталу. ¢йелдер бейнесі арºылы феодалдыº ºо¬амны¦ та¬ылыº бейнесін, ескі Ўдет-салтын Ўшкерелеу, Абайды¦ гуманизмін ¯лгі ету. jазаº Ўйелдеріні¦ £зіне тЎн тамаша ºасиеттерін: нЎзіктігі, кішіпейіл, бауырмалды¬ы, ¯й-іші, от басына, жарына деген адалды¬ын, £нерге деген ºµштарлы¬ын, бостандыº, азаттыººа деген талпынысын, таза да берік махаббатын, ¯лкен ж¯ректі адамгершілігін ¯лгі ету. ¢йел-ананы ºµрметтеуге тЎрбиелеу.

Бізді¦ ал¬а °ой¬ан негізгі ма°сатымыз жа¦а та°ырыпты о°ушылар¬а берілген проблемалы° сипатта¬ы зерттеу Ўдісіне с¯йенген практикалы° жµмыстарды¦ к£мегімен т¯сіндіру, Ўдеби айтыстар ту¬ызу, пікірлесу, сол ар°ылы £з беттерімен к£ркем шы¬арманы, талдай білуге, оны¦ басты проблематикасын шеше білуге жетелеу еді. Сол себептен жа¦а саба°та о°ушылар белсенділігіне берілді де, кейбір же¦іл мЎселелерде мµ¬алімні¦ к£мекшісі ретіндегі ассистент о°ушылар мµ¬алім °ызметін ат°арды.

Абай - феодалды° °о¬ам жЎне Ўйелдер

Саба°ты¦ мазмµны, негізгі элементі	¢діс-тЎсілдер	О°у жабды¬ы
Кіріспе	1.Топ жетекшілеріні¦ хабарламасы 2.Мµ¬алім лекциясы 3.јосымша материалдар мен жµмыс 4.Сµра°-жауап	Таблица-плакат
«...јарашы¬ым, °о¦ыр °озым...»(Абайды¦ с¯йікті аналары - Зере, ¸лжан)	1.Карточкалармен жµмыс (пікірлесу, Ў¦гіме) 2. -ылыми материалдар бойынша °ыс°аша хабарлама 3. Проблемалы° сµра°тар 4. Алдын ала берілген практикалы° тапсырмалар¬а негізделген дискуссия	1. Нµс°ау-карточка 2. Иллюстрациялар 3. Таблица-плакат
«Жар° етпес °ара к£¦ілім...» (Абай ¬ашы°тары - То¬жан, ¢йгерім)	1.Проблемалы° сµра°тар 2.Практикалы° жµмыстар (жµпты°) 3. ¢деби дискуссия (кітаппен жµмыс негізінде) 4. МЎнерлеп о°у 5. Абай Ўндерін орындау	1. Таблица-плакат 2. Иллюстрациялар 3. К¯йтаба°
«Жолы¦а жаным °µрбан...» (феодалды°	1. ¢¦гімелесу, баяндау	1. Таблица-плакат 2. Карточкалар

°о¬ам °µрбандары - °мітей, Керімбала Балбалалар)	2. Проблемалы° сµра°тар айналасында пікірлесу 3.Кітаппен, карточкамен жµмыс 4. Жµпты° жµмыс	
«Ы°тиярлы, ы°тиярсыз °апаста¬ы еркелер...» (Абайды¦ сырлас досы – Салтанат, ер мінезді Нµр¬аным)	1. Проблемалы° сµра°тар айналасында пірлесу 2. Кітаппен практикалы° жµмыс 3. ¢деби дискуссия 4. Салыстырмалы жµмыс	1. Таблица-плакат 2. Карточкалар
- «Сертім сол, сенсіз дние ма¬ан жо°!» (Абай °ам°орлы¬ында¬ы МЎкен, Ма¬рипа, Еркежан)	1. Дискуссия элементтері Ў¦гіме 2. Инсценировка	Таблица-плакат
«Кндесті¦ аты кндес те!» (Абайды¦ ауылдастары, жа°ындары, кндестік бµл¬ауында¬ы ДілдЎ, Ай¬ыздар...)	1.Проблемалы° сµра°тар¬а негізделген Ў¦гіме 2. Ша¬ын дискуссия 3. Инсценировка	Карточкалар
Кедейін сендей жарыл°а¬ан бЎйбіше к£рсем, к£зім шы°сын...» (°стем тап £кілдері јаражан, МЎнікелер)	1. Кітаппен жµмыс 2. Сµра°-жауап 3. ¢¦гіме-баяндау	Карточкалар
«... Айналайын апатай-ай, боса¬ада шіріп кетті¦-ау!» (Байлар есігіндегі кндер, Иіс кемпір...)	1.Карточкалармен жµмыс 2. ¢¦гімелесу	Карточкалар

О°ушылар¬а кні бгін мынадай тапсырмалар берілген болатын (бµл тапсырмалар карточка¬а жазылып беріледі): 1. Эпопеяда¬ы Ўйелдер бейнесін £з ойы¦а ерік бере отырып, эпиграфпен топта. (Мысалы, °ыздар бейнесін «К£зімні¦ °арасы...» деп алу¬а болады.) 2. ¢йелдерді¦ портретін жина°тау, сол бойынша жазушыны¦ шеберлігіне назар аудару. ¤зі¦е кім µнайтынын ойла. Ол неге µнайды? Ойы¦ды дЎлелдеуге талаптан (мЎнерлеп о°у¬а дайындалу). 3. Абайды¦ сйікті аналары. Зере -

јµнанбай, Зере - ¸лжан – Абай арасы ар°ылы эпопеяда аналар мен балалар проблемасыны¦ берілуі. Эпопеяда бµл проблема £з шешімін °алай тап°ан? 4. Эпопеядан Абайды¦ Ўйелдер ба°ыты ¯шін ¯стем таптармен, ескілік Ўдет-салтпен к¯ресін жина°та¦дар. (Мысалы, «Тарауда», «Т¯н-т¯некте» б£лімдеріне °ара¦дар.) 5. ¢йелдер бейнесі ар°ылы тапты° езушілік, кедейлік, к¯¦дік жЎне те¦сіздікті¦ ауыр мµ¦ы °алай берілген? Эпопеядан на°ты мысалдар келті¦дер. (Мысалы, «Жайлауда» б£ліміндегі 430-433-беттер мен «Кек жолында¬ы» 84-бетті басшылы°°а алы¦дар.) 6. ¢йелдер бейнесін жасауда¬ы авторды¦ идеялы° ма°саты мен шешіміне ¯¦ілу, эстетикалы° табысы айналасында ойлану. (Бµл мЎселені текстен ¯зінді ала отырып дЎлелдеуге талаптану. ¢сіресе, тіл к£ркемдегі, тіл шеберлігі туралы с£з °оз¬а¬анда.) 7. °йірме м¯шелеріне инсценировка дайындап келу тапсырылды: а) «Зерені¦ Ўмірі» («Шытырманда» б£лімі, 176 – 177-беттер). Ў) «Таза досты°» Абай – Салтанат («Е¦істе» б£лімі, 559 – 561-бет). б) «А° махаббат»: ¢біш - Ма¬рипа («ја°ты¬ыста» б£лімі, 314 – 315-бет).

Ескерту: О°ушылар £здеріне µна¬ан о°и¬а, к£ріністерден де инсценировка дайындауына болады.

Жекелеген о°ушылар¬а °абілеттеріне °арай дифференциалдап о°ыту¬а негізделген карточкалар таратылды. К£мек керек ететін балалар¬а нµс°ау-карточка, к£мекші-карточкалар (карточка-консультация) µсынылды.

Нµс°ау-карточканы¦ ¯лгілері эпопеяны¦ мына б£лімдеріндегі о°и¬алар мен іс-Ўрекеттер негізінде жасалды: «јайт°анда» (Абайды¦ елге оралуы. Зере мен

¸лжанны¦ мейірімі, Зерені¦ батасы), «Жолда» (Сма¬µл мен Оспанны¦ асы°°а таласып т£белесуі. јµнанбай мен Б£жейді татуластыру – ананы баладан айыру. Ай¬ызды¦ Ўділетсіз £ктемдігі. К¯ндестік. ¸лжанны¦ кейістігі, КЎмшатты¦ тірідей анасынан айырылуы. Ана шері, °ай¬ысы), «Шытырманда» (Абай С¯йіндік ауылында. КЎмшатты¦ ауыр халін к£ріп Абайды¦ еріп келуі. Абай - То¬жан махаббаты. Зере мен ¸лжанны¦ јµнанбай к¯нЎсін бетіне айтуы), «Жайлауда» (Біржан Абай ауылында. ¢йгерімні¦ Ўні. Оралбай – Керімбала о°и¬асы. ¢нші, £нерпаз °ыз-жігіттер. Махаббат. Абысын-енелерді¦ ¢йгерім Ўніне °атал тыйым салулары. Та¬дыр¬а мойын µсыну. Же¦ілу), «Е¦істе» (Базаралы јµнанбай ауылында. ¢йгерімні¦ бесік жыры. Абай каталашкада. Нµр¬анымны¦ таза, адал сезімі. јайраттылы°, батылды°. Абайды¦ ¢йгерімді «°апаста¬ы бµлбµл» деп мµ¦аюы. Салтанатты¦ кепілдігі. Салтанат басында¬ы мµ¦. Таза, адал досты°), «О°апта» (Манасты¦ Абай – Салтанат туралы £сегі. Абайды¦ елге оралуы. °мітей - ¢мір махаббаты. А¦¬а шы¬у, боран, адасу. ДілдЎні¦ ¢йгерімді аз¬ыруы. К¯ндестік шырмауы. ¢йгерімні¦ Абайды жазы°сыз к¯нЎлауы. °мітейді¦ с¯ймеген адамына еріксіз µзатылуы. Абай мен То¬жанны¦ кездесуі. ¤шпеген махаббат), «Биікте» (Абайды¦ Татьяна хатын аударуы. ¢йгерімні¦ Ўні, °айта табысу), «Кек жолында» (Абайды¦ ТЎкежан ауылына келіп, «јараша желто°сан мен сол бір екі ай» £ле¦ін жазуы. јаражанны¦ сара¦ды¬ы, °аталды¬ы. јаражанды £ле¦ ар°ылы мас°аралау), «јоршауда» (¢біштерді¦ Но¬ай ауылына °она°°а келуі. Ма¬рипа - ¢біш махаббаты), «Т¯н-т¯некте» (МЎкен – ДЎрмен махаббаты), (Абайды паналау. Орыс сотыны¦ к£мегі мен

МЎкенні¦ басына азаттыº алуы), «јапада» (¢бішті¦ ºазасы. Ма¬рипаны¦ ºай¬ысы, анты), «јастыºта» (Ма¬рипаны¦ ауруы, ºаза болуы. Ма¬рипаны¦ антын орындауы), «Эпилог» (Абай ºабірінi¦ басында. ¢йгерімні¦ са¬ынышты жоºтауы).

Индивидуальдыº тапсырмалар:

Эпопеяда¬ы феодалдыº ºо¬ам жЎне Ўйелдер проблемасы. Оны к£рсетудегі жазушы жетістігі (Реферат-рецензия жазу).

Пайдаланылатын Ўдебиеттер: 1. М. јаратаев. «јазаºты¦ тµ¦¬ыш эпопеясы»; 2. Л. ¢уезова. «М. ¢уезов творчествосында¬ы јазаºстан тарихыны¦ проблемалары» (27-52, 94-95-б.); 3. ¤.Тыныбаева, «Асыл мµра» («Абай жолы» эпопеясында¬ы Ўйелдер бейнесі»). «јазаºстан Ўйелдері» журналы, 1976, № 8.

Т£менде I тапсырмасыны оºушыларды¦ ºалай орында¬анын к£рсету маºсатымен оларды¦ жµмысынан ¯зінді беріп отырмыз:

Оºушы Р. ¢йелдер бейнесі эпопеяда феодалдыº ºо¬ам сипатымен ты¬ыз байланыста к£рсетіледі. Те¦сіздік, правосыздыº, к¯ндестік £мір, азапты к¯¦дік £мір – бЎрі де сол феодалдыº заман шынды¬ы. Автор Ўйелдер бейнесі арºылы феодалдыº заманды, ескі Ўдет-салтты Ўшкерелейді. Мен автор идеясын осылай т¯сінемін.

Оºушы Н. Мені¦ ойымша Ўйелдер арºылы автор Абайды¦ гуманистік, демократиялыº бейнесін тере¦дететін сияºты. Тіпті, Абайды¦ тамаша лирикаларын ту¬ыз¬ан да То¬жан, ¢йгерім сияºты ºыздар ¬ой. Ал, Абайды¦ аналары Зере мен ¸лжан Абай бойына адамшылыº, мейірім сияºты тамаша ºасиеттерді дарытты. Автор маºсаты осы

мЎселелерді де °амтитын сия°ты. Ал, автор табысы – Ўйелдер бейнесіні¦ сЎтті шы¬уында емес пе!

Жа¦а та°ырыпты талдау барысында о°ушылар¬а алдын ала (£ткен саба°ты¦ со¦ында) берілген осы саба°°а °атысты тапсырмаларды я¬ни практикалы° жμмысты негізге алып, о°ушыларды жа¦а та°ырыпты £з ізденісі, £з е¦бегі ар°ылы игеруге жμмылдырды°.

Кіріспеде к£рнекіліктерді пайдалана отырып, ¬алымдарды¦, сыншы-Ўдебиетшілерді¦ эпопеяда¬ы Ўйелдер бейнесіне берген ба¬асын, пікірлерін орта¬а салды°. ¢йелдер бейнесіні¦ тарихи негізінде то°талды°. Бμл мЎселеде М. ¢уезовті¦ «Абай жолы» эпопеясын °алай жаздым» деген £з ма°аласын тілге тиек еттік.

Саба°ты ары °арай берілген тапсырмаларды талдай отырып жал¬астырды°. О°ушылар I тапсырма т£¦ірегінде біршама ізденген – Ўйелдер бейнесін іс-Ўрекеті, эпопеяда¬ы орнына °арай (эфиграфпен) топтап, жина°тап келуге талаптан¬ан. Бірер мысал келтірейік:

О°ушы 3. 1. «Абай жаным…» (Абайды¦ аналары: Зере, ¸лжан). 2. «Айттым сЎлем…» (Абайды¦ с¯йген °ыздары: То¬жан, ¢йгерім). 3. «¢й, Абай-ай, жолы¦ болмас-ау сені¦!» (¸намсыз кейіпкерлер: ДілдЎ, јаражан, МЎніке)

Міне,о°ушы жμмысынан алын¬ан осы ¯зіндіден оларды¦ эпопеяны о°у барысында Ўйелдер бейнесі айналасында да £з бетімен біршама ой жина°та¬анын бай°ау¬а болады.

Бас°а о°ушыларды¦ пікірлерімен де таныса келіп, Ўйелдер бейнесін т£мендегідей ¯лгіде топтады°:

1. «јарашы¬ым, јо¦ыр °озым…» (Аналары – Зере, ¸лжан).

«Жар° етпес °ара к£¦ілім…» (Абай ¬ашы°тары - То¬жан, ¢йгерім).

«Жолы¦а жаным °µрбан…» (Абай заманыны¦ ба°ытсыз шерменделері – Керімбала, °міттей).

«Ы°тиярлы, ы°тиярсыз °апаста¬ы еркелер…» (Абайды¦ сырласы – Салтанат, ер мінезді Нµр¬аным…»)

«Сертім сол, сенсіз д¯ниема¬ан жо°!...» (Махаббат, бостанды° жолында¬ылар: МЎкен, Ма¬рипа, Еркежан).

«К¯ндесті¦ аты к¯ндесте!» (Абай ауылдастары, жа°ындары, к¯ндестік бµ¬ауында¬ы ДілдЎ, Ай¬ыздар…)

«… Кедейін сендей жарыл°а¬ан бЎйбіше к£рсем, к£зім шы°сын…» (°стем тап £кілдері – јаражан, МЎнікелер…).

«Айналайын апатай-ай!.. Боса¬ада шіріп кетті¦ - ау!» (Байлар есігіндегі к¯ндер: Иіс кемпір, Баян, Есбикелер…).

Абайды¦ с¯йікті аналарыны¦ бейнесін талдау барысында ¯шінші н£мірлі карточканы орында¬ан о°ушыны¦ °ыс°ашы хабарламасы ты¦далды. О°ушы (карточкада к£рсетілген) ¬алым-сыншылар е¦бегіні¦ негізінде Зерені¦ де, ¸лжанны¦ да £мірде бол¬анды¬ы туралы оларды¦ °адыр-°асиеті, ел анасы атануы, т. б. °асиеттері туралы с£з °оз¬ады. Ары °арай сынып°а мынадай сµра° °ойды°:

- јане, кім айтады, Зере мен ¸лжан ана бейнесі кімге µнады? Ойы¦ды текст ар°ылы дЎлелде. (Алдына ала берілген тапсырмада £здері¦е °ай кейіпкер µнайды сол туралы ойлану берілген.)

-**(О°ушы Л.)** <u>Ма¬ан эпопеяда ¸лжан </u>ана µнады. Ол Ўр уа°°ыта да сабырлы, а°ылды, µстамды. Мысалы, кез ай°айлап келіп, µрыс шы¬аратын Ай¬ызды сабырмен то°татады. «јат-°абатта» б£лімінде асы°°а талас°ан Сма¬µлды¦ арасына т¯сіп орынсыз шапты°°ан Ай¬ыз¬а:

«јой, жарыºты¬ым, жетті енді! Саºта¬аным балалар еді. Олар екеш оларды да аяма¬аны¦ ба? Тоºтат жаным! Бар! Тек ашуы¦ды аулаº Ўкет! Болды, бар!» - деп, жай, сабырмен аºыл айтады. «Тай¬аºта» б£лімінде ºажы¬а аттанып бара жатºан јµнанбаймен ºоштаса отырып, ішінде ºатºан реніші болса, алыс сапар¬а бара жатºан кісіге орынсыз £кпе артпайды. ¸лжанны¦ ма¬ан ерекше µнау себебі, £зіні¦ аºылдылы¬ымен, сабырлылы¬ымен, адалды¬ымен ондай жаºсы ºасиеттерді баласы Абай¬а да бере білгендігі.

(М.) Ма¬ан µна¬ан - Зере ананы¦ бейнесі. Зерені¦ Абай¬а деген сезімі ºандай?! Осы бір ºо¦ыр ºозысы ¯шін ол £з ішінен шыººан «шµбар жыланы» - јµнанабайды да ºатал айыптап отырады. Мысалы, «јайтºанда» б£лімінде јодар мен јамºа ºазасыны¦ ¯стінен т¯сіп ºатты ауырып ºал¬ан Абайды¦ жанынан шыºпай: «Я, ºµдай, бір тілегім болсын, осы ºо¦ыр ºозыма, Ўкесіні¦ осы ºаталды¬ын берме!» - деп тілек тілейді. Сондай-аº, Зерені¦ јµнанбайды да ыºтырып отыратын адуын мінезін, Б£жей, Байсалдарды бас игізетін тере¦ адамшылы¬ы µнайды.

Міне осылайша, оºушылар пікірін ты¦дай отырып, Зере мен ¸лжанны¦ «халыº анасы», «ел анасы» екенін, жазушыны¦ олар арºылы б¯кіл ºазаº аналарыны¦ бейнесін к£рсететінін Ў¦гімеледік.

Ары ºарай (берілген тапсырмалар ж¯йесі бойынша) аналар бейнесін сомдауда¬ы жазушыны¦ идеясы айналасында пікірлестік. Эпопеяда ана мен бала проблемасы ºалай шешім тапºан деген мЎселеде ша¬ын салыстырмалы жµмыс ж¯ргіздік. ІІ. Кітапты¦ «Жолда» б£ліміндегі (103-бет) ¸лжанны¦ с£зі мен Абайды¦ анасы туралы пікірін оºыдыº. Сондай-аº јаражанны¦ с£зімен

¢зімбай с£здерінен ¯зінді келтірдік («јарашы¬ын» б£лімі, 171-бет).

¸лжан	Абай
- Балам, ¯лкендер бірде тату, бірде араз болар береді. Б£жеке¦ді ¯ к£рген жерде сЎлемі¦ді т¯зу бер. Кім тентек? Кім ма°µл? ¢ке¦ дµшпан десе, сен Ўділ бол!	Шешесіні¦ со¦¬ы с£зі Абайды¦ °µла¬ына Ўлі естіліп тµр¬ан секілді. јазірде бµны¦ жаны ашы¬ан тілеулесі - Б£жей.
јаражан	¢зімбай
Иіс кемпір арызын ты¦да¬ан со¦ былай дейді µлына: - Бµл бай¬µсты Ўлі ша¦ыра°тан шы¬армап па еді¦дер?	- Мен шы¬арам ба? Оны айтып не¦ бар?

О°ушы Д. Мені¦ше, эпопеяда¬ы ана мен бала проблемасын к£рсетуде автор идеясы тере¦ екендігін к£реміз. Мысалы, Зере - јµнанбай арасы ар°ылы феодалды° °о¬амда¬ы Ўйелдер те¦сіздігі аналарды¦ єµєыєсызды¬ын к£рсетсе, ¸лжан – Абай арасынан мейірімділік, шынайы тЎрбие, биік адамгершілікті к£реміз. Абайды¦ бойына ізгілік, даналы°ты¦ дЎмін егуші де негізінен аналары. Зере мен ¸лжан ар°ылы жазушы °аза° Ўйелдеріні¦ тамаша бейнелерін бермекші бол¬ан.

О°ушы С. Егер эпопеяда Ўке мен бала проблемасы ар°ылы жазушы жа¦а мен ескі арасында¬ы тартысты, прогресс пен феодалды° Ўдет-салт - наданды° арасында¬ы тартысты к£рсетсе, аналар мен балалар ар°ылы, Ўсіресе, ¸лжан – Абай ар°ылы °аза° даласында¬ы жа¦а °атынасты, ана сыйлау, ананы °µрметтеуді к£реміз. Абай ¸лжан¬а феодалды° °о¬амда¬ы те¦сіз Ўйел деп °арамайды, ал јµнанбай анасы Зеремен а°ылдаса ма, Ў¦гімелесе ме? Жо°. Абай ¯немі анасыны¦ а°ылын, пікірін ты¦дап, санасады. Ал ¢зімбай анасы јаражанды ты¦дамайды, оны жа¦а¬ы ¯зіндіден к£ріп отырмыз.

Осы жерде мынадай сұраº ºойып, оºушыларды ша¬ын Ўдеби айтысºа тарттыº:

- јалай ойлайсы¦дар, £здері¦ айтºандай «ел анасы» атан¬ан Зере баласы јµнанбай алдында неге Ўлсіз? Мысалы, јµнанбайды¦ Ўділетсіз іс-Ўрекетіне неге тыйым сала алмайды? Оны¦ объективті себептері неде?

Оºушы С. Мені¦ ойымша, Зере јµнанбай алдында ешºандай да Ўлсіздік к£рсетпейді. јайта, оны ыºтырып отырады. Мен пікірімді наºты мысалмен дЎлелдеуге тырысайын: - «јорºытпа келіндерімді!.. О несі?! – деп ºатты зекіп ºап, ілгері жылжып кеп екі ºолымен жер тіреп отырып баласыны¦ ж¯зіне аса суыº ºарады. Абай £з Ўжесіні¦ мµндай ºайратты ашуын бµрын к£рмеген сияºты. Зере јµнанбай¬а Ўлі де ºадала ºарап, т¯йіліп отыр. јµнанбай шешесіні¦ ажарын сезді де, жуаси т¯сті. К£зі де шеше к£зінен тайºып кетті». Осындай Зере ºалай Ўлсіз? Мен бµл сұраººа келіспеймін.

Оºушы Д. јµнанбайды¦ јодар мен јамºаны £лтіруі, КЎмшатты шырылдатып анасынан айырып, ºатыгез Б£жей ¯йіне бере салуы жЎне Б£жейді¦ ºаралы к£шіне шабуыл кездерінде, расында да, Зере арашашы болып, о¬ан тыйым сала алмайды (Зере £з µлыны¦ ºаталды¬ын, Ўділетсіздігін т¯сінеді). Тыйым сала алмау себебі не? Ол тек Зерені¦ Ўлсіздігі ме? Жоº! Ол сол феодалдыº заманда¬ы Ўйелдер те¦сіздігі тудыр¬ан Ўлсіздік, замана Ўлсіздігі. Ту¬ан анасы ту¬ан баласына ¯кім айта алмайды. Себебі: Ўйел ºо¬амдыº іске араласпау керек. ¤йткені, ол ºандай аºылды болса да, «т£мен етекті», єµєыєсыз, «от басыны¦ ¬ана адамы».

- јалай ойлайсы¦дар, ¸лжан баºытты Ўйел ме? Осы сұраººа жауап беру ¯шін алдымен алдары¦да¬ы карточка¬а

°ара¦дар. (Бір партада¬ы 2 бала¬а бір карточкадан таратыл¬ан.)

К а р т о ч к а н ы ¦ ¯ л г і с і :

Б£лімі	О°и¬а	¸лжанны¦ іс-Ўрекеті
«Жолда»	Сма¬µл мен Оспан асы°°а таласады Абайды¦ араша т¯суі Ай¬ызды¦ ай¬айы	**Ай¬ыз**:То°ал демексі¦, ¬ой бірігіп ап... К£рермін... келсін ерте¦... **¸лжан**:јой,жары°ты¬ым, жетті енді! Са°та¬аным балалар еді! Олар екеш, оларды да аяма¬аны¦ ба? Бар!Айт°аны¦ды °умаймын. Тек ашуы¦ды аула° Ўкет! Болды. Бар... **Абай**: Апа-ай! Осы бір кеселді мінез кіші апамнан неге к£п шы¬а береді? **¸лжан**: Балам-ай, к¯ндесті¦ аты к¯ндес те! ју жараны жалап жаз¬ан боламыз да. ¢йтпесе мені¦ де °ай сырымды біліпсі¦!

О°ушы ¢. Мені¦ ойымша, ¸лжан ба°ытты ана, Абайдай баласы бар ана неге ба°ытсыз? Ал ¸лжанны¦ от басынды¬ы реніші, °ай¬ысы ¯шін оны ба°ытсыз деп айта алмаймын.

О°ушы А. Сені¦ пікірі¦е °осылмаймын. Себебі, ¸лжан басында¬ы ¯лкен мµ¦, °ай¬ыны к£рмейміз бе? ¸лжан да к£п Ўйелді¦, к£п к¯ндестерді¦ бірі. Міне, сонды°тан да оны ба°ытты Ўйел дей алмаймын.

Бас°а да осындай екі µдай пікірлерді ты¦дай отырып, ¸лжанны¦ расында Абайдай баласы бола тµра, оны¦ басында феодалды° °о¬ам но°тасы бар екенін, ¸лжан ж¯регіндегі мµ¦ны¦ негізгі себепкері – Ўйел

те¦сіздігін аяººа басушы феодалдыº ºо¬ам екенін Ў¦гімелеп, ºорытындыладыº.

Абай ¬ашыºтары То¬жан, ¢йгерім бейнесін де осылай проблемалыº сµраºтар¬а негізделген Ўдеби дискуссия арºылы талºыладыº:

- јалай ойлайсы¦дар, «Жарº етпес ºара к£¦ілім…» эпиграфымен ¢йгерім, То¬жан бейнесін неге бірге ºарастырып отырмыз?

- **(З.)** Себебі, эпиграф Абайды¦ махаббат лирикаларынан алынып отыр. Сонан со¦ бµл £ле¦ді аºын То¬жан¬а арна¬ан ¬ой.

- (**Н.**) То¬жан Абайды¦ ал¬ашºы махаббаты болса, ¢йгерім £мірлік жары, То¬жаннан кейінгі с¯йген адамы.

- Ал енді екеуіні¦ портретін кім оºып жібереді? Портреттерінде µºсастыº бар ма? (Бµл сµраººа жауап Ўзірлеп, карточка¬а жазып келу алдын ала тапсырыл¬ан.)

Оºушы М-ні¦ жµмысы. То¬жан портреті («Шытырманда», 149, 154-б:) «Толыºша келген аппаº ж¯зді, ºырлы мµрын, ºара к£з ºызды¦ жіп-жі¦ішке ºасы да айдай болып ºиылып тµр. јарлы¬аш ºанатыны¦ µшындай ¯п-¯шкір боп, самай¬а ºарай тартыл¬ан ºас ж¯рекке шабар жендетті¦ жебесіндей».

¢йгерім портреті («Тай¬аºта» б£лімі, 414-б.): «Орта бойлы, дЎл То¬жанны¦ £з бойындай. Бет бітімі аº, аº-ºызылы айныма¬ан То¬жан. Бµны¦ да жібек талды, ºола¦ ºара шашы бар. Мµрын, аузы да бір ºара¬ан¬а ма, дЎл сол са¬ынышты ¬ашы¬ыны¦ Абай¬а ерекше ыстыº к£рінетін аса сµлу, с¯йкімді ауыз-мµрныдай. Аз к£тері¦кі ºырлы мµрын ¯ш жа¬ына келгенде жµмырланы¦ºырап, £згеше келісті біткен».

Эпопеядан £зіміз о°ы¬андай, Абай ¢йгерімді ал¬аш°ы махаббаты - То¬жан бейнесінде °абылдап, ¬ашы° болады. Тіпті ал¬аш к£ргенде То¬жанды к£ргендей болады. Біра°, егер аны°тап, портреттеріне назар аударса°, мынау То¬жан, мынау ¢йгерім деп атой беріп тµр¬андай. Мен мµны жазушы шеберлігі дер едім.

Эпопеядан Абайды¦ То¬жанды ал¬аш к£руі, айлы т¯н сµлулы¬ымен астаса сипатталатын а° сезім, а° махаббат к£рінісінен ¯зінді о°и отырып, То¬жан бейнесіне то°талды°. А°ынны¦ «Айттым сЎлем °алам°ас» Ўнін к¯йтаба°тан ты¦дады°. Кітаптан ал¬аш°ы кездесудегі сµлу таби¬ат к£рінісі мен арада талай уа°ыт £ткеннен кейін, бораннан адасып бар¬ан со¦¬ы кездесулер суреттемесін о°ып, о°ушыларды мына сµра°тар айналасында Ў¦гімеге тартты°.

- Екі кездесу, екі таби¬ат к£рінісі бар.Таби¬ат к£рінісіні¦ Абай - То¬жан та¬дырына °атысы бар ма?

- (Л.) јатысы бар. Ал¬аш°ы кездесудегі айлы т¯н, жаз к£рінісі ал¬аш°ы махаббатты ме¦зейді. Ал боран сипаты сол борандай °атал та¬дыр¬а кезігіп, арманда кеткен а° махаббатты к£рсетеді.

- (-.) Боран ар°ылы расында да °ай¬ымен ая°тал¬ан та¬дыр суреттелінеді. Ал енді осы суреттеулер жазушы шеберлігін к£рсетеді. Жаз, айлы т¯н - ал¬аш°ы махаббат символы да, боран - °атал та¬дыр¬а °арсы бола алма¬ан, я¬ни же¦ілген махаббат символы.

Ары °арай ¢йгерім бейнесіне то°талды°. О°ушыларды¦ £здерін °атыстыра отырып, Абайды¦ ¢йгеріммен ал¬аш кездесуі а°ынны¦ £з махаббаты ¯шін к¯ресуі, осы жолда¬ы же¦ісін Ў¦гімеледік. ¢йгерім тек Абайды¦ с¯йген жары емес, £мірлік досы, а°ылшы, °ам°оршысы

бола білгенін т¯сіндірдік. Оны¦ ас°ан £нерпазды¬ын эпопеяны¦ «Жайлауда» б£лімі бойынша баяндады°. ¢йгерімні¦ Ўншілік талантын сипаттайтын мына бір суреттемеге о°ушылар назарын аудырып, жазушыны¦ шебер тіліне, кестелі, к£ркем ойына талдау жасады°: «… Ар¬ы с£зі Абайды¦ °µла¬ына кірген жо°. Барды айтып жат°ан с£з емес, Ўуен мен ¯н… К£п к¯міс °о¦ырау сЎн т¯зеп, бір ¯н сала ма? ¢лде мендей ¬айып текті а° °анатты асыл зат к£к ж¯зінде к¯нге ша¬ылыса ма? К¯міс сыбдыр нµр шашып, сырлы аспан¬а, мЎлімсіз сапар¬а, серікке ша°ыра ма?!» (449-б.)

Ары °арай о°ушыларды мынадай дискуссия¬а тартты°: Абай ¢йгерімді неге «°апаста¬ы бµлбµл» дейді? Оны¦ объективті себебі неде? ¢йгерім ба°ытты ма?

О°ушы С. ¢йгерім - ба°ытты Ўйел. Абайдай адамны¦ жары, с¯йгені, а°ылшысы атан¬ан ¢йгерімді °алай ба°ытсыз дейміз? Ал Абайды¦ ¢йгерімді «°апаста¬ы бµлбµл» дейтін себебін £зім былай т¯сінемін. ¢йгерім Ўнші, £нерлі. Оны бас°а Ўйелдер, мысалы, ДілдЎ к£ре алмайды. ¢йгерімге Ўн айту¬а тыйым салын¬ан. Бµл да феодалды° °о¬амны¦ Ўйелдер ж£ніндегі °атал за¦ынан туып отыр¬ан к£рініс. Абайды¦ «°апаста¬ы бµлбµл» деуіні¦ негізгі себебін осылай т¯сінемін.

О°ушы j. ¢йгерім Абайды¦ с¯йікті жары, а°ылшысы бол¬анымен, ол да к£п Ўйелді¦ бірі. Оны¦ ¯стіне Алшынбайдай азулы атаны¦ °ызы емес, «°у кедейді¦ °ызы». Сонды°тан, о¬ан еркін ж¯руге, басын тік µстау¬а болмайды. Бµл ба°ытсызды° емей немене? Біра°, мен ¢йгерім м¯лде ба°ытсыз Ўйел деуден аула°пын. Себебі, ол - а°ылды, Ўнші Ўрі Абайдай µлы а°ыннны¦ досы, жары. Осы мЎселеде ол £те ба°ытты Ўйел. Ал, ¢йгерім

басында¬ы мµ¦ - ол б¯кіл °аза° Ўйелiнi¦ басында¬ы замана тудыр¬ан мµ¦.

О°ушылар пікірінен кейін, ¢йгерім, То¬жан бейнелеріндегі µ°састы°°а, ¢йгерімді Абайды¦ «°апаста¬ы бµлбµл» деуiнде ¯лкен Ўлеуметтік мЎн бар екеніне то°талып, ол мµ¦ны¦ негізгі себебі °о¬ам негізінде жат°анын т¯сіндірдік. Феодалды° заманда б¯кіл £мірі жылаумен, те¦сіздікте, с¯ймеген адамымен малдай °оса°талып £ткен °аза° °ыздарыны¦ та¬дырын Керімбала, °мітей та¬дырымен байланыста °арастырды°. Оларды¦ іс-Ўрекетін таблица-плакат (Ўйелдерді¦ іс-Ўрекетін к£рсететін) ар°ылы Ў¦гімелей отырып, жазушыны¦ на¬ыз ащы шынды°ты дЎл к£рсеткенін, адал сезім, шынайы £нер, балалы° еркелік, жасты° жігер (Керімбала мен °мітей °асиеттері) топасты°, °аталды°, Ўдет-салтты¦ алдында таптал¬анын баяндады°. Эпопеядан Оралбай – Керімбала о°и¬асы бойынша Абай тол¬анысыны¦ мына бір ¯зіндіні о°ыды° (магнитафоннан): «Арыстан ай¬а шауып мерт бол¬анмен, артында жорт°ан баласы арыстанды° етпей °оймас. А° сµ¦°ар ау¬а шырмала¬анмен, µясынан µш°ан балапаны сµ¦°арлы° етпей °оймас! – деген °аза° неткен дана! Тобы°тыны¦ зорлы¬ы мен °ара¦¬ылы¬ы Оралбайды же¦генімен, £мірді, тауары°ты же¦е алмас, бµра алмас… бµра алмас!..» - дейді.

Енді осы с£здерді¦ ма¬ынасы т£¦ірегінде пікірлесіп, °ара¦¬ылы° пен зорлы°ты¦ мЎ¦гі емес екенін, Керімбала, °мітейлер же¦ілгенмен, тарихты, болаша°ты, а°, таза махаббатты ешкім де, ешнЎрсе де же¦е алмайтынына то°талды°.

°мітей, Керімбала бейнелерін бірге, бір эпиграфпен °арастыру себебімізді тал°ылады°:

- Саналы, °айратты Салтанат неге £з ба°ыты ¯шін к¯респейді, неге £лім тілейді? Неге алда¬ы £мірінен т¯¦іледі?

- **(З.)** Салтанат тек Абай мЎселесінде ¬ана µнайды ма¬ан. Ол тіпті Керімбала дЎрежесіне де к£терілмеген бейне. Керімбала £з с¯йгені Оралбаймен °ашып кетеді.

- **(Д.)** Бµл пікірі¦е °осылу¬а болмайды. Салтанатты¦ с¯йген жігіті жо° °ой. Бар болса, ол махаббат жолында Керімбаладан арты° к¯ресер еді. Ал £зіне £лім тілеуі - с¯ймегеніне бар¬ысы келмеуі, £зіндік °арсылы¬ы ¬ой…

Осы мЎселеде о°ушылар к£п пікір таластырды. Ол пікілерді талдай отырып, Салтанатты¦ °аза° даласында¬ы Ўйелдерден £згеше °асиетін дЎлелдедік. Абай – Салтанат ар°ылы жазушыны¦ жігіттер мен °ыздар арасында¬ы таза досты°ты к£рсететініне то°талды°. Замана °асіреті – Салтанат °асіреті екенін, Салтанатты¦ да °ара¦¬ы £мірде £з орнын, £з ба°ытын таба алмай шерменде болып £ткен °аза° °ыздарыны¦ бірі екенін Ў¦гімеледік.

Салтанат бейнесімен бірге £р мінезді Нµр¬анымды я¬ни осы екі бейнені °атар °арастыру себебімізді тал°ылады°. јµнанбайдай феодалдан °оры°пай, оны¦ Оспандай, ТЎкежандай арландарынан °аймы°пай Базаралыны ашы°тан-ашы° °она° етуі, о¬ан деген махаббат сезімін £зі айтуы - °аза° Ўйелдерінде сирек кездесетін ерекшелік екенін о°ушылармен бірге отырып °орытындылады°. Бµл мЎселеде де алдын ала берілген тапсырманы негізге алды°. Осындай азаматты° мінезі бар «ер» Нµр¬анымны¦ кЎрі шал¬а то°алды°°а к£ну себебін де тал°ылады°. (Ол да ескі Ўдет-салт, ата-ана ыр°ынан аса алмады.) Осы екі бейнені Керімбала, °мітей бейнелерімен салыстыра °арастырды°.

Эпопеяда¬ы Ўйелдер бейнесіні¦ келесі бір легі – МЎкен, Ма¬рипа, Еркежандар¬а то°талды°:

- јалай ойлайсы¦дар, осы ‾ш бейнені неге бірге °арастырып отырмыз? Осылай саралауымыз дµрыс па?

- **(Ж.)** «Сенсіз д‾ние ма¬ан жо°!» деген с£з Ма¬рипаны¦ с£зі. Ал енді осы эпиграфпен МЎкен, Ма¬рипаны¦ бірге °арастырылуын дµрыс деймін. Себебі, екеуі де с‾йгендеріне °осылу ‾шін к£п °иынды° к£реді. Тіпті аз ¬ана ¬µмыр кешіп, °аза болады. Ал Еркежанны¦ осы топ°а °осылуын дµрыс емес деп ойлаймын. Ол мені¦ше м‾лде б£лек бейне.

- **(У.)** ¢рине, сені¦ пікірі¦е °осылу¬а болады. Еркежан м‾лде б£лек адам, эпопеяда оны¦ іс-Ўрекеті к£п к£ріне де бермейді. Ал енді оны МЎкен мен Ма¬рипа бейнелерімен бірге алуды¦ да мынадай себебі бар ма деп ойлаймын. Еркежан Оспаннан кейін ерге шы°паймын деп ‾зілді-кесілді отырып °алады. БЎлкім, осы бір мЎселе себеп шы¬ар…

О°ушылар пікірін толы°тыра отырып, МЎкенні¦, Абай °ам°орлы¬ы жЎне орыс сотыны¦ к£мегімен с‾йгені ДЎрменге °осылуы, осы жолда¬ы к£рген азабы, ал¬ан бетінен °айтпайтын асыл °асиеттері туралы с£з еттік. О°ушыларды¦ £здері дайында¬ан ша¬ын инсценировканы к£ре отырып, эпопеяда¬ы е¦ бір аяулы да асыл бейне - Ма¬рипа¬а то°талды°. Оны¦ ¢бішке деген махаббаты, оны¦ °азасы кезіндегі серті, анты, артынан б‾кіл тірлікті «тала°» етіп, £мірден кетуін, тек кітап ар°ылы, тек ¢уезов сезімі, ¢уезов бояуымен ¬ана о°ушы ж‾регіне жеткізуді ойластырды°. јµр¬а° Ў¦гіме, баяндау немесе сµра°-жауап, бас°а да Ўдіс-тЎсілдер бµл бейнені аша

алмас деп ш¯бЎланды°. Сонды°тан бµл жерде инсценировка, мЎнерлеп о°у - е¦ жетекші Ўдіс болды.

Жалпы Ўйелдер бейнесіні¦ °ай-°айсысын алмайы°, барлы¬ы да жазушыны¦ нЎзік эстетикалы° тал¬амы, биік гуманизмнен ту¬ан бейнелер. Жазушыны¦ айшы°ты, £рнекті с£з кестелері де, тере¦ сезімі де, Ўйелге, ана¬а деген, °ара к£з °аза° °ызына деген °µрметі, ы°ыласы да осы бейнелер ар°ылы жар°ырап к£рінеді. Оны¦ ¯стіне авторды¦ с¯йікті геройы - Абайды¦ да зор бейнесі, °асиетті тµл¬асы осы Ўйелдер ар°ылы тіпті биіктеп тµр¬андай.

Міне, біз, Ўйелдер бейнесіні¦ °ай-°айсысын т¯сіндіргенде де, осы мЎселелерді естен шы¬армай, м¯мкіндігінше жазушыны¦ бар бояуымен о°ушы¬а жеткізуге, оны жан-ж¯регімен тµщына °абылдауына жа¬дай жасады°. (¤з пікірімше, бµл бейнелерді жете ме¦герту ¯шін о°ушыны¦ сезіміне к£бірек Ўсер етіп, £зім с£йлегеннен г£рі оларды¦ £зіне с£йлеткен тиімді деп есептеймін.) О°ушы эмоциясына осылайша Ўсер ете отырып, Ма¬рипа бойында¬ы тамаша °асиеттерді саралады°. Ал Еркежан ар°ылы, жазушыны¦ °аза° Ўйелін, °аза° анасын та¬ы бір °ырынан к£рсететініне талдау жасады°. -асырлар бойы °аза° Ўйел-анасыны¦ адамды° єµєы¬ын, намысын, ж¯рек л¯пілін таптап келген ескі Ўдет-салт°а, Ўме¦герлік салтына Еркежан °арсы шы¬ады. Бµл бейнемен біз эпопеяда к£п кездесе бермейміз, біра° осы бір ¬ана о°и¬а, Еркежанды эпопеяда¬ы тамаша Ўйелдер бейнесіні¦ арасынан о°шаулап к£рсетеді. Абайды¦ тікелей араласуымен Еркежан £з дегеніне жетеді. Кешегі Оспанны¦ т¯тінін т¯тетіп, ша¦ыра¬ын °иратпай, £мірді¦ бас°а «тЎттілерінен» безініп, °ал¬ан тірлігін бµл д¯ниеде жо°, біра° ж¯регінде мЎ¦гі са°талатын еріні¦ «аруа¬ына» арнайды.

Міне, Еркежан бейнесіндегі осы бір ºасиеттерді де кітаппен жµмыс, мЎнерлеп оºу арºылы талºыладыº. Оºушылар пікіріне де орын бердік. Сабаºта¬ы жетекші Ўдіс – Ўдеби дискуссия, Ўсіресе, ДілдЎ, Ай¬ыз бейнелерін талдау ¯стінде £рістеді.

Е¦ алдымен, осы бейнелерді¦ эпопеяда ºай б£лімде, ºай оºи¬аларда, ºандай іс-Ўрекетпен к£рінетінін сараладыº (алдын ала берілген тапсырмаларды¦ негізінде).

Ары ºарай мынадай сµраºтар ºойдыº: 1. ДілдЎні ºандай кейіпкер тобына ºосар еді¦? Абайды¦ ДілдЎ туралы, ДілдЎні¦ Абай туралы пікіріне ºалай ºарайсы¦?

Бµл сµраººа жауап беру ¯шін оºушылар алдарында¬ы (Т£менде ¯лгісі µсыныл¬ан) к£мекші карточканы пайдаланды.

Б£лімдер	Абайды¦ пікірі	Б£лімдер	ДілдЎні¦ пікірі
«Тай¬аºта» (399-400-б.)	Апасы МЎкішке былай дейді: «Жазы¬ы жоº». Ол-балаларымны¦ анасы. Ата мен ана ºосºан жолдасым. Бар бол¬аны осы ¬ана. Ал ж¯рек жалын, ынтыº, достыº десе¦ ондай отты¦ бЎрі де сол кеудеде £шкен. К£¦іл бітеу тартып, ерте суын¬ан жан ¬ой ол! Майбасар¬а былай дейді: - ДілдЎ¬а мені¦ керегім жоº. Ол ма¬ан кек пен ызадан басºа к£¦ілден	«Оºапта» (580-582-б.)	¢й, Абай-ай! Жолы¦ болмас-ау сені¦! ју дала, ºу мекенде жал¬ыз ауыл ºалдырып, бір сар¬айтты¦. ... ¤ші¦ бардай, осыны¦ не? К£зімізге к£к шыбынды ¯ймелетті¦ ¬ой! ... БЎрі сенен Абай! ¢й сірЎ да жолы¦ болмас-ау сені¦... ... Ал ¢йгерім! Мен байдан бая¬ыда к¯дер ¯зген кісімін. Опасыз Абай екеумізге ºора сал¬ызып жапан

	ажыра¬ан… Ол балаларымны¦ анасы. Жа°сы анасы болса, жа°ын досым. О¬ан °ана¬ат °ылмаса, бетінен жарыл°асын! Жолы болсын! С£з осы-а°!		т¯зге жаты° °ып тастап, °арасын ¯зіп кеткені анау. «Ала жаздай °алада тегін жат°ан жо° шы¬арсы¦» деп едім, ая¬ы міне осы болды жолы¦ болма¬ырды¦… Ескерту: ДілдЎ Салтанатпен Абай арасына байланысты £сек таратады.

- Абай туралы ДілдЎ мен т£мендегі ¢йгерім пікірі, сезімін салыстыр.

Б£лімдер	¢йгерім пікірі
«Е¦істе» (515-б.)	«jараг£з» Ўнін ¢йгерім Ўлденеше °µбылтып, жіп-жі¦ішке нЎзік орамдылы°пен, к£п тол°ытып айтты. Бµнда Ўлі а°ау т¯спеген ысты° досты° бейілмен Абай¬а да шын тілек арнайды…
«jа°ты¬ыста» (259-б.)	**Абай:** - Са¬ынып °алыппын ¬ой, ¢йгерім! **¢йгерім:** - _£зім де сондай са¬ынып ем, К¯нім!..

- ДілдЎ басында¬ы °ай¬ы, мµ¦¬а кім кінЎлі?

Бµл сµра°°а жауап беру ¯шін о°ушылар ¢біштi¦ £з анасы туралы айт°ан («jарашы¬ым» б£лімінi¦ 156-бетіндегі) мына бір пікіріне ден °ояды (кітаптан ¯зінді о°имыз): «ДілдЎні¦ зарында, ¢біштей сезімтал бала ¯шін, £мірді¦ к£п реніш-к¯йініші де танылды. Ол Ўділетсіз тірлікте ¯немі жазы°сыз жапа шеккен жандай к£рінеді…»

Енді дискуссия сµра°тарына берілген о°ушылар жауабына бірер мысал келтірейік:

О°ушы Ж. ДілдЎні µнамсыз кейіпкер °атарына °осамын. Оны дЎлелдер болса°, біріншіден, ДілдЎ Ўке ата¬ына

с¯йеніп, £рк£кіректеніп, ¯немі ас°а°, °ат°ыл, £ктем с£йлейді. Екіншіден, ¢йгерімге к¯ндестік жасап, Абаймен араздастырып °ояды. ¤секке де шебер. °шіншіден, Абайды¦ адамшылы° іздеп о°ы¬анына да, талпынысына да °арсы болады. ¤нерді с¯ймейді, ¢йгерімді £зіне ба¬ынышты, т£меншік етіп µста¬ысы келеді. Абай - ¢йгерім арасында¬ы махаббатты т¯сіне алмайды.

О°ушы Т. Мен бµл пікірге °осылмаймын. Пікірімді мен дЎлелді т¯рде айтайын. Біріншіден, ДілдЎ, Абайды¦ £з тілімен айт°анда, «¢біштей, Ма¬аштай а°ынны¦ е¦ с¯йікті балаларыны¦ жа°сы анасы». Екіншіден, ДілдЎ да Абайды¦ тек £з жары болуын, £з с¯йіктісі болуын °алайды. јыз¬анша°ты¬ы содан ту¬ан. Ол да айып па? °шіншіден, ДілдЎ да – сол феодалды° °о¬амны¦ °µрбаны, ол да Абай¬а ата салтымен атастырылып °ойылып, тµрмыс°а шы¬ады.

Эпопеяны¦ «јарашы¬ын» б£лімінде (III том, 156-бет) жазушы: «ДілдЎні¦ зарында ¢біштей сезімтал бала ¯шін £мірді¦ к£п реніші, к¯йініші де танылады. Ол Ўділетсіз тірлікте ¯немі жазы°сыз жапа шеккен жандай к£рінеді», - деп жазады емес пе! Мен жазушыны¦ осы с£зі ар°ылы ДілдЎні¦ де жазы°сыз жапа шеккен жан екенін, о¬ан сол феодалды° °о¬ам кінЎлі екенін дЎлелдегім келеді.

О°ушыларды¦ ДілдЎ туралы пікірлерін берілген к£мекші-карточка, салыстырмалы жµмыстар ар°ылы ты¦дап, ол к¯рделі бейне екенін, оны¦ басында¬ы µнамсыз мінез-°µлы°°а тек £зі ¬ана емес, £зі £мір с¯рген ортасы кінЎлі екеніне то°талды°. К¯ндестік, те¦сіздік бµ¬ауын киіп ж¯рген Ай¬ызды¦ бірде £ктем, бірде бейшара °алпын да (КЎмшат°а байланысты) сол замана сипаты, замана к£рінісімен т¯сіндірдік.

Эпопеяда ¯стем тап £кілдері ретінде бейнеленетін јаражан, МЎнікелер туралы да о°ушылармен бірлесе отырып тал°ылады°. Кітаптан на°ты мысалдар келтірдік. Саба°ты¦ басында тал°ылан¬ан эпопеяда¬ы аналар мен балалар проблемасын јаражан - ¢зімбай арасында¬ы °арым-°атынас ар°ылы салыстыра отырып жал¬астырды°.

Алдын ала берілген практикалы° тапсырмалар негізінде малшы, жалшы, к¯¦дікте ж¯рген Ўйелдер бейнесіне де назар аударды°. ¤зіне берілген тапсырманы о°ушылар былайша орындапты:

О°ушы Р. Эпопеяда ж¯здеген жылдар бойы к¯¦дікте ж¯рген Ўйелдер бейнесі де тарихи шынды°пен ашыл¬ан. Ондай Ўйелдерге Иіс кемпір, Есбике, Баян, т. б. жатады. Мысалы, «Жайлауда» б£лиміндегі Ўйелдер Ў¦гімесі оларды¦ ит °орлы°та¬ы £мірін дЎлелдейді (429-433-беттер).

О°ушы Б. «¤лмей ж¯рміз-ау, Ўйтеуір. Ел жат°ан со¦ ¯йге барып, к¯ні бойы к£рмеген ¯йімді жинап беруге мµршам жо°. Табалдыры°тан аттай бере, мµрттай µшып жы¬ылам сілем °атып».

О°ушы Е. «Бірese «ар°ан ес», бірese «но°та ес» деп, та¬ы басы¦а Ў¦гір тая° ойнатады. «Сорлы к¯¦, са¬ан да шалжиып отыру керек пе?» - деп, кеше ¬ана жер-жебіріме жетті. «Ша¦ыра° т¯йеге мініп келген к¯¦ сен емес пе е¦? јµла° кесті °µлым - сені¦ байы¦ БЎтібек емес пе еді?» - дегенде, басыма тая°пен салып кеткендей болды. јыла¦дап ат°ан та¦менен бозтор¬ай шырылдамастан тµрып, бЎйбішелер жат°анша, а° ¯йлер т¯ндігі жабыл¬анша бір сЎтке тізе б¯гіп отырмай, елді¦ бЎріні¦ со¦ынан жатамыз...»

О°ушылар Ўйелдер ба°ыты ¯шін к¯рескен Абайды¦ іс-Ўрекетін т£мендегідей ¯лгіде (¯зінді) жина°тап Ўкелген

еді. («Абай жолы» эпопеясы бойынша жазыл¬ан таблица-плакатты пайдаланады.)

Б£лімдер	О°и¬алар	Абайды¦ іс-Ўрекеті
«Тарауда» «Т¯н-т¯ некте»	«Бал°ыбек сиязы» - Сали°а °ыз дауы. МЎкен мен ДЎрменні¦ ауылдан °ашып шы¬ып, Семейдегі Абайды пайдалануы.	Абай Сали°а °ыз¬а бостанды° алып береді. Абай орыс сотыны¦ к£мегімен МЎкен басына азатты° алып береді.

Осы жµмыс бойынша, Ўйелдер бейнесі ар°ылы µлы Абайды¦ да гуманистік, биік адамгершілік °асиеттеріні¦ к£рінетінін, оны¦ ж¯регі «халы°» деп со°°анын °ыс°аша °орытындылап £ттік.

Ары °арай жµпты° жµмыстар ар°ылы жазушыны¦ Ўйелдер бейнесін жасауда¬ы тіл шеберлігі, эстетикалы° табысы т£¦ірегінде іздендік. О°ушылар алдарында¬ы ¬ылыми е¦бектен ¯зінді жазыл¬ан (та°ырып°а, тапсырма¬а сай) карточкаларды о°ып, бір-біріне сыбырлай т¯сіндіріп £зара пікір алысты. (Осы тапсырманы ая°тау, ары °арай тере¦ірек жµмыс ж¯ргізу ¯йге беріледі.) Жµмыс мына схемалы° ¯лгіде ж¯ргізіледі:

-алымдар пікірі	Мµ¬алімні¦ пікірі	¤з пікірім

Саба°ты¦ °орытындысында та°ырып б¯гінгі £мірмен байланыстырылады.

9-саба°

«… Г°ЛДЕРІМ, Д¢НДЕРІМНЕН ¸РПАj, Н¢СІЛ jАЛАР МА ?»

(Абай, феодалды° °о¬ам жЎне жас °о¬ам.
Семинар саба¬ы)

Та°ырыпты Абай, феодалды° °о¬ам жЎне жас °ауым, оны к£рсетудегі жазушыны¦ идеялы°-философиялы° мµраты

айналасында °арастыру. Абай, ДЎркембай, јµнанбайлар Ўйелдер бейнесін талда¬анда да жастар туралы с£з °оз¬алды. Та°ырыпты¦ м¯лде ты¦ еместігін, сондай-а°, оны¦ ерекше ма¦ызы барын ескеріп, семинар саба¬ы ретінде £туді тиімді деп тапты°.

О°у- тЎрбие ма°саты: феодалды° °о¬аммен к¯ресте °ара¦¬ы °аза° даласында сЎуле шаша баста¬ан Абай баста¬ан прогресті ілгері апарушы, к£ктей £сіп келе жат°ан жас °ауымды - ¢біш, ДЎрмен, Ма¬аш бейнелері бойынша т¯сіндіру. Олар ар°ылы жа¦а заман басыны¦, я¬ни Абай арманда¬ан болаша° °ауым, болаша° °ауым басыны¦ к£рініс беруін эпопеяны¦ оптимизмге, романтизмге толы ¯нін с£з ету. О°ушылар шынайы досты° пен таза махаббатты °адірлей білуге тЎрбиелеу. ¤нерді, Ўдебиетті с¯юге, ту¬ан тілді °µрметтеуге ¯ндеу. Ма°сатты, пайдалы £мір с¯руді, е¦бек адамын, халы°ты сыйлауды, ту¬ан µясын, µстаздарын с¯юді (¢біш, ДЎрмен – Абай арасы ар°ылы) ¯лгі ету. Романтизмге, оптимизмге ¯ндеу.

Семинар саба¬ына байланысты тапсырмаларды 8 – 9 к¯н бµрын бердік. О°ушылар¬а зерттеу Ўдісіне негізделген творчестволы° сипатта¬ы жалпы сыныпты°, индивидуальды°, топты° тапсырмалар карточкалар¬а жазылып тартылады.

Жалпы сыныпты° тапсырма мынадай сµра°тарды °амтыды: (Барлы° о°ушы¬а карточка¬а жазыл¬ан анкета сµра°тарын тартты°. Жауаптарын сол карточка¬а т¯сіреді.)

А н к е т а с µ р а ° т а р ы: 1) Эпопеяда¬ы жастар бейнесіне кімдерді жат°ызасы¦? Оларды іс-Ўрекеттеріне °арай эпиграф алып топта. 2) Жастар бейнесін жасауда¬ы авторлы° идеяны °алай т¯сінесі¦? ¢сіресе °ай образ £зі¦е µнайды? јай образ сЎтті

жасал¬ан деп ойлайсы¦? 3) Эпопеяда¬ы жастар бейнесіні¦ ма¦ызын °алай т¯сінесі¦.

2. Топты° тапсырмалар:

Бірінші топ°а:

Зерттеу е¦бектері бойынша жазушыны¦ жастар бейнесін жасауда¬ы ізденісі туралы жЎне олар жайында айтыл¬ан пікірлер мен ойлардан °ыс°аша ¬ылыми сипатта¬ы хабарлама дайындап келу. (2-3 пікірді к£рнекі етіп жазып келуге де болады.)

Пайдаланатын Ўдебиеттер: 1. Л. М. ¢уезова. «М. О. ¢уезов творчествосында¬ы јаза°стан тарихыны¦ проблемалары» (168-220-б.). 2. М. јаратаев. «јаза°ты¦ тµ¦¬ыш эпопеясы» (ма°ала).

Екінші топ°а:

Жастар портреттерін жЎне олар пайдалан¬ан ма°ал-мЎтел, с£йлеу тілдерінен афоризмге айнал¬ан шешендік с£здерді карточка¬а жазып келу.

°шінші топ°а:

¢біштi¦, ДЎрменні¦ Абай туралы, а°ынды° £нер туралы, халы°, заман туралы пікірлерін (£здеріне µна¬ан) карточка¬а жазып келу. (Мына мЎселелерді пайдалану¬а болады: 1. «јарашы¬ын» б£ліміндегі ¢біштi¦ Герцен, Белинский т. б.) 2. «ја°ты¬ыста» б£ліміндегі ¢біштi¦ «Халы° ¯шін ат°а °оны¦ыз…» деп Абай¬а а°ыл айтуы. 3. «Жµтта» б£ліміндегі ДЎрменні¦ Абай °абірі басында¬ы анты.)

Т£ртінші топ°а:

Жастарды¦ Ўділетсіздікке °арсы іс-°имылдарын, халы°°а деген °ам°орлы°тарын топтап, жина°тап келу (ол

¯шін эпопеяны¦ о°и¬алары к£рсетілген таблица-плакаттарды басшылы°°а алу¬а болады).

Бесінші топ°а:

Мына ¯лгіні пайдалана отырып,¢біш, ДЎрмен бейнесіне Ўдеби талдау жасау¬а талаптан (сілтеме).

¢біш, ДЎрмен туралы Абайды¦ пікірі мен к£з°арасы	¢біш, ДЎрмен туралы достарыны¦ пікірі	¢біш, ДЎрмен туралы ¯стем тап £кілдеріні¦ пікірі	¢біш, ДЎрмен туралы £з пікірі¦

Алтыншы топ°а:

Мына ¯лгіні басшылы°°а алып, ¢біш пен ДЎрменні¦ саяси £ресі, £мір, °о¬ам, £з ортасы жайында¬ы д¯ниетанымдарын ба¬дарлау (текстен ¯зінді ала отырып).

¤мірдегі ма°сат-мµраттары Халы°, кедейлер туралы к£з°арастары, °арым-°атынастары ¤нер, білім, болаша° туралы пікірлері	¢біш	ДЎрмен

3. Индивидуальды° тапсырма: Инсценировка дайындау (о¬ан ат °ою). («Абай - а¬а» б£лімі. Жастар «Е¦лік - Кебек» °абіріні¦ басында. Абай Ў¦гімесі.)

4. Иллюстрациялар жасау (сыныпта¬ы бейнелеу £неріні¦ м¯шелеріне). (Иллюстрацияны мына мазмµнда салу µсынылады: 1. Жастар Е¦лік - Кебек °абіріні¦ басында. Орталарында Абай сыр шертіп тµр. ДЎрменні¦ каба¬ы °атулы, аталарына ла¬нет айтып тµр¬андай… 2. Киіз ¯й. Ортада аласа д£¦гелек ¯стел. °стінде Чернышевский, Герценні¦ кітаптары. ¢біш пен Абай

Ў¦гіме ¯стінде. Абайды¦ ºолында кітап. 3. ДЎрмен Е¦лік – Кебек поэмасын оºуда. Жастар жЎне Абай µйып ты¦дауда. Шµбар ашулы ж¯зін теріс ºаратып ал¬ан. 4. Абай ºабірі. ДЎрмен шы¬ып келе жатºан к¯нге ºол созып тµр. јабір ¯сті ºызыл шапаººа б£ленген.)

Алдын ала жастар бейнесі бойынша таºырыпты¦ е¦ т¯йінді, £зекті мЎселелерін «Нені міндетті т¯рде білу керек» атты стендіге т£мендегіше жазып ºойдыº. (Бµны¦ £зі оºушылар¬а семинар¬а дайындыº кезінде де, сабаº ¯стінде де ба¬ыт-ба¬дар к£мек ситпатында £те тиімді болды.)

- Эпопеяда Абай ¯лгісі мен тЎрбиесіндегі жас ºауымны¦ к£рінуі. Жазушыны¦ идеялыº, философиялыº маºсаты.

- Абайды¦ прогресшіл, аºындыº мектебіні¦ ºанат жаюы. (Ма¬ауия, ДЎрмендер).

- Абайды¦ с¯йікті µлы - ¢біш бейнесі. ¢ке мен бала арманы

- ДЎрмен - Абай мµрасын, ¯лгісін болашаººа апарушы. Абайды¦ аºындыº мектебіні¦ шЎкірті – жастар бейнесіні¦ оптимизмге, романтизмге толы ¯ні, рухы. Жазушыны¦ шешімі, табысы.

Сондай-аº, кабинетке эпопеяны¦ е¦ негізгі оºи¬алары бойынша жастарды¦ іс-Ўрекетін т£мендегі ¯лгіде жазып, іліп ºойдыº.

Б£лімдер	Оºи¬а	Жастарды¦ іс-Ўрекеті
1. «Абай - а¬а»	1. Жастар Е¦лік – Кебек ºабіріні¦ басында. Абай Ў¦гімесі 2. ¢зімбайларды¦ кедейлер пішенін тартып алуы	1.јатты тол¬анады. ДЎрмен поэма жазу¬а ант етеді. 2.Ма¬ауия, ДЎрмен Абайды¦ бµйры¬ымен кедейлерге ара т¯седі
2. «јарашы¬ын»	1. ¢біштi¦ ауыл¬а келуі 2. ¢зімбайлар мен кедей жатаºтар ºаºты¬ысы 3. ¢біштi¦ Повловтан	1.¢біштi¦ Герцен, Чернышевский туралы Ў¦гімесі 2.¢біштi¦ Абай¬а: «Керек болса халыº ¯шін атºа ºоны¦ыз»

	хат алуы	деп а°ыл беруі 3.Абайды¦ жастар¬а болаша° £мір туралы арманын _ сыр _ етуі. ¢біштен ¯міт к¯туі
3. «јоршауда»	1. Павлов жастар арасында 2. Базаралы Абай ауылында	1.ДЎрменні¦ поэмасын о°уы. Ке¦гірбайды «°абан» деп мас°аралауы 2. ДЎрменні¦ Иса £лімін £ле¦ге °осуы. Абайды¦ _ол £ле¦нен Некрасов ¯нін тануы
4. «јµз°ияда»	МЎкен мен ДЎрменні¦ Абайдан, орыс сотынан °ор¬ан іздеуі	МЎкен мен ДЎрменні¦ махаббат ¯шін к¯ресі. Же¦іс
5. «јапада»	¢біштi¦ ауруы. јазасы	Орындалмай °ал¬ан µлы арман. ¢ке °ай¬ысы, орны талмас арманы
6. «Жµтта»	1.Ма¬ашты¦ аты ел арасына тарауы 2.Ма¬ашты¦ ауруы, °азасы 3. Абайды¦ °азасы	1.Абайды¦ с¯йсінуі. °міті. 2.С£нген ¯міт, £ткен тілек 3.ДЎрменні¦ °абір басында¬ы анты.

10-саба°

«¤МІРГЕ К¤ЗІМДІ АШјАН…»

(Абай жЎне оны¦ орыс достары. ¸лылар трибунасы саба¬ы)

Саба°ты¦ ма°саты: 1. Абайды¦ а¬артушылы°-демократты° к£з°арасыны¦ °алыптасуына, оны¦ бойына гуманизм мен интернационализм рухын егуге, прогресс жолын, халы° жолын £мірінi¦ биік нысанасы етуіне Ўсер еткен Абайды¦ орыс достары туралы – XIX ¬асырды¦ II жартысында °аза° даласына «сенімсіз» адам ретінде жер аудырыл¬ан орысты¦ тамаша зиялылары, °аза° хал°ын бар ж¯регімен с¯йген интернационалист адамдары туралы сыр шерту. Солар ар°ылы сахара¬а «екінші Ресейді¦» - я¬ни Чернышевский,

Герцен, Пушкиндер Ресейі келгенін, олардың игі істері, игі әсері туралы сөз ету. Абайдың ақындық мектебінің қайнар көзі – орыс әдебиеті оның ішінде А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Н. А. Некрасов творчествосының әсері туралы әңгімелеу.

Оқушылардың орыс халқына, оның әдебиеті мен мәдениетіне деген құрмет сезімін шыңдау. Туған халқын сүюге, ол үшін күресе білуге үндеу. Биік мақсат, биік арманның иелері, жүректері оптимизм мен романтизмге толы күрескер адамдар, олардың арасындағы берік достық үлгі ету. Адамгершілікке, әділеттілікке, достықты құрметтеуге тәрбиелеу. Ұлттар арасындағы достық пен ынтымақтастықтың мәні мен маңызына тоқталу.

1. Кіріспеде Абай және оны эпопеядағы орыс достары туралы жазылған таблица-плакаттардағы жазушылар, әдебиет сыншыларының пікірлерін оқыдық. Саяси жер аударылған Абай достары туралы тарихи деректер бойынша оқушы хабарламасын тыңдадық. Төменде топ жетекшілерінің ықшамдалған хабарламаларын ұсынып отырмыз:

1 – топ жетекшісі. Зертттеуші - ғалым Л. Әуезованың «М. Әуезов творчествосында Қазақстан тарихының проблемалары» атты еңбегінің IV тарауында Абайдың орыс достары туралы тамаша мағлұмат берілген. Мен сол еңбек бойынша Абайдың орыс достары туралы сіздердің назарларыңызды мына мәселелерге аударғым келеді. Біріншіден, Абай Петербург университетінің жер аударылған студенті Е. П. Михаэлиспен, «Народная воляның» мүшелері Н. Долгополовпен, С. Гросспен, А. Блекпен, П. Лобанскиймен, А. Леонтьевпен, Н. Коншинмен ұзақ жылдар достық қарым-қатынаста болған. Екіншіден,

эпопеяда¬ы Е. П. Михайлов пен Павловты¦ шын прототиптері – Е. П. Михаэлис пен Н. Долгополов. Жазушы Павловты¦ бейнесін жасай отырып, тек Долгополов емес, Абайды¦ бас°а да достарыны¦ бейнесін осы образ¬а жина°та¬ан.

2 - топ жетекшісі. Абайды¦ досы Е. П. Михаэлис кедейленген дворян семьясынан шы°°ан. 1859 жылы жаратылыстану ¬ылымын о°ып ¯йрену ¯шін Петербург университетіне т¯седі. Михаэлис Чернишевскийді¦ досы Шелгунов семьясында жиі болып, демократиялы° к¯ресті¦ °айна¬ан ортасында бол¬ан (Шелгуновты¦ Ўйелі Михаэлисті¦ ту¬ан апасы екен). Студенттер тол°уыны¦ басында бол¬аны 1861 жылы 26 сентябрьде Е. П. Михаэлис Петропавл °аласына айдал¬ан. Н. В. Шелгунов Михаэлис туралы былай деп жаз¬ан екен: «Бµл £те тамаша дарынды, бойында к¯ш- °уаты мол адам еді, Ўсіресе адамгершілігі басым болды. Албырт, а°ылды, батыл Михаэлис 18 жаста екеніне °арамастан керемет ерекше болды…»

Михаэлис 1869 жылы Семейге келеді. Абаймен 1870 жылы таныс°ан. 1882 жылы ¤скеменге келіп, £міріні¦ а°ырына дейін сонда тµр¬ан. -ылыми жµмыстармен айналыс°ан. Мысалы, Зайсан уезінен к£мір кенін тап°ан.

3 - топ жетекшісі. Долгополов Воронеж губерниясында д¯ниеге келген. Харьков университетіне (медицина факультетін о°ып ж¯ріп, «Народная воля» ¯йірмесіне °атыс°ан). Харьковтегі студенттер ереуіліне °атыс°аны ¯шін оны 1879 жылы °амау¬а ал¬ан. 1880 жылы јор¬ан °аласына жер аударыл¬ан. Жа°сы дЎрігер бол¬ан. 1884 жылы Семейге келген. 1884-1886 жылдары Абаймен таныс°ан. Деректерге °ара¬анда Долгополов 1885 жылы

маусым-тамыз айларында Абай ауылына барып, °ымыз ішіп емделген.

Ары °арай Ў¦гіме-лекция Ўдісімен XIX ¬асырды¦ II жартысында¬ы °аза° даласы, оны¦ Ресейге °осылуыны¦ толы° ая°талуы жЎне бµл °осылуды¦ прогрессивтік жа¬ына °ыс°аша то°талды° . Эпопеяда бµл тарихи шынды°ты¦ тамаша к£рініс тап°анын, Абайды¦ эпопеяда¬ы орыс достары туралы о°ушылар хабарламасын толы°тырып баяндады°. Таблица-плакаттарды пайдаланды°. Оларды¦ суретін эпидиаскоппен к£рсеттік.

Осыдан со¦ саба°ты тікелей о°ушыларды¦ £зі ж¯ргізді. Е¦ негізгі, жетекші ретінде – инсценировка, µлылар атынан с£йлеу, сол ма°сатта монолог-тол¬ау, шы¬арма-эсселерге орын бердік. ¢рине, саба°ты Ўдеттегідей т¯сіндіру, бекіту, т. б. Ўдіс-тЎсілдермен де £ткізуге болар еді. Біра° біз саба° формасын £згертіп алуды дµрыс, тиімді деп тапты°. (Формасын £згертіп ал¬анмен саба° мазмµны £згерген жо°.)

Біріншіден, о°ушыларды жа¦а білімді £з ынтасы £з ізденісі ар°ылы алу¬а жетелеп, танымын, сол жолда¬ы белсенділігін арттыру¬а талаптанса°, екіншіден, творчестволы° °абілетін дамыту, £зін-£зі бас°ара білу да¬дыларын жетілдіруі к£здедік.

2. *Абай жЎне оны¦ орыс достары* туралы мЎселені ¯йірме м¯шелеріні¦ к£мегімен дайындал¬ан инсценировкалардан бастады° (А°бас адвокат пен Абай арасында¬ы диалог бойынша жасал¬ан инсценировка. «јияда» б£лімі, 374-375-б).

Бастаушы о°ушы (бµл жерде ол мµ¬алім есебінде, негізінен автор атынан с£йлейді). Абай А°бас адвокатпен

Бала¬аз – Базаралы о°и¬асы кезінде таныс°анын °ыс°аша хабарлап кетеді.

А°бас адвокат. Сені¦ туыс°аны¦ бµларды °уып отырса, сен кеп а°тайсы¦ да °ор¬айсы¦! Бµл °алай?

Абай. Рас, болыс мені¦ бірге ту¬ан а¬ам. Сондай жа°ын кісі бол¬анды°тан °асында отырып, жаман істерін аны° к£ріп, толы° таныдым. Жµрт°а істеген Ўділетсіз, зорлы°, °иянатын к£рген со¦, ¯ндемей отыру¬а шыдамадым. Адамшылы° °арызы осы деп, Ўдейі £зім тіленіп келдім. Арызымыз соны¦ жайы. Егер µлы°тар, соттар барлы° істі¦ а°и°атын білем десе, осы біз сия°ты к£лдене¦ °алыс а¬айыннан шынды°ты сµрау °ажет деп білеміз.

А°бас. Сен жас болса¦ да, а°ылды адамсы¦. Хал°ы¦а жаны¦ ашиды екен. Оны¦ зор °асиет. Біра° сол елі¦ мен £зі¦ні¦ °амы¦ды шын ойласа¦, білім жары¬ына µмтыл. О°у ізде.

Абай. О°у¬а жаным °µмар. Біра° °айтіп о°имын. Школ¬а т¯суге µл¬айып кеттім. Бас°а о°у¬а жол бар ма? А°ыл айты¦ызшы?

Бастаушы (автор атынан). Абай¬а адвокат к£п мЎслихат берді, жасы °ыры°°а келіп те білім іздеп, £з-£зінен ізденіп, ¬алым болып шы°°ан кісілер бар екенін жЎне о°уды школ¬а т¯спей о°у¬а болатынын, частный о°ытатын учитель тауып беретінін айтты.

Міне, осылай, Абай орысты¦ ізгі ниеттегі адамдарынан болаша¬ына ба¬ыт-ба¬дар алды, келешекке ¯міттене °арады. А°ын £міріне т¯бегейлі шамшыра° Ўкелген оны¦ Е. П, Михаэлиспен танысты¬ы еді. «¤мірге к£зімді аш°ан – Михаэлис деген ¬ой а°ын. Михаэлис эпопеяда Михайлов болып берілген. Енді осы танысты°ты эпопея ар°ылы к£з алдымыз¬а елестету ¯шін о°ушылар

инсценировкасы пайдаланылды. (јатысушылар: бастаушы, чиновник Абай, Михайлов. «Е¦істе» б£лімі, 562, 564,568-бет).

Орыс достарыны¦ Абай¬а еткен Ўсеріне, Абайды¦ саяси санасыны¦ оянуына, о°у, білім жолына т¯сіп, оны халы°°а ¯ндеуіне, демократиялы°, а¬артушылы°, гуманистік жол¬а т¯суіне, орыс хал°ымен досты°ты уа¬ыздауына то°талды°. Т¯сінігімізді сыншылар, Ўдебиет £кілдеріні¦ пікірімен, ойымен байланыстырды°.

Абай а°ынды¬ы, о¬ан орыс Ўдебиеті¦ Ўсерін (эпопеяда к£рсетілген) Ў¦гімелеу, баяндаудан бастады°. Абай аудармаларын магнитафон ар°ылы ты¦датты° (е¦ алдымен орысша тексті, артынан аудармасы о°ылып отырды). Абайды¦ да сыншыл реализмге толы £ле¦дерін о°ушылар¬а мЎнерлеп о°ытты°. Келесі кезекті та¬ы да о°ушылар творчествосына бердік. Оларды¦ ас°а° °иял¬а, романтика¬а, оптимизмге беріліп, сол сарында жаз¬ан диалог, монолог, эсселерін ты¦дады°, инсценировкаларын к£рдік (Пушкин, Лермонтов, Абай, Мµхтар, б¯гінгі Абай µрпа°тары атынан жазыл¬ан). (Бµл жµмыстарды¦ барлы¬ына да алдын ала ба¬ыт-ба¬дар, к£мек, а°ыл-ке¦ес бергенбіз.)

Абай к£рінеді. Алдында екі кітап. Біреуіне ¯¦ілген к¯йде тере¦ ойда отыр. К¯йтаба°тан «Татьянаны¦ Ўні» а°ырын ¬ана естіледі.

- Неткен айт°ыш тіл! Тіл емес, ж¯ректі¦ лебі. јандай нЎзік тере¦дік!

Амал жо° °айттім, білдірмей.

Япырмау, °айтіп айтамын…

(Осы кезде Ўн °атты естіледі. ¢н ая°тал¬анша Абай °аламымен жаза береді. Бір сЎт та¬ы да с£йлеп кетеді.)

Д¯ниеге к£зімді ашты¦-ау. Михаэлис, ºандай ºазыналар¬а жетектеп Ўкелген еді¦! (¢н естіліп тµрады)

Бастаушы. Осылайша 1887 жылды¦ ºысында, орысты¦ данасы Пушкин £зіні¦ с¯йікті Татьянасын ºолынан жетектеп кеп, ке¦ ºазаº сахарасына е¦ ал¬аш рет ºадам басты.

Сабаºты¦ келесі б£лімінде трибунадан µлылар к£рінеді. Оларды¦ ролiндегі оºушылар µлылар атынан £здеріні¦ монолог-эсселерін айтады.

Пушкин. (Осы кезде эпидиаскоптан Пушкин к£рсетіледі). ИЎ, Ибрагим јµнанбаевты¦ аудармасымен ал¬аш рет 1887 жылды¦ ºысында с¯йікті Татьяналы¦ ºолынан жетектеп ал¬аш рет ке¦ ºазаº сахарасына ºадам бастым. јазаº халºыны¦ ж¯регін тербеп, сезім ºылына Ўсер еткен ºадірлі аºыны болдым. Ал, Татьянам ºазаº жасыны¦ ж¯рек сезіміне бµрын ºазаº с£зімен айтылып к£рмеген к£ркем, шебер тіл бітіріп, жанындай жаºын туысы болып кетті. Мені¦ Татьянам б¯гін де г¯лденген ºазаº даласыны¦ к£ркейген µрпаºтарыны¦ арасында жа¦а мЎн, жа¦а сЎнмен серуен ºµруда. Абай µрпаºтары оны ¬ана ºадірлеп ºоймайды, оны ¬ана ардаºтап ºоймайды, оны¦ µлы есімімен мені¦ есімім ºатар аталады. Абай – Пушкин, Пушкин – Абай.

Абай. (Абай суреті эпидиаскоптан к£рсетіледі.) Оны¦ыз рас. Александр Сергеевич! Мен ал¬аш рет сізді¦ есімі¦ізді сонау XIX ¬асырды¦ 80 жылдары адвокат Андреевтен, одан кейін Гоголь кітапханасында Семейде жер аудырылып ж¯рген Михаэлистен естідім. Содан бері сіз мені¦ ¬ана емес, мені¦ халºымны¦, мені¦ µрпаºтарымны¦ да £з µлындай, £з аºыныдай болып кетті¦із. Сонау 1887 жылды¦ ºысында дала сахарасыны¦

аязды аспанында °алы°та¬ан сізді¦ ¯ні¦із - б¯гінгі та¦да мені¦ µрпа¬ымны¦ ¯німен астасып кетті. Менімен °оса мені¦ µрпа¬ым сізді де £з атасындай к£реді. Бiра°, бар £згешелігі сол, сізді олар £з тілі¦ізде о°иды, £з тілі¦ізде т¯сінеді, £з тілі¦ізді с¯йіп, с¯йсінеді. Мені¦ бір кездегі арманым да сол емес пе еді! Енді міне біз, жиырмасын ¬асырды¦ 90 – жылдары 100 жыл £ткен со¦ та¬ы да °ол µстасып, та¬ы да Татьяна Ўнін шыр°ап, £зіміз армандa¬ан µрпа° алдында тµрмыз. Ендігі с£з солардікі болсын, ендігі Ўн де солардікі болсын! (Осы кезде бµларды¦ жанына екі о°ушы келіп тµрады. Біреуі орыс тілінде Пушкинні¦ «Евгений Онегин» поэмасынан Абай аудар¬ан Татьяна хатынан ¯зінді о°иды («Я к вам пишу…» деп басталатын). Ал екінші оны¦ °аза°шысын (Абай аудар¬ан) мЎнерлеп о°иды. Сынып болып «Татьяна Ўнін» орындайды.)

Лермонтов (суреті эпидиаскоптен к£рсетілді). Мені¦ £ле¦дерімді °олына ала отырып, с¯йікті жары ¢йгерімні¦ отауында, орыс хал°ыны¦, орыс а°ындарыны¦ адал досы, Абай тере¦-тере¦ ой¬а °алатын. ИЎ, мені¦ патшалы° Ресейді бар жан-ж¯регіммен жек к£ре жаз¬ан £ле¦дерім, Абайды¦ ащы да долы °олы µлы сиямен жазыл¬ан £ле¦дерін жары°°а Ўкелді. Мені¦ азатты°, бостанды° идеясына толы £ле¦дерімді де µлы а°ын °аза° сахарасына ана тілінде °алы°татты. С£йтіп, µлы а¬а Пушкин сол а¬аны¦ адал інісі мен Лермонтов °ара¦¬ы, ме¦іреу сахарада ал¬аш рет тамаша °аза° хал°ыны¦, оны¦ ДЎрмен, ¢біштей жастарыны¦ ж¯регінен орын тептік, ал¬аш°ы дЎнімізді шашты°, орыс хал°ын - °аза° хал°ымен °ауыштырды°. МЎ¦гіге °ауыштырды°.

Лермонтов с£зінен кейін, оны¦ «Белеет парус одинокий», «Кинжал» £ле¦дері орысша-°аза°ша о°ылды.

Эпидиаскоптан Гете – Лермонтов – Абай суреттері к£рсетіліп, µлы неміс перзенті Гете £ле¦ іні¦ Лермонтов – Абай ар°ылы °аза° даласынан ты¦даушылар Ўрі сол Ўнді орындаушылар табуына то°талды°. О°ушылар «јара¦¬ы т¯нде тау °ал¬ып…» Ўнін орындады.

Енді трибуна¬а М. ¢уезов к£теріледі. (Эпидиаскоптан суреті к£рсетіледі). Біз оны¦ јаза°станны¦ 40 жылды¬ына байланысты с£йлеген с£зінен ¯зінді ты¦дады° (к¯йтаба°°а жазылып алын¬ан Абай туралы айт°андары). Ары °арай М. ¢уезов болып с£йлейтін о°ушы £з с£зін жазушыны¦ «Абай жолы» эпопеясыны¦ жазылу тарихынан» атты ма°аласынан ¯зінділер алып, оны £з шабытымен байланыстыра отырып жал¬астырады.

К£ріп отырмыз, Мµхтар с£зі саба°ты¦ °орытындысы, тіпті «Абай жолы» эпопеясыны¦ °орытындысы іспеттес болды. Ары °арай ¯йге тапсырма бердік. Тапсырма жалпы сынып°а негізделіп берілді.

Саба°ты¦ со¦ында алдын ала берілген тапсырмаларды орындап, жа¦а саба°та £з £нерлерін к£рсеткен о°ушылар¬а, ¯йірме м¯шелеріне естелік-сыйлы° µсынды°. Абайды¦, Пушкинні¦, Лермонтовты¦, Мµхтарды¦ °олдан жасал¬ан бейнелерін мектепті¦ саба°°а °атысып отыр¬ан бейнелеу £неріні¦ ¯йірме м¯шелері сый¬а тартты. Бµл саба°та біз ешкімге цифрмен ба¬а °оймады°. Мµ¬алім мада°тауы, ал¬ысы, о°ушылар сыйлы¬ы олар¬а ¯лкен Ўсер °алдырды.

¤ткен саба°та¬ы ¯й тапсырмасы жазбаша бол¬анды°тан (о¬ан бір апта уа°ыт берілді), оны сыныптан тыс уа°ытта тексеріп, ба¬алады°. Конкурс °орытындысы

бойынша ¯здік шы¬армаларды мектептегі «Жас °алам» газетіне бердік, к£шпелі «Абай арманы» атты альманах журналына басып шы¬арды°.

°й тапсырмасы. Л. ¢уезованы¦ «¢уезов творчествосында jаза°стан тарихыны¦ проблемалары» е¦бегі бойынша «Абайды¦ саяси жер аударыл¬ан достары» б£лімін (220-250-б.) о°у. Сол бойынша т£менде берілген ¯лгілік таблица-графамен жµмыс ж¯ргізу. (**Е. Михаэлис** туралы 220-232-б., **Н.И. Долгополов** туралы 232-235, 245-248-б., **С. Гросс** туралы 235-237, 240-б., **А. Блек** пен **Кеннен** туралы 237-238-б., **а. Леонтьев** пен **н. Коншин** туралы 239-242-беттерді °арап, пайдалану.)

Ескерту: Абайды¦ Ўрбір досы бір партада отыратын екі бала¬а орта° етіп беріледі. Таблица-графа бойынша істеген жµмыстарын о°ушылар ¯йден магнитафон¬а жазып келеді. Мµ¬алімні¦ нµс°ауы бойынша топ жетекшілері жµмыс°а басшылы° жасайды, кімдерді жазу керек екенін ескертеді. jал¬ан о°ушылар жµмыстарын к£рнекті етіп жазып, кабинетке £ткізеді.

11 - саба°

«М. ¢УЕЗОВ – ДРАМАТУРГ – АУДАРМАШЫ»

(Концерттік саба°)

°й тапсырмасы бойынша Абайды¦ орыс достары туралы Л. М. ¢уезованы¦ зерттеу е¦бегі ар°ылы берілген тапсырмаларды жинап алды°. 8 о°ушыны¦ °ыс°а Ўрі тµжырымды жауабын магнитафоннан ты¦дады°. Топ жетекшілері мен о°ушыларды¦ индивидуальды° ба¬а бюллетеньдеріне с¯йене отырып, о°ушылар жµмысын ба¬алады. jосымша материалдар ар°ылы о°ушыларды¦

д¯ниетанымы, Абайды¦ орыс достары, оларды¦ эпопеяда¬ы орны туралы мол ма¬лµмат ал¬анына к£зіміз жетті.

Жа¦а саба°: М. ¢уезовті¦ зор тµл¬алы ¯здік талантын о°ушылар¬а молыра° жеткізу ма°сатында жазушыны¦ °аза° театр £нері мен мЎдениетіне сі¦ірген °ома°ты е¦бегін, оны¦ шебер аудармалары мен Ўлем Ўдебиетіні¦ классикалы° дЎрежедегі драмалы° туындыларыны¦ °атарынан орын алатын «Е¦лік - Кебек», «Абай», «јараг£з», т. б. трагедияларын о°у¬а бір са¬ат уа°ыт б£лдік. Саба°ты концерттік саба° етіп £ткіздік.

Бµл саба°та о°ушыларды¦ драматургия, оны¦ ішінде трагедия, аударма туралы µ¬ымдарын ке¦ейтуді, жазушы трагедияларыны¦ е¦ негізгі к£терген мЎселесі – гуманизм, адал махаббат, жастар бостанды¬ы, ескілік пен та¬ылы°°а °арсы к¯ресе, болаша° £мірге сену, Ўділеттік адалды°ты ¯ндеу екенін о°ушыларды¦ к£зін жеткізуді, оларды творчестволы° жµмыстар¬а баулу, °абілеттерін дамыту, £нерді с¯юге, со¬ан талпыну¬а тЎрбиелеуді е¦ негізгі, е¦ басты мЎселелер деп °арастырды°.

Саба°°а пайдаланыл¬ан °осымша материалдар: 1. М. јаратаев, «к£ркем с£зді¦ ас°ан шебері» («јаза° Ўдебиеті» газеті, 1961, 30 маусым). 2. Ы. Д¯йсенбаев. «М, О, ¢уезов», 1974 (3-81-беттер). 3. Естеліктер. «Жµлдыз» журналы, 1977.

Кіріспені о°ушыларды¦ (алдын ала берілген) °ыс°аша хабарламасын о°ытудан бастады°. Топ жетекшісі М. ¢уезовті¦ драмалы° шы¬армалары туралы Ўдебиетші, сыншы, актерлерді¦, £нер са¦ла°тарыны¦ пікірлерінен ¯зінділер о°ыды (сілтеме хабарлама). Мысал келтірейік:

Оºушы Д. 1. «Драматургия жанрыны¦ бас ºазы¬ы, театр тарихыны¦ тµ¦¬ышы «Е¦лік - Кебекті» к£рмеген, сµм заманны¦ ºµрбанды¬ы бол¬ан ºыршын жастар¬а жаны ашыма¬ан, ту¬ан жерге, елге, ана тілімізге деген с¯йіспеншілігі артпа¬ан бµл к¯нде бірде-бір адам жоº десек, артыº айтыл¬андыº болмайды. ¤скеле¦ £мірімізбен, г¯лденген мЎдениетімізбен бірге, £згере, Ўрлене £скен «Е¦лік – Кебек» пьесасы ºалы¦ бµºараны¦ с¯йіктісі бол¬ан на¬ыз µлттыº туынды». 2. М. ¢уезов ¬ажап аудармашы. Шекспирді¦ Мµха¦ аудыр¬ан «Отеллосы» мен «Асау¬а тµсауын», Гогольді¦ «Ревизоры» мен Треневті¦ «Любовь Яроваясын» к£рген ºай ºазаº одан лЎззат алмады?! (Оºушы М. јаратаевты¦ «К£ркем с£зді¦ асºан шебері» маºалысын пайдалан¬ан.)

Оºушы хабарламасынан кейін жазушыны¦ драмалыº шы¬армалары, аударма саласында¬ы, ºазаº театры мен мЎдениетін £ркендетудегі е¦бегі туралы т¯сінік бердік. М. ¢уезовті¦ драмалыº шы¬армаларыны¦ тізімі к£рсетілген жЎне олар туралы пікірлер мен ойлар, тол¬аныстар жазыл¬ан таблица-плакаттарды, фотомантаждарды пайдаландыº. ¢уезовті¦ µлы тµл¬асын, тере¦ талантын, сЎулетті де жалынды, шешен де ойлы Ўрі отты тілін драмалыº шы¬армалары арºылы да таныту¬а талаптандыº.

Жазушы творчествосыны¦ бет ашары – *«Е¦лік - Кебек» трагедиясын* талдамас бµрын, магнитафоннан А. ¢уезовті¦ «Бала Мµхтар» кітапшасы бойынша осы пьесаны авторды¦ ºалай жазып, оны ал¬аш рет ºалай ºой¬аны туралы Ў¦гімесін ты¦дадыº. Ары ºарай, индивидуальдыº тапсырма негізінде трагедия мазмµнын аша т¯су ¯шін ºысºаша ¬ана

тµжырымды етіп жазып келген оºушылар аннотациясын оºыттыº.

Трагедияны¦ жазылу тарихы, ол туралы пікірлер мен ба¬алар¬а тоºтала отырып, жалпы драматургия жанры, соны¦ ішінде трагедия таби¬аты туралы бµрын¬ы білімдерін толыºтырдыº. Осыдан кейін трагедияны¦ е¦ £зекті мЎселесі - феодалдыº та¬ылыº пен адал таза махаббат арасында¬ы тартысºа тоºталдыº. Трагедия е¦ алдымен екі жасты¦ адал да аº махаббаты к£рініп, оны¦ ары ºарай £рістеуін Ў¦гіме еттік. Адамгершілік, адамны¦ жеке бас бостанды¬ы, ел бірлігі, Ўйел те¦сіздігі, ана мен бала правосызды¬ы, феодалдыº ºо¬ам бейнесіні¦ трагедия реалистік жолмен к£ркем де шынайы к£рсетілгеніне тоºталдыº. Трагедияда¬ы кейіпкерлер, соны¦ ішінде Е¦лік – Кебек, халыº £кілі – Абыз, халыº µлы – Жапал бейнелерін талдай отырып, трагедияны¦ жай баяндау, диалогтер емес, талас-тартыс, конфликтіге ºµрыл¬анына оºушылар назарын баса аудардыº. Осы мЎселелерді т¯сіндіру барысында: II актідегі Е¦лікті¦ ел-жерімен ºоштасуын, III актідегі билер тартысын, Есен мен Кебек арасында¬ы (IV акт) диалогтерден алын¬ан ¯зіндіні рольге б£ліп, мЎнерлеп оºыттыº (¯йірме м¯шелеріні¦ к£мегімен). IV актідегі Кебекті¦ «Ей, сотºар би…» деп басталатын с£зі мен Е¦лікті¦ Кебекпен ºоштасар жеріне дейінгі к£ріністен оºушылар инсценировкасын к£рдік. Жапал мен Абызды¦ диалогын (IV актіні¦ со¦ы) к¯йтабаºтан ты¦дадыº (Абай атында¬ы академиялыº драма театрыны¦ спектаклі).

Трагедияны¦ поэтикалыº тіл к£ркемдігін, авторды¦ идеялыº-эстетикалыº шешімін талºылау барысында III актідегі билер тартысынан ¯зінді ты¦дадыº

(к¯йтаба°тан). О°ушылар¬а таратылып берілген карточкаларды (шешендік с£здер, тол¬ау мЎніндегі та°па°тап айтылатын £ткір с£з тіркестері ма°ал-мЎтелдер жЎне афористік с£здер жазыл¬ан) пайдаландыра отырып, жазушыны¦ трагедияда¬ы к£ркем тіліне халы°ты¦ е¦ бай тіліні¦ асылын ке¦інен жЎне £те орынды °олдан¬анына талдау ж¯ргіздік.

Трагедияны¦ III актысы бойынша мынадай жекелеген тапсырмалар бердік: 1. Еспембет пен К£бей с£здерінен ма°ал-мЎтел, шешендік с£здер табу. јандай ма°сатта пайдаланып тµр¬анын дЎлелдеу. (1-топ°а 180-бет, 2-топ°а 181-бет,3-топ°а 182-бет берілді). 2. јараменде мен Еспембет с£здерінен ма°ал-мЎтел, шешендік с£здер табу. јандай ма°сатта пайдаланып тµр¬анын дЎлелдеу. (4-топ°а 183-бет, 5-топ°а 184 – 185-беттер берілді.) 3. Тол¬ау мЎнінде та°па°тап айтылатын £ткір с£з тіркестерін табу. Оларды¦ мЎнін т¯сіндіру. (6-топ°а 184-беті.)

Ескерту: Берілген_ тапсырманы о°ушылар сыныпта ауызша орындайды да, ¯йде карточкалар¬а жазып Ўкеледі. Осы практикалы° тапсырмалар ар°ылы трагедияны¦ бай тіліне, ол тілді¦ характер мен образдарды ашуда¬ы °ызметіне, ша°па° тастай жар°ылда¬ан диалогтер мен тере¦ мЎнді тол¬ау-монологтерді¦ (Абай монологі) ма¦ызына то°талды°.

«јараг£з» трагедиясын талдауды салыстырмалы сипатта¬ы сµра°-жауаптан бастады°:

- јалай ойлайсы¦дар, та°ырып жа¬ынан «јараг£з» трагедиясыны¦ «Е¦лік - Кебекпен» ¯ндестігі бар ма, болса, неде?

- Екеуінде де Ўйелдер те¦сіздігі, жастарды¦ бас бостанды¬ы, махаббат мЎселесі с£з етіледі. Екеуінде де олар бостанды°°а жете алмай, сол жолда °µрбан болады.

- Ал оларды¦ айырмашылы¬ы, £зіндік ерекшеліктері неде?

- «Е¦лік - Кебекте» Е¦лік пен Кебек °аза болса, «јараг£зде» Сырым тірі °алады.

Ары °арай трагедияны¦ негізгі та°ырыбы туралы авторды¦ мына £з с£зін мысал¬а келтірдік: «… Жалпы пьеса та°ырыбы беймезгіл заманда жолсыз £мір кешіп, ерте тат°ан °ай¬ы-зарды¦ уынан °аза тап°ан £нерлі жастар жайы; асы°ты° пен а°ынды° °µмарлы¬ында £ксіген уыз жастар жайы (М. ¢уезов «јараш-јараш». ¢¦гімелер, пьесалар жина¬ы. 2350-бет).

Пьесаны¦ ендігі ай°ындал¬ан идеясы бойынша: азаптан ту¬ан а°ынды°, °ан-°ай¬ыдан ту¬ан °аза жеке басты¦ ¬ана к¯й-шерінен басталып барып, к£п мµ¦дар, жылаулар к¯йіндегі азапты, халы°ты° °ай¬ы-°амды µ¬ыну¬а беттеген шабытты к£рсетпек. Кесірлі кер заманны¦ °ай¬ы-°асірет °азасынан ту¬ан ызалы шабытты а°ынды°ты бейнелемек.

Міне, бµл с£здер ар°ылы біз о°ушылар¬а жазушыны¦ трагедияны жазуда¬ы ма°сатын, негізгі арманын білдірдік.

К¯йтаба°тан јараг£з бен Сырым ¯стінен Маржан бЎйбішелерді¦ т¯сетін жерінен ¯зінді ты¦дады°. јараг£з – Маржан, Маржан – Сырым диалогтерін мЎнерлеп о°ыды°. -асырлар бойы даланы уысынан шы¬армай °ысып µста¬ан феодалды° ескілік пен Ўдет-салт°а °арсы шы°°ан јараг£з бен Сырым махаббатын, биік адамгершілік °асиеттегі лирикалы° кейіпкер-Нарша, ескіліктi¦ °атал са°шысы –

Маржан бЎйбіше туралы с£з еттік. Ары °арай е¦ со¦¬ы актідегі Сырымны¦ jараг£з °абіріні¦ басына келуін, т¯сін, jараг£зді¦ о¬ан аян беруін о°ушылар инсценировкасы ар°ылы ты¦дады°.

Енді о°ушылар¬а мынадай сµра° °ойып, трагедияны оптимистік сарынын ашу ма°сатында проблемалы° ситуация¬а жетеледік:

- jалай ойлайсы¦дар, бір та°ырыпты ашуда автор неге екі т¯рлі шешім °абылда¬ан?

Болжамдар:

- (С.) «Е¦лік – Кебектегі» о°и¬а £мірден алын¬ан дедік. Автор сол тарихи шынды°ты жаз¬ан. Ал, «jараг£зде» Сырым тірі °алады, кек алу¬а аттанады. Мені¦ше, жазушы ма°саты °аза° даласында Сырым сия°ты жастарды¦ пайда болып келе жат°анын к£рсетпекші бол¬ан.

- (-.) Мені¦ ойымша, «Е¦лік – Кебектегі» Абызды¦ £сиетінде (£ліктер басында¬ы) тере¦ идея бар. Автор ол £сиет ар°ылы махаббат, бостанды° ¯шін °µрбан бол¬ан жастарды¦, оларды¦ °ара¦¬ылы°пен к¯ресіні¦ £лмейтінін, оны¦ болаша°°а жол ашатынын мегзейді. Ал Сырым бейнесінен, оны¦ іс-Ўрекетінен сол Абыз £сиетін к£ргендей боламын. Сырым £з кегі емес, кешегі Е¦лік – Кебек кегін де алу¬а аттан¬андай. Мен автор шешімін осылай т¯сінем.

- Ал, осы трагедияларды¦ °айсысында оптимизм басым?

- (Н.) Екеуінде де оптимизм бар. «Е¦лік – Кебектегі» Жапал бейнесі, оны¦ бауырында¬ы нЎрестені¦ тірі °алуы, «jараг£зде» Сырымны¦ jараг£з моласыны¦ басында¬ы серті, анты, болаша°°а к£п ¯міт арттырды.

О°ушылар болжамы мен жауаптарына назар аудара отырып, «Е¦лік – Кебек» кейіпкерлер °аза болса да

олардың аº махаббатыны¦ куЎсі-нЎрестені¦ тірі ºалуы, халыº £кілі – Абыз £сиеті жазушыны¦ трагедияны¦ негізгі идеясын ашуда¬ы шебер шешімі екенін, ал Сырымны¦ тірі калуы, оны¦ ºабір басында¬ы анты – ескілікті, та¬ылыºты ºиратататын µрпаºты¦ £сіп келе жатºанын к£рсету ¯шін ал¬ан шешім екеніне тоºтадыº.

«Абай» трагедиясын талдау маºсатында оны¦ жазылу тарихынан ºысºаша кіріспе - т¯сінік бердік. Трагедияда¬ы негізгі конфликтіні¦ бірі - феодалдыº ºо¬ам мен жастар махаббаты, олардың бас бостанды¬ы екеніне тоºтала отырып, I актідегі Абайды¦ Ажар мен Айдарды £лім тырна¬ынан ºµтºаратын жерін к¯йтабаºтан ты¦дадыº (¯зінді).

Абай – Оразбай арасында¬ы диалог бойынша I актідегі дайында¬ан оºушыларды¦ исценировкаларын к£рдік. Сабаºты т¯сіндіру барысында Абай ролiндегі артистер, трагедия бойынша т¯сірілген суреттерден жасал¬ан фотомонтажды, пікірлер мен ба¬алар жазыл¬ан плакаттарды пайдаланып отырдыº. Бµл пьесаны Мµхтармен бірге жаз¬ан Л.Соболев туралы т¯сінік бердік.

Трагедияны¦ е¦ £зекті мЎселесі, е¦ негізгі конфликтісі - Абайды¦ феодалдыº ºо¬аммен к¯ресі екенін баяндай отырып, Абай с£здерін, билер тартысын мЎнерлеп оºыттыº. Айдар¬а у берілетін жЎне оны¦ ºайтыс болатын жерінен оºушылар Ўзірлеген инсценировканы к£рдік (ºысºа ¯зінділер).

Трагедияны¦ тіл к£ркемдігіне, жазушыны¦ эстетикалыº табысына ерекше к£¦іл б£лдік. Алдарында¬ы шы¬армадан алын¬ан µтымды, диалогтер, Абай £мірінi¦ ащы запыранын аºтарып салатын сырлы монологтер жазыл¬ан карточкалар арºылы жазушы шеберлігін талдадыº.

Трагедияны¦ к£ркемдік ерекшелігі ретінде сЎтті шы°°ан монолог, диалогтермен °оса халы° ма°ал-мЎтелдеріні¦ де £з орнын тауып тµр¬анын, пьесаны¦ £н бойы °айна¬ан тартыс°а толы екенін дЎлелдеуге талаптанды°. Ішінара сµра° °ойып, Ў¦гіме-лекциялар¬а о°ушыларды да °атыстырып отырды°.

«Т¯нгі сарын» драмасын талдауда сµра°-жауап ар°ылы 1916 жыл¬ы µлт - азатты° к¯ресі¦ басталу себебін, тарих пЎнінен ал¬ан білімдері негізінде еске т¯сіріп, осы тарихи о°и¬аларды¦ пьесада орын тепкеніне то°талды°. Трагедияны¦ е¦ £зекті, е¦ негізгі т¯йіні жазыл¬ан т£мендегідей плакат-таблицаны пайдаланды°.

М. ¢уезов. «Т¯нгі сарын» трагедиясы

(Нені міндетті т¯рде білу керек?)

- Пьеса та°ырыбы - 1916 жыл¬ы µлт-азатты° к¯ресі.

- Пьесада¬ы негізгі конфликт – екі тап арасында¬ы бітіспес к¯рес.

- Жантас бейнесіні¦ Амангелді, Бекболат бейнелеріне µ°састы¬ы

- ТЎнеке бейнесі ар°ылы авторды¦ µлт азатты° °оз¬алысты¦ ары °арай дамып, т£¦керіліске µласатын мезгілі.

- Пьесаны¦ оптимистік сарыны.

ТЎнеке мен Жантастар бейнесін т¯сіндіруде мЎнерлеп о°у, Ў¦гімелеу Ўдісін пайдаланды°. Жазушыны¦ ТЎнеке мен Жантас ар°ылы халы° басшыларын, стихиялы° к¯ресті¦ µйымдастырушыларын к£рсететінін т¯сіндірдік. Жантасты¦ £лімі °аншама шынды° болса, ТЎнекені¦ аман °µтылуында авторлы° тере¦ идея бар екеніне то°талды°. ТЎнеке ар°ылы к¯ресті¦ бітпегенін, оны¦ јазан т£¦керісімен µштасатынын к£руге болатынын т¯сіндірдік.

IV актіні¦ со¦¬ы к£рінісін «¯зінді» мЎнерлеп о°и отырып, т¯нгі сарынны¦ та¦¬ы сарын¬а µласатынын,

трагедияны¦ оптимистік рухын Ў¦гімелеу ар°ылы °орытындылады°.

¢уезвты¦ тамаша аудармалары туралы °ыс°аша Ў¦гіме-лекция ар°ылы т¯сінік бердік. Шекспир туралы, Тренев, Гоголь, Погодин туралы, оларды¦ шы¬армалары туралы Ў¦гімеледік.

Фотомантаж ар°ылы ¢уезов аудармасы бойынша Отелло, Хлестаков, Яковая ролiндегі °аза° £нер тарландарыны¦ суреттерін к£рсеттік.

°йге тапсырма о°ушыларды¦ творчестволы° °абілетін дамыту¬а негізделді. Сыныпта¬ы ¯ш °атар¬а (¯ш °атар етіп °ойыл¬ан парта ретімен) жеке-жеке жµмыстар берілді. 1-°атар о°ушылары «Е¦лік - Кебекке» киносценарий жазып келуі керек (та¦да¬ан актілері бойынша). 2-°атар «Абай» трагедиясына киносценарий жазу¬а тиіс (та¦да¬ан актіге). 3-°атар «Т¯нгі сарын» трагедиясына киносценарий жазады (IV актіге).

Киносценарий ¯лгісі:

Кадр н£мірі	Суретке т сіріп алу уа°ыты,орны	Суретке т сіріп алу жоспары	Кадрды¦ мазмµны, диалогтер	Музыка

Кейбір о°ушылар¬а £здеріне µна¬ан пьесалар бойынша диалог, монологтерді мЎнерлеп о°уды тапсырды°.

12 сабаєТест сµраєтары

1.¢дебиетті о°ыту ¡дістемесі °андай п¡н?
A. Білім ме¦гертетін п¡н
B. Педагогикалы° ¬ылымдарды¦ саласына жататын ¬ылыми п¡н.
A. Білім ме¦гертетін п¡н.
C. Т¡рбие беретін п¡н.
Д. О°у мен т¡рбиені басшылы°°а алынатын п¡н.
E. ¢дебиетті о°ытуды ¯йрететін п¡н.

2.¢дебиетті о°ыту ¡дістемесіні¦ °арастыратын обьектісі:
оцесс.
B. Т¡рбие м¡селесі.
C. О°ыту м¡селесі.
Д. °йрету, ме¦герту.
E. Дµрыс о°ыту.

3.¼аза° ¡дебиетін о°ыту ¡дістемесі :
A. ¼о¬амтану п¡ндеріні¦ бір саласы.
B. ¢дебиетті о°ытуда °олданылатын ¡дістемелік °µрал.
арында арнаулы маманды° беретін п¡н.
Д. О°ытуда басшылы°°а алынатын п¡н.
E. Рейтинг ж¯йесіні¦ °а¬идалары берілген п¡н.

4.¢дебиетті о°ыту ¡дістемесіні¦ ма°саты :
A. О°улы°тар мен кJрнекіліктерді пайдалануды¦ ¬ылыми негізін жасайды.
B. °йге берілген тапсырмаларды °айталауды¦ ж¯йесін µ¬ындырады.

С. Әдебиет бағдарламасын талдайды.
ре¦ ме¦геретін шебер µстаз дайындайды.
Е. Шы¬арманы¦ к£ркемдік ерекшеліктерін талдауды ¯йретеді.

5.¢дебиетті о°ытуды¦ ¡дістемесіні¦ міндеті :
А. ¢деби-теориялы° µ¬ым °алыптастыру.
сыны¦ ¡дістері мен т¡сілдерін принциптік жолмен негіздеп беру.
А. ¢деби-теориялы° µ¬ым °алыптастыру.
С. Нашар о°итын о°ушыларды болдырмау.
Д. К¡сіптік £нер коллеждерінде ¡дебиеттен берілетін білімді тере¦дету.
Е. Академ лицейлерде ¡дебиет п¡нін тере¦детіп о°уды °амтамасыз ету.

6.«¤скеле¦ µрпа° - ¤збекстан £ркендеуіні¦ негізі» - Президентіміздi¦ °айда с£йлеген с£зі ?
і¦ IX сессиясында.
В. «Умид» °орыны¦ есеп беру жиынында.
С. «Устоз» °орыны¦ ал¬аш°ы жиынында.
Д. Президент стипендиясына иегер студенттермен кездесуде.
Е. Шет елге о°у¬а аттанатын талантты студенттермен кездесуде.

7.«Бізге бітірушілер емес, мектепті¦ о°у-т¡рбиесін ал¬андар керек» - °айсы °µжатта айтыл¬ан?
¦ µрпа° - ¤збекстан £ркендеуіні¦ негізі».
В. ¤Р Білім ж£ніндегі за¦ында.
С. ¤Р Олий Мажлисті¦ Х сессиясында.
Д. ¤Р Президенті И.А.Каримовты¦ «Тафаккур» журналыны¦ бас редакторыны¦ сµра°тарына берген жауаптарында.
Е. ¤Р Олий Мажлисті¦ XII сессиясында с£йлеген с£зінде.

8.«Білім ж£ніндегі» ¤Р за¦ы °ашан °абылданды?
А. 1991 жылы 31 тамыз.
В. 1998 жылы 21 с¡уір.
С. 1989 жылы 21 °азан.
мыз
Е. 1999 жылы 1 °ырк¯йек.

9.«Білім ж£ніндегі» ¤Р за¦ында неше бап бар ?
А. 11
В. 9

С. 24
Д. 36
Е. 5

10. ¤Р білім ж¯йесіні¦ т¯рлері

В. 6
С. 3
Д. 4
Е. 9

11. Дидактика дегеніміз не ?
А. О°у, білім саласында¬ы £згерістер.
В. Педагогикалы° ¬ылымны¦ о°ыту ¡дістерін баяндайтын б£лімі.
С. Мµ¬алім жµмысын т¯рлері.
Д. Сыныптан тыс жµмыстар.
Е. Жазбаша тіл дамыту.

12. Эксперименттік ¡дісті¦ °андай т¯рлері бар ?
А. ¢¦гіме, т¡жірибе.
.
С. Т¡жірибе, сµра° пара¬ы.
Д. -ылыми, ¡деби.
Е. Жай, методикалы°.

13. Мектеп т¡жірибесінде о°ушылар¬а эстетикалы° т¡рбие беру ісі негізінде неше жолмен ж¯ргізіліп келеді ?
А. 5 жолмен.
В. 6 жолмен.
С. 3 жолмен.
Д. 2 жолмен.
Е. 4 жолмен.

К£ркем шы¬арманы мазмµны мен формасыны¦ бірлігінде талдау м¡селесі ¡дебиетті о°ыту ¡дістемесіні¦ °айсы ¬ылым саласымен байланысты іс ж¯зіне асырылады ?
мымен байланысты.
В. Эстетикамен байланысты.
С. ¼о¬амды° ¬ылымдармен байланысты.
Д. Тіл білімімен байланысты.
Е. Психологиямен байланысты.

¢дебиетті о°ыту ¡дістемесі ¡дебиет теориясы м¡селелерін °арастыруда к£бінесе °айсы ¬ылым саласымен байланысты болады?

А. ¼о¬амды° ¬ылымдармен

В. Эстетикамен.

С. Психологиямен.

Д. Тіл білімімен.

Е. Тарих ¬ылымымен.

«¼аза° ¡дебиетін о°ыту ¡дістемесі» о°улы¬ыны¦ авторы кім ?

А. ¢.¼о¦ыратбаев

В. ¢.Дайырова

С. Т.А°шола°ов

Д. ¼.Мырзалиев

7 – сынып°а арнал¬ан «¢дебиет» о°улы°-хрестоматиясын °µрастыр¬андар :

, Р.¼µт°ожина

В. Ш.К¡рібаев, С.Тілешова, ¼.Назар¬алиева

С. ¢.Дайырова, С.Тілешова, Ш.К¡рібаев

Д. Т.¢бдірахманов, ¢.Дайырова, ¼.Айт°алиев

Е. ¼.Айт°алиев, Ш.К¡рібаев, Т.А°шола°ов

¢рбір п¡н бойынша, соны¦ ішінде ¡дебиет п¡ні бойынша да алдымен не жасалуы тиіс ?

А. ¢дістемелік °олданба.

В. О°улы°.

С. Стандарт.

Д. Баяндама.

Е. Хрестоматия.

Ба¬дарлама °андай °µжат есептелінеді ?

А. Бакалаврият бас°ышыны¦

В. О°у ж¯йесіні¦

С. ¢дебиет маманды¬ыны¦

Е. Мектеп ісіні¦

5-сыныпты¦ «¢дебиет» о°улы¬ына ¡дістемелік нµс°ауды (1996) кімдер жаз¬ан

А Т.А°шола°ов, ¼.Айт°алиев

В. Т.¢бдірахманов, ¼.Айт°алиев

С. Ш.К¡рібаев, ¼.Назар¬алиева

Д. Ш.Аманов, Р.¼µт°ожина

Е ¢.Дайырова, С.Тілешова

9-сыныпты¦ «¢дебиет» о°улы¬ына ¡дістемелік нµсº°ауды (1996) кім жаз¬ан?

А. Т.А°шола°ов.
В. ¢.Дайырова.
С. С.Тілешова.
Д. Ш.К¡рібаев.
Е. Р.¼µт°ожина.

А°ын, жазушыны¦_ £мірбаяны, шы¬армасы ж£нінде тарихи- ¡дебиеттік т¯сініктеме, т¯сініксіз с£здер мен µ¬ымдарды т¯сіндіруде °андай ¡діс °олданылады.

А. Репродуктивті ¡діс.

С. М¡нерлеп о°у.
Д. Лекциялы° ¡діс.
Е. Зерттеу ¡дісі.

Бµрын £тілген материал мен жа¦а материалды °айталап пысы°тап бекіту, °орыту шы¬арманы талдауда °андай_¡діс °олданылады.

А. Т¯сініктеме бере отырып о°у ¡дісі.
індегі ¡¦гіме ¡дісі.
А. Т¯сініктеме бере отырып о°у ¡дісі.
С. Лекциялы° ¡діс.
Д. Баядау ¡дісі.
Е. М¡нерлеп о°у ¡дісі.

К£лемі ша¬ын шы¬армаларды немесе °ыс°а ¯зінділерді м¡тінні¦ жігіне °арай б£ліп о°и отырып, жол-ж£некей талдау жасап отыруда °андай ¡діс °олданылады?

А. Лекциялы° ¡діс.
В.ТЇсіндіру ¡дісі_
С. Сµра°- жауап т¯ріндегі ¡¦гіме ¡дісі.
Д. Баяндау ¡дісі.
Е. М¡нерлеп о°у ¡дісі.

Жо¬ары сыныптарда °олданылатын негізгі ¡діс:
¡діс

В. Сµра°-жауап т¯ріндегі ¡¦гіме ¡дісі
С. Т¯сініктеме бере отырып о°у ¡дісі
Д. Баяндау ¡дісі.
Е. М¡нерлеп о°у ¡дісі

Кіріспе жµмыстар ж¯ргізілетін кезе¦:

А. ¼орыту жµмысынан алдын
алды т¯сіндіруден алдын
С. Бекіту саба¬ыны¦ со¦ында
Д.°й тапсырмасын сµраудан алдын
Е. Жа¦а материалды т¯сіндірген со¦

Кіріспе ¡¦гімеде жµмысты¦ басым жа¬ы:
болады
В. Мµ¬алімде болады
С. ¢дебиет п¡ніні¦ о°ытушысында болады
Д. М¡тінде болады
Е. Компьютерде болады

А°ын-жазушыны¦ мµражайына, ескерткішіне, таби¬ат°а байланысты °олданылатын кіріспе жµмысты¦ тЇрі:
А. Кіріспе ¡¦гіме

С. Творчестволы° шы¬арма
Д. Кіріспе с£з
Е. Сыныппен ¡¦гіме

Шерхан Мµртазаны¦ «Тµт°ын бала» Ў¦гімесі:
та Јтіледі
В. 5-сыныпта Јтіледі
С. 7-сыныпта Јтіледі
Д. 8- сыныпта Јтіледі
Е. 9- сыныпта Јтіледі

30. КЈлемі Јте ша¬ын шы¬армалар не °ыс°а мЎтіндерді о°уды¦ тЇрі:
А. Дара о°у
В. Хормен о°у
С. Іштей о°у
Д. Дауыстап о°у
Е. Диалогпен о°у

31. «Орта мектепте лириканы о°ыту» (1991) Ўдістемелік °олданбаны¦ авторлары:
А. Ж. Нµрмаханов, ¢. Дайырова
В. А. КЈшкінбаев, ¢. ¼о¦ыратбаев
С. А. Зуннунов, Н. Хотамов
Д. ¼. Бітібаева, Т. А°шола°ов
Е. Б. Сманов, С. Омаров

32. «Кейіпкер бейнесін талдау» (1990) Ўдістемелік °µралды¦ авторы:

А. Б.Сманов
В. А .Дайырова

Д. ¼.Бітібаева
Е. Т.А°шола°ов

33. «Шы¬арманы¦ кJркем айшы°тарын о°ыту»(1994) Ўдістемелік °µралды¦ авторы:
ов
В. ¼.Бадыра°ов
С. Р.¼µтхожина
Д. ¼.Тасполатов
Е. С. Ма°пыров

34. КJркем шы¬арманы талдау:
А. Шы¬арма о°ылып, мазмµны µ¬ыныл¬аннан кейін жЇргізіледі
В. Шы¬арманы о°у барысында жЇргізіледі
С. Та°ырып хабарлан¬аннан кейін жЇргізіледі
о°удан алдын жЇргізіледі
Е. Кейіпкеріне мінездеме жасал¬аннан кейін жЇргізіледі.

35. Е¦ алдымен кJркем шы¬арманы¦ °андай мЎселелері талданады?
А. Идеялы° ба¬ыты мен кейіпкерлері.
В. Тіл ерекшелігі.
і.
Д. Сюжеті мен композициясы.
Е. Зат, жа¬дай, таби¬ат °µбылыстары.

36. ¢дебиеттік о°у-хрестоматиясыны¦ °µрылысы неден тµрады?
А. Кара с£з, жатты¬у, мысал £ле¦, ертегі.
В. ¢деби к£ркем шы¬арма, ¡деби-теориялы° µ¬ым, жатты¬у,
суреттер.
С. М¡тін, сµра°-тапсырма, жатты¬у, £ле¦.
Д. Поэзия, батырлар жыры, ма°ал, суреттер
Е. °зінділер, ¡деби-теориялы° м¡лімет, пьеса, £ле¦.

¢дебиет о°улы° хрестоматиясында а°ын-жазушылар туралы м¡лімет беруде не ескеріледі?
А. А°ын-жазушыны¦ шы¬армасы.
В. О°улы°-хрестоматия.

С. Аºын-жазушыны¦ £скен ортасы.
Д. Оºушыларды¦ жас ерекшеліктері
Е. Сынып ерекшелігі.

М¡нерлеп оºуда психологиялыº кідіріс не Їшін ºызмет етеді?
А. Шы¬арманы¦ ¡рбір б£лігін біріне-бірін к£¦іл-кЇйіне ºарай айыру Їшін.
В. Жеке с£здерді немесе жеке с£з тізбегін £зге с£зден б£лу Їшін
С. Тыныс белгілерін ажырату Їшін
Д. Ой екпінін ажырату Їшін
Е. Тармаºпен тармаºты айыру Їшін

М¡нерлеп оºуда ºандай екпін тЇскен с£здер оттай шашырата оºылады?
А. Буын екпіні
В. Грамматикалыº екпін.
С. Ой екпіні
Д. С£з екпіні
Е. Дыбыс екпіні

Маºамдап с£йлеудегі, м¡нерлеп оºуда¬ы £ле¦ с£з бен ºара с£зді¦ с£йлемдерінде дауыс толºыны¦ бірде б¡се¦, бірде к£тері¦кі айтылуы:
А. Саз
В. Ыр¬аº
С. ¢уен
Д. Кідіріс
Е. Екпін

К£ркем шы¬арма¬а ºандай жоспар жасалады?
А. Жай ж¡не кЇрделі жоспар
В. Ауызша мазмµндау¬а
С. Кейіпкер мінездемесіне
Д. Оºи¬аларына жоспар
Е. М¡тінге жоспар

Т¡жірибеде шы¬арманы ауызша мазмµндауды¦ негізінен неше тЇрі бар?
А. ºш тЇрі бар
В. Т£рт тЇрі бар
С. ºш тЇрі бар
Д. Алты тЇрі бар
Е. Бес тЇрі бар

«Керºµла атты Кендебай» ертегісіне жоспарды¦ ºай тЇрін жасау¬а болады?
A. Кейіпкер мінездемесіне жоспар
B. КЇрделі жоспар
C. Жай ж¡не кЇрделі жоспар
Д. Идея ж¡не таºырыптыº жоспар
E. Жай жоспар

Шы¬арманы¦ оºи¬алыº ºµрылымына жасалатын жоспар:
A. Жай жоспар
B. КЇрделі жоспар
C. Кейіпкер мінездемесіне жоспар
Д. Сюжеттік-композициялыº жоспар
E. Идеялыº-таºырыптыº жоспар

М¡тінді ºысºартып ауызша мазмµндау:
A. Оºи¬аларды толыº ºамтып айту¬а ºолайлы.
B. Ойды тµжыртып, жинаºтап айту¬а ºолайлы
C. Б£лімдерін байланыстырып айту¬а ºолайлы.
Д. Кейіпкер тарихын баяндау¬а ºолайлы.
E. Жаºты ауыстырып айту¬а ºолайлы.
Шерхан Мµртазаны¦ «Тµтºын бала» Ў¦гімесі:
A. 6-сыныпта Јтіледі
B. 5-сыныпта Јтіледі
C. 7-сыныпта Јтіледі
Д. 8- сыныпта Јтіледі
E. 9- сыныпта Јтіледі

47. КЈлемі Јте ша¬ын шы¬армалар не ºысºа мЎтіндерді оºуды¦ тЇрі:
A. Диалогпен оºу
B. Хормен оºу
C. Іштей оºу
Д. Дауыстап оºу
E. Дара оºу

48. «Орта мектепте лириканы оºыту» (1991) Ўдістемелік ºолданбаны¦ авторлары:
A. Ж. Нµрмаханов, ¢. Дайырова
B. А. КЈшкінбаев, ¢. ¼о¦ыратбаев
C. А. Зуннунов, Н. Хотамов
Д. ¼. Бітібаева, Т. Аºшолаºов
E. Б. Сманов, С. Омаров

49. «Кейіпкер бейнесін талдау» (1990) Ўдістемелік ºµралды¦ авторы:

A. Б.Сманов
B. А .Дайырова
C. Тілешова
Д. ¼.Бітібаева
E. Т.А°шола°ов

50. «Шы¬арманы¦ кJркем айшы°тарын о°ыту»(1994) Ўдістемелік °µралды¦ авторы:
A. ¼.Тасполатов
B. ¼.Бадыра°ов
C. Р.¼µтхожина
Д. Т.А°шола°ов
E. С. Ма°пыров

51. Е¦ алдымен кJркем шы¬арманы¦ °андай мЎселелері талданады?
A. Тіл ерекшелігі.
B. Идеялы° ба¬ыты мен кейіпкерлері.
C. Кейіпкерлері.
Д. Сюжеті мен композициясы.
E. Зат, жа¬дай, таби¬ат °µбылыстары.

52. К£ркем шы¬арманы мазмµны мен формасыны¦ бірлігінде талдау м¡селесі ¡дебиетті о°ыту_¡дістемесіні¦ °айсы ¬ылым саласымен байланысты іс ж зіне асырылады?
A. ¢дебиетану ¬ылымымен байланысты
B. Эстетикамен байланысты
C. ¼о¬амды° ¬ылымдармен байланысты
Д. Тіл білімімен байланысты
E. Психологиямен байланысты

53. ¢дебиетті о°ыту ¡дістемесі ¡дебиет теориясы м¡селелерін °арастыруда к£бінесе °айсы ¬ылым саласымен байланысты болады?
A. ¼о¬амды° ¬ылымдармен
B. Эстетикамен
C. Психологиямен
Д. Тіл білімімен
E. Тарих ¬ылымымен

54. ¼аза° ¡дебиетін о°ыту ¡дістемесі» о°улы¬ыны¦ авторы кім ?
A. А.К£шімбаев
B. ¢.Дайырова
C. Т.А°шола°ов
Д. ¼.Мырзалиев

Е. ¢.¼о¦ыратбаев

55. 6-сыныпºа арнал¬ан «¢дебиет» оºыту ¡дістемесін жаса¬андар :
А. Б.¢рінов, А.Аººµлов
В. Ш.К¡рібаев, С.Тілешова, ¼.Назар¬алиева
С. ¢.Дайырова, С.Тілешова, Ш.К¡рібаев
Д. Т.¢бдірахманов, ¢.Дайырова, ¼.Айтºашев
Е. ¼.Айтºалиев, Ш.К¡рібаев, Т.Аºшолаºов

56. 6 – сыныпºа арнал¬ан «¢дебиет» оºулы¬ын ºµрастыр¬андар :
А. Н.-абдуллин, С.Маºпыров, Г.¼µрманбаева
В. К.Iсл¡мжанµлы, С.Тiлешева
С. ¢.Дайырова, Ш.К¡рібаев, Р.¼µтºожина
Д. ¼.Айтºалиев, Ш.Ахметов, С.Тілешова
Е. Б.¢рінова, Р.Баттал

57. ¢рбір п¡н бойынша, соны¦ ішінде ¡дебиет п¡ні бойынша да алдымен не жасалуы тиіс ?
А. Стандарт.
В. Оºулыº.
С. ¢дістемелік ºолданба.
Д. Баяндама.
Е. Хрестоматия.

58. Бµрын £тілген материал мен жа¦а материалды ºайталап пысыºтап бекіту, ºорыту шы¬арманы талдауда ºандай ¡діс ºолданылады.
А. Сµраº- жауап т¯ріндегі ¡¦гіме ¡дісі.
В. Т¯сініктеме бере отырып оºу ¡дісі.
С.Лекциялыº ¡діс.
Д. Баяндау ¡дісі.
Е. М¡нерлеп оºу ¡дісі.

59. Оºушыларды¦ ¬ылыми е¦бектерді £здігінен оºып йренуге т£селдіру маºсатын к£здейтін сабаº т¯рі:
А. Семинар саба¬ы
В. Поэзия саба¬ы
С. Сайыс саба¬ы
Д. ¼айталау саба¬ы
Е. Бекіту саба¬ы

60. Кіріспе жµмыстар ж¯ргізілетін кезе¦:

A. Жа¦а материалды т¯сіндіруден алдын
B. ¼орыту жµмысынан алдын
C. Бекіту саба¬ыны¦ со¦ында
Д.°й тапсырмасын сµраудан алдын
E. Жа¦а материалды т¯сіндірген со¦

61. КJркем шы¬армалар °андай дЎстЇрлі салалар¬а жіктеледі?
A. Эпос, лирика, драма.
B. Поэзия, проза, драма.
C. Комедия, повесть, поэма, лирика.
Д. Пъеса, роман, Ў¦гіме, Jле¦.
E. ¼арасJз, Jле¦, драмалы° шы¬арма.

62. Адамдарды¦ Jмірі туралы Ў¦гімеленетін жанр:
A. Эпос.
B. ¢¦гіме.
C. Очерк.
Д. Лирика.
E. Роман.

63. ¼ыс°а, тµжырымды тЇрде жеке адамдарды¦ кJ¦іл-кЇйіні¦ Ўр алуан °алпы берілетін жанр:
A. Лирика.
B. Мысал.
C. Пъеса.
Д. Драма.
E. Эпос.

64. Шы¬армаларда кейіпкерлер тек Jздеріні¦ іс-Ўрекеттері, сJздері ар°ылы ¬ана кJрінетін жанр:
A. Ода.
B. Лирикалы° шы¬арма.
C. Новелла.
Д. Драма.
E. Мысал Jле¦.

65. Мысал Jле¦ °айсы жанр¬а жатады?
A. Эпос°а.
B. Лирика¬а.
C. Драма¬а.
Д. Еш°андай жанр¬а жатпайды.
E. Аралас жанр¬а жатады.

66. «Кер°µла атты Кендебай» ертегісі °айсы жанрды¦ Їлгісі:
A. Лирика.

B. Эпос.
C. Драма.
Д. Ертегілер.
E. ¼иял-¬ажайып ертегілер.

67. Заттыѓ не °µбылыстыѓ айры°ша белгісін, °асиетін білдіретін сJз:
A. Эпитет.
B. Сарказм.
C. Метафора.
Д. Аллегория.
E. Кейіптеу.

68. Драматургиялы° шы¬армаларда о°и¬а Jрісін аѓ¬артатын бJлім, біртµтас °имыл Ўрекет.
A. Комедия.
B. Перде
C. Трагедия.
Д. Скетч.
E. Ремарка.

69. Спектакльдегі о°и¬аныѓ болатын жерлерініѓ архитектуралы° бейнесін кJркемделіп, сахнада кJрсетілуі:
A. Декорация.
B. Жаѓа Jріс.
C. Жаѓа саты.
Д. Режиссер.
E. Перде.

70. Лирикалы° Jлеѓ жырларды Jтуде ал¬аш орындалатын жµмыс тЇрлері:
A. Сюжеттік композициялы° жоспары жасалады.
B. Сµра°тар мен тапсырмалар мµ¬алімніѓ басшылы¬ында орындалады.
C. ТЇсініксіз сJздер мен µ¬ымдар тЇсіндіріледі.
Д. Кіріспе Ўѓгімеден басталып,Jлеѓ мЎнерлеп о°ылады.
E. БJлімдерге бJлініп ат °ойылады.

71. ¤леѓ екінші рет о°ыл¬анда:
A. ¢рбір шума°тан кейін кідіріс жасалып, талданады.
B. О°ып тµр¬ан о°ушыныѓ бµрыс, жаѓса° жерлері дµрысталады.

С. Диалогºа к£¦іл б£лінеді, дауыс ре¦кі та¦далады.
Д. Монологты Ўñåðëåíå îºып, оны¦ ¡уездігіне айрыºша м¡н беріледі.
Е. Кейіпкерлеріне мінездеме беріліп, жоспары жасалады.

72. ¢деби-теориялыº µ¬ымдар:
А. ¢деби-теориялыº µ¬ымдарды¦ аныºтамасы жаттатылады.
В. «¢дебиет теориясы» кітабынан оºытылады.
С. ¢деби шы¬армаларды оºып ¯йрену негізінде ¯йретіліп ºалыптастырылады
Д. ¢дебиет оºулыº-хрестоматиясынан оºытылады.
Е. ¢деби шы¬арманы £тер алдында¬ы кіріспе жµмыс ретіндегі µ¬ындырылады.

73. ¢деби-теориялыº µ¬ымдарды тану арºылы ш¡кірттерді¦:
А. Ауызша тіл дамытуы тере¦дейді.
В. Дµрыс оºу¬а да¬дысы ºалыптасады.
С. С£з £неріне деген танымы, эстетикалыº сезімі ºалыптасады.
Д. Жай ж¡не к¯рделі жоспар жасау¬а да¬дыланады.
Е. Кейіпкерлер мінез-ºµлºыны¦ жоспарын жасау¬а ¯йренеді.

74. Мысал жанрыны¦ ерекшеліктеріні¦ бірі:
А. Мазмµны ºысºа £зі нµсºа болады.
В. ¤ле¦ мен ºара с£з араласып келеді.
С. Айтайын деген ой¬а бірден т¯йін жасайды.
Д. Аллегориялыº µ¬ымда беріледі.
Е. Ауыз ¡дебиетіні¦ кіші жанр болуында.

75. Оºушыларды¦ с£йлеу тіліне ºойылатын талапты¦ бірі:
А. Фразеологиялыº тіркестерді пайдалануы тиіс.
В. С£з тартымды, мазмµнды, д¡лелді болу¬а тиіс.
С. Маºал-м¡телді дµрыс, орынды пайдалануы тиіс.
Д. Айтайын деген ойын, с£зін алдын ала ойлап алуы тиіс.
Е. С£йлеп тµр¬анда артыºша кідіріс жасамауы тиіс.

76. Тіл дамыту жµмысында к£зделетін екі маºсатты¦ бірі:
А. Баланы¦ с£здік ºорын байыту.
В. С£зді м¡нерлеп айту¬а т£селдіру.

С. ¢деби тіл нормасында с£йлеуге жатты°тыру.
Д. О°улы°ты¦ мазмµнын дµрыс айтып беруге йрету.
Е. Сурет бойынша ¡¦гімелеп беруге жатты°тыру.

77. Т¯сіндірілуі тиіс с£з немесе с£з тіркестері °айсы °атарда?

А. °стіне сауыт кигізді, Беліне сада° ілгізді.
В. Баланы келген сынады, Айбарынан сескеніп.
С. Тобыл¬ы ме¦ді торы атпен, Д£¦гелетіп ж£нелді.
Д. Ат ¯стінен шіреніп, Сонда тµрып тартады.
Е. Келгендігін баланы¦, К£ктім айма° к£реді.

78. ¼айсы °атарда¬ы с£зге т¯сінік беру керек?

А. Зы¬ырданы °айнайды
В. А°табан аты астында
С. Махамбетті¦ жанында
Д. Исатайды¦ сол к¯нде
Е. Дулы¬асы басында

79. «Исатайды¦ сол к¯нде
А°табан аты астында...» - ¯зінді Махамбетті¦ °айсы £ле¦інен алын¬ан?

А. «Мінкен ер»
В. «Тарланым»
С.«Со¬ыс»
Д. «Мµнар к¯н»
Е. «¼ыз¬ыш °µс»

80. «Білтелі» деген с£зге °айсы °атарда дµрыс т¯сініктеме берілген?

А. ¼ылышты¦ тµт°асы.
В. Жекпе-жекте °олданылатын батырларды¦ °ылышы.
С. О°тан, найзадан са°тану ¯шін батырлар киетін киім.
Д. Бµрын¬ыны¦ ауыр мылты¬ы.
Е. Мылты° атуда °олданылатын ат.

81. «Ш¡улі» с£зіні¦ ма¬ынасы °айсы °атарда к£рсетілген?

А. А¬аштан иіп жасал¬ан °µрал.
В. ¼айы°ты¦ ескегін айтады.
С. Б¯ркітті¦ еркегі.
Д. Тама° піскенде с¯зетін зат.
Е. Аюды¦ жа¦а баласы.

82. «¢дебиет саба°тарында м¡нерлеп о°у да¬дыларын °алыптастыру» ¡дістемелік °µралды¦ авторы:

А. ¢.Дайырова.

B. С.Тілешова
C. ¼.Бадыраºов
Д. Е. Дайрабаев
Е. Т.Аºшолаºов

83. «Аяз би» ертегісіне ºандай жоспар жасау¬а болады?
A. Жай ж¡не к¯рделі жоспар
B. К¯рделі жоспар
C. Жай жоспар
Д. Тіл ерекшелігіне жоспар
Е. Ертегілік жанрына жоспар

84. «¤гіз бен баºа» мысал £ле¦іні¦ идеясына жоспар жасау¬а болады ма?
A. Жай ж¡не к¯рделі жоспар жасалады.
B. Болмайды.
C. Тек жай жоспар жасалады.
Д. Тек к¯рделі жоспар жасалады.
Е. Болады.

85. Суреттеуге жоспар ºµру¬а лайыºты шы¬арма:
A. «¼ыс» (Абай)
B. «Т¯нде» (Ж.Саин)
C. «Боранда» (Т.Ахтанов)
Д. «¼ыз¬ыш ºµс» (Махамбет)
Е. «Бай баласы мен жарлы баласы» (Ы.Алтынсарин)

86. Абайды¦ «К¯з» £ле¦ін £туде пайдаланылатын «К¯з» суретін сыз¬ан автор:
A. Т.¢буов
B. Н.Населкин
C. ¢.¼астеев
Д. И.Левитан
Е. М.Темір¬алиев

87. Жазыл¬ан е¦бекті¦ маºсатын аныºтайтын т¯сініктеме:
A. Аннотация
B. Эпилог
C. Рецензия
Д. Эпиграф
Е. Пролог

88.¢дебиетті оºыту ¡дістемесі ¡дебиет теориясы м¡селелерін ºарастыруда к£бінесе ºайсы ¬ылым саласымен байланысты болады?
A. Тіл білімімен.

В. Эстетикамен.
С. Психологиямен.
Д. ¼о¬амды° ¬ылымдармен.
Е. Тарих ¬ылымымен.

Тест жауаптары

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
в	а	с	д	в	а	а	д	е	а	в	в	а	а	д	е	а	с	д	в
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
а	в	в	а	а	в	а	в	а	в	а	с	в	д	с	в	с	д	а	с
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
в	а	в	с	д	в	е	а	а	д	в	а	д	а	а	е	а	а	а	а
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
а	с	в	д	а	в	а	в	а	д	а	с	с	д	д	а	а	е	с	д
81	82	83	84	85	86	87	88												
с	в	а	е	в	д	в	а												

¢дебиеттер тізімі:

1. Каримов И.А. Ізбекистон XXI аср біса¬асида: хавфсизликка таµдид, барєарорлик шартлари ва тараєєиїт кафолатлари. Тошкент, «Ізбекистон», 1997. 81-84 бет.

2. Каримов И.А. Ізбекистон, XXI асрга интилмоєда. Тошкент, «Ізбекистон», 1999, 18 бет.

3. Кадрлар тайїрлаш Миллий дастури «Баркомол авлод Ізбекистон тараєєиїтининг пойдевори» Тошкент, 1997.–Б. 30-63.

4 Абай. Энциклопедия. Алматы: «јазає энциклопедиясыны¦» Бас редакциясы, Атамµра, 1995, 720-бет.

5.Активные формы преподоания литературы. –М.: Просвещение, 1991. -173 с.

6. . Бітібаева ј. ¢дебиетті оєыту ¡дістемесі.- Алматы: «Рауан», 1997, 288 бет.

7. Бітібаева ј. Мектепте Абай шы¬армаларын оєыту. -¤скемен: Алматы, 1994. -180 бет.

8. Бабанский Ю.К. Ѓозирги замон умумий таълим мактабида іќитиш методлари. –Т: Іќитувчи, 1990. -228 бет.

9. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. –Санкт-Петербург, 2000. -157с.

10. Жµбанов ј. «Абай єазає ¡дебиетіні¦ классигі»-Алматы, 1990 жыл.

11. Жапбаров А. Оєушыларды¦ с£йлеу да¬дыларын єалыптастыру ж¡не мазмµндама жЇргізуді¦ ¡дістемесі. Алматы: єаз Аєпарат, 2002, 164 бет.

12. Жапбаров А., Тілеубердиев Б. Оєушылар¬а м¡тін єµрастыру мен шы¬арма жаздыру ¡дістемесі. Шымкент, 2002, 182 бет.

13. Зуннунов А., Хотамов Н., Эсонов Ж., Ибраµимов А. Адабиїт ієитиш методикаси. –Т.: Ієитувчи, 1992. -329 бет.

14. Йілдашев К. Изучение прозведений узбекской литературы в школах с неузбекским языком обучения преподования языка и литературы. -1996. №4. -4-6 с.

15. Келімбетов Н., јанафин ¢. ТЇркі халыєтар ¡дебиеті. 10-сыныпєа арнал¬ан оєулыє-хрестоматия. –Алматы. Рауан, 1996. -255 бет.

16. јазаєты¦ т¡сілдік ой-пікір антологиясы: Бірінші том (VI ¬асырды¦ басына дейінгі кезе¦) Ред.алєасы Шаяхметов Ш.Ш. т.б. јµраст. ј.Жарыєбаев, С.јалиев. –Алматы, Рауан, 1994-320 бат.

17. јалиев С. јазає этнопедагогикасыны¦ тарихы. –Алматы. Білім, 1999. -158 бет.

18. јалдыбаев Т. ¢дебиет сабаєтарында тіл µстарту. –Т. Ізбекистон, 1990.-78 бет.

19. Мектеп ба¬дарламасы. јазає ¡дебиеті. јазає мектептеріні¦ V-IX сыныптарына арнал¬ан. –Алматы. Рауан, 199.-51 бет.

20. Сыздыєова Р. Абайды¦ с£з £рнегі. Алматы, 1995.

21. Тухлиев Б. Адабиїт ієитиш методикаси. Ієув єілланма. Тошкент 2006, 182 бет.

22. Тілешова С. «¢дебиет оєулы¬ына ¡дістемелік нµсєау.» (8-сыныпєа арнал¬ан) . –Алматы. Рауан, 1995 -18 бет.

23. Фарберман Б.Л. Передовые педагогические технологии. –Т: Фан, 2000.-129 бет.

24. Шын¬ыс Айтматов – јазає мектебінде. V-XI сыныптар¬а арнал¬ан (јµраст: Г.јµрманбаева, ДЇйсебаева С) –Алматы. Рауан, 1998. -192 бет.

Мазмµны:

1. Кіріспе --
---3
2. 1 сабає. ёлан даланы¦ µлы жыршысы -----------------------------------7
3. 2 сабає. «Европалыє прозаны¦ дЎрежесіне к£терілу…»------------------22
4. 3 сабає. «јазаєты¦ илиадасы»---
32
5. 4 сабає. «Шы¦¬а шыєєан жас шынар»------------------------------------39
6. 5 сабає. «Атаны¦ µлы емес, адамны¦ µлымын»----------------------------55
7. 6 сабає. «Адамны¦ ата µлдары» ---
-60
8. 7сабає.«Атаны¦ µланы емес, аталыны¦ єорлы¬ы єосєандар»------------76
9. 8 сабає. «Жарє етпес єара к£¦ілім…»-----------------------------------
91
10. 9 сабає. «Гулдерім, д¡ндерімнен µрпає, н¡сіл єалар ма?»-------------
114
11. 10 сабає. «¤мірге к£зімді ашєан…»-------------------------------------
119
12. 11 сабає. «М.¢уезов - драматург-аудармашы»---------------------------
128
13. 12 сабає тест сµраєтары ---
---137
14. Тест жауаптары ---
---155
14. ¢дебиеттер тізімі ---
----156

Содержание

Введение---
--3
2. 1 урок. Великий поэт просторных степей----------------------------------7
3. 2 урок. Подняться до степени Европейский прозы-----------------------22

4. 3 урок. Казахская Илиада---32
5. 4 урок. Юнец взойденный на вершину-------------------------------------39
6. 5 урок. Я не отцовский сын, а сын народа---------------------------------55
7. 6 урок. Отцовские дети человечества---------------------------------------60
9. 8 урок. Горе, у меня душа не светить--------------------------------------91
10. 9 урок. Цветы моего изумления, мої наследство в словах предков------114
11. 10 урок. Раскрывщий мне мир…---119
12. 11 урок. М. Авезов – драматург-переводчик------------------------------128
13. Тесты--137
14. Ответы тестов--155
14. Список литературы--156

Content

Preface--3
2. 1. The great poet of vast prairies--7
3. 2. Ascend the level of Europa prose--22
5. 4. The youth aseended on the summit--39
6. 5. I am not my fathers son. I am the issuc of the buman--------------------55
7. 6. Fatherly children of the mankind--60
9. 8. My black soul want flash--91
10. 9. Flowers tell me wold my semen reamin in the world--------------------114
11. 10. Investigated Universe for me--119
12. 11. M. Avezov is dramatist-translator-----------------------------------128
13. Tests--137
14. Keys---155
14. The list of works--156